

СОДЕРЖАНИЕ

ИННОВАТСИЯИ ПЕДАГОГӢ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ИННОВАЦИЯ

С. ТУРОНОВ М. ВАСИХОВ

*Осорхона – василаи тарбияи худшиносии миллӣ ва ватандӯстии наврасону ҷавонон....*5-8

Ш. КОТИБОВА

*Тарбияи ахлоқиву маънавии кӯдакони синни томақтабӣ дар асоси талаботи замони муосир.....*8-14

М. АКРАМОВА

*Нақши бозиҳо дар ташаккул ва тарбияи кӯдакони синни томақтабӣ *14-

19 Б. МИРБОБОВА

*Хусусиятҳои хоси раванди таълим дар мактаби камнуфус.....*20-24

Б. ҲАКИМОВА

*Омода намудани кадрҳои омӯзгорӣ дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ.....*24-27

Г. САЛОХИДДИНОВА

*Тоҷикистон дар ҷомаи технологияи иттилоотӣ *27-30

М. АБДУСАТТОРОВА

*Иностранный язык в процессе общения госслужащих *31-36

С. АМОНӢ

*Корбурди технологияи тафаккури интиқодӣ дар макотиби камнуфус *36-39

Р. АСАДУЛЛОЕВ

*Потребности формирования здорового образа жизни в процессе труда, самообслуживание и другие общественные полезные работы.....*39-45

У. ҲАМИДОВ

*Принципҳои байниҷамии субъектҳои тарбия дар ҷараёни роҳандозии тарбияи ҳуқуқии наврасон.....*45-50

ПСИХОЛОГИЯ РАВОНШИНОСӢ

Н. АБДУРАШИТОВ

*Асосҳои психологии бароҳмонии муносибати фардӣ- психологӣ дар раванди корҳои тарбиявӣ бо наврасон.....*51-55

З. НУРИДДИНОВА

Психолого-педагогические подходы осуществления демократизации профессионального образования в Республики Таджикистан.....55-62

АДАБИЁТШИНОСӢ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Ш. АСОМИДИНЗОДА

Воқифи Лоҳурӣ ва мазомини ашъори ӯ.....62-70

ФИЗИКА ФИЗИКА

А. ДАВЛАТОВ, Д. КУЧАКШОЕВ

Таълими фанни «Астрономия» дар синфи XI мутобиқи стандарти нави таҳсилот.....63-68

МИРЗОЕВ О. ДАВЛАТОВ А.

Донишҳои нави техникӣ ва технологияи муосири таълими физика дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва олии касбӣ.....68-72

ФАЛСАФА ВА СИЁСАТШИНОСӢ ФИЛОСОФИЯ И ПОЛИТОЛОГИЯ

М. ЗИЁВИДДИНОВА

Международные отношения в сфере образования и науки в годы независимости Республики Таджикистана.....73-79

ОЛИМОНИ МО НАШИ УЧЁНЫЕ

С. ТУРОНОВ, П. ЛУТФУЛЛОЕВА

Ҳадаи нураҷзиши олим.....80-83

ФАРҲАНГШИНОСӢ КУЛЬТУРОВЕДЕНИЕ

Д. МАҲКАМОВ, Г. ҚОНМАҲМАДОВА Г.

Истиқлолият ва ваҳдат дар таълим ва рӯзгори тоҷикон 84-88

М. ЭҲСОНЗОДА

Истиқлолият дар раванди рушди омӯзиши забонҳои хоричӣ 89-92

Б. ЗУЛФОНОВ

Истиқлолият неъматҳои бебаҳо.....92-95

Б. КАМОЛОВА

Таърихи бедории миллӣ, бунёди давлати миллӣ ва самараи истиқлоли

Тоҷикистон.....95-
100

МЕТОДИКА МЕТОДИКА

И. ДАВЛАТШОЕВ

Ороиши дафтари (кабинети) методии муосири фаннӣ- омили ташаккули худогоҳӣ ва худшиносии миллии мактабиён.....101-105

С. ҶОНОВ

Таълими инноватсионии калима (лугат)-и забони арабӣ.....105-111

ОСОРХОНА – ВАСИЛАИ ТАРБИЯИ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ВА ВАТАНДӢСТИИ НАВРАСОНУ ҶАВОНОН

С. ТУРОНОВ

*ҳодими илмӣи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф
ба номи А. Ҷомии АТТ*

М. ВАСИХОВ,

*унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф
ба номи А. Ҷомии АТТ*

Осорхона ин шиносномаи таърихи миллат аст

Эмомалӣ Раҳмон

Мафҳуми тарбия таълиму инкишофи шахсро ифода карда, доираи дониш ва хосил намудани малакаҳо, инкишофи хусусиятҳои шахсият, ҷаҳонбинӣ ва ташаккули одоби ахлоқро дар назар дорад.

Тавре, ки дар «Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» қайд гардидааст, «Ватанпарастӣ арзиши муқаддас ва аз ҳама унсури муҳимми тарбия мебошад, ки он дар мафҳумҳои зодгоҳ, диёр, кишвар, сарзамин, Ватан ифода меёбад. Ҷамаи унсурҳои дигари тарбия ба ҳамин унсури тарбия иртибот доранд ва садоқатмандии шаҳрвандро ба ватани хеш дар назар дорад».

Дар ин замина Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллий - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон *оид ба дӯст доштани Ватан, худшиносии миллий ва ифтихори ватандорӣ таъкидҳои бамаврид ва судманд кардаанд:*

Аз ҷумла, «Вазифаи аввалиндараҷаи ҳамаи мо истиклолияти давлатамонро мустаҳкам карда, насли наврасу ҷавонро дар руҳияи ватандӯстиву ифтихори миллий, садоқат ба анъанаву суннатҳои таърихиву фарҳангии миллат ва эҳтиром ба

арзишҳои умумибашарӣ тарбия намудан аст. Онҳо бояд шахсони соҳибмаърифат, бофарҳанг, мутамаддин, эҷодкор, номбардори миллати қадима ва давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон гарданд. Тоҷикистонро ҳамчун зодбум ва Ватани азизи хеш дӯст доранд, аз он ифтихор кунанд ва ҳамчун гаҳвараки чашм ҳифз намоянд».

Яъне ба андешаи Сардори давлат тарбияи эҳсоси ватандӯстӣ шуруъ аз он мешавад, ки шаҳрванди фардо шодии зиндагиро дар хидмат ба мардум бубинад.

Академик Ф. Шарифзода Ватан модарро тавҷам шуморида, чунин менависад: «Ватан сарфарозию сарбаландӣ бахту иқбол ва орзую умеди инсон аст. Ватан ва модар ҳамрадиқанд. Он тавр ки инсон як модар дорад, ҳамин тавр як Ватан дорад. Аз ин лиҳоз «**ВАТАН – МОДАР**» ё «**МОДАР – ВАТАН**».

Ватанпарастӣ арзиши муқаддас ва аз ҳама муҳимтарин буда, мафҳумҳои диёр, макон, кишвар, сарзамин, Ватанро дорад.

Тарбияи худшиносии миллӣ ва ватандӯстӣ дар низоми маориф ба муайян намудан ва ҳифзи расму оин ва анъанаҳои миллӣ дар тарбияи насли наврас, таҷдиди мазмуни он ва ҷорӣ намудани технологияи навин алоқаманд аст. Мақсади асосии тарбияи миллӣ ҷалб ва равона кардани тавачҷӯҳи насли наврас ба арзишҳои фарҳангӣ, таърихӣ миллӣ, умумибашарӣ, гиромидошти мафҳуми Ватан ва мероси таърихиву фарҳангӣ мебошад. Зеро ватандӯстӣ аз муҳаббат ба зодгоҳ ва Ватан, эҳтиром ба гузаштаи таърихӣ ва таърихи пурғановати миллӣ сарчашма мегирад ва дар ин замина беиштибоҳ нақши муҳим мебозад. Осорхона воситаи ҳифзи хотираи инсоният буда, ҳамчун муассисаи фарҳангӣ мероси таърихӣ-фарҳангиро ҷамъоварӣ, ҳифз, муаррифӣ ва тарғиб намуда, тавачҷӯҳи хонандагонро ба олами фарҳангӣ зиёд менамояд. Барои осорхонаи муосир фаъолияти фарҳангӣ-таълимӣ яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор меравад.

Осорхонаи мактабӣ яке аз омилҳои таъсиррасон пешбаранда ва вусъатбахши фаъолияти эҷодӣ ва ҷамъиятии хонандагон маҳсуб ёфта, дорои арзиши баланди тарбиявӣ дорад. Осорхона маълумотро дар бораи гузашта ва имрӯзи миллат, давлат ҷамъоварӣ намуда, ҳамчун воситаи ташаккули ҳудодоҳии насли наврас хизмат мекунад. Тавассути осорхона хонанда имконият пайдо менамояд, ки муносибати худро ба таъриху фарҳанг муайян намояд. Хонандагон тавассути сайрҳои илмӣ ёдгориҳои таърихӣ ва фарҳангиро омӯхта, дар корҳои ҷустуҷӯӣ ширкат меварзанд, бо ашхоси барӯманд мулоқот намуда, таърихи Ватани худро дақиқ меомӯзанд, инчунин хуб сарфаҳм мераванд, ки ниёгонашон дар рушди фарҳангу иқтисодиёти кишвар заҳматҳо кашидаанд. Ва ин имкон медиҳад, ки муносибати онҳо ба мероси пурғановати фарҳангиву таърихӣ кишвар дигаргун шуда, эҳтиром муҳаббаташон ба гузаштаи хеш дучанд афзояд.

Гузашта аз ин осорхонаи мактабӣ имкон медиҳад, ки хонанда дар ҳамаи намудҳои фаъолияти илмӣ, техникӣ ва ҷамъиятӣ қувваозмоя намояд, соҳиби дониши таҷрибавӣ гардад, сарчашмаҳои таърихро тавсиф, шаклбандӣ ва ҳуҷҷатҳои таърихро таҳия намояд. Аз ин ҷо фаъолияти ҳамаҷузъи осорхонаи мактабӣ ба фаъолияти аҳли омӯзгорон ва хонандагон пайвандӣ дорад.

Ёдгорӣ ва нигораҳои дар намоиш гузошташудаи осорхонаҳои мактабӣ, худ шиносномаи таърихи миллатанд. Дар ин замина баргузориҳои ҳар гуна ҷорабиниҳо аз қабилӣ шиносӣ ва саёҳат бо осорхонаҳои мактабӣ, шахриву ноҳиявӣ, ва вилоятиву ҷумҳуриявӣ вохӯриҳо бо пирони деҳа, маҳалла, шахсони маъруф, таърихнигорон ва сайрҳои илмӣ ба мавзӯҳои таърихӣ аз манфиат холӣ нахоҳанд буд.

Осорхонаи мактабӣ на танҳо як шакли ташкили фаъолияти таълимӣ-фаҳмондадихӣ ба шумор меравад, балки он воситаи рушди тарбияи маънавӣ, худшиносии миллӣ ва ватандӯстии хонандагон аст. Иштироки хонандагон дар корҳои ҷустуҷӯӣ, омӯзиш ва ҷамъоварии ёдгориҳои нигоҳаҳои осорхонавӣ, ташкили намоишҳо, гузаронидани шабнишиниҳою конференсияҳо ва сайрҳои таърихӣ малакаҳои фаъолияти таҳқиқотӣ, кишваршиносии онҳоро ташаккул медиҳад. Аз ин рӯ, муаллим ва масъули осорхонаи мактабиро мебояд тавассути хонандагон ва ҳайати осорхона тадбирҳои зеринро амалӣ намояд:

1. Гузаронидани мулоқот бо кӯҳансолон, пирони хирад.

2. Маълумотгирӣ ва пурсиши аҳоли оид ба мавзӯ, ёдгориҳои нигоҳаҳои таърихӣ, либос, ҳаргуна зару зевар барои ороиш, олот, дастгоҳҳои қадима ва ашёи рӯзгор.

3. Коркард ва нигоҳ доштани маводу маълумоти бадастомада, оид ба таърихи зодгоҳ, маҳал, ноҳия, шаҳр, вилоят ва билохира Ватани азиз Тоҷикистон

4. Таъриби муҳтаво ва моҳияти маълумоти зикршуда байни хонандагон.

Имрӯз аксари насли наврас, мутаассифона ба таърихи кишвари худ тавачҷух зоҳир намекунанд. Қисме аз хонандагон таърихи зодгоҳи худро намедонанд ва хуб дарк намекунанд, ки бояд бидонанд. Дар шиносӣ ва азбар намудани осори ниёгон ва таърихи гузаштаи миллат осорхонаи мактаби нақши бориз дорад. Аз ин рӯ, осорхонаи мактабиро зарур аст, ки фаъолияти худро мақсаднок ва самарабахш ба роҳ монад.

Вазифаи осорхонаи мактабӣ ташаккули ҳисси масъулиятшиносии хонандагон дар ҳифзи бозёфтҳои фарҳангии таърихии зодгоҳ, ифтихор аз мероси ниёгон, Ватан, эҳтиром гузоштан ба гузаштаву имрӯзи кишвар, расму оин, урфу одатҳои миллӣ, васеъ намудани ҷаҳонбинии онҳо оид ба арзишҳои миллӣ, умумибашарӣ буда, дар ин раванд бояд тадбирҳои зеринро амалӣ намояд:

1. Ташаккули тарбияи ҳисси ватандӯстии хонандагон, ки он аз муҳаббат ба Ватан, ифтихор аз гузашта ва имрӯз сарчашма мегирад.

2. Дар ниҳоди хонандагон парваридани ҳифзи сарчашмаҳои таърихӣ, бозёфт ва нигоҳаҳои осорхонавӣ, ки дорои арзиши баланди таърихианд.

3. Истифодаи мунтазам ва самараноки маводи осорхона дар ҷараёни таълим вобаста ба мавзӯ.

4. Таъриби аҳамият, нақш ва мавқею манзалати таърих, осори ниёгон дар шинохти Ватани азизу маҳбуб Тоҷикистон.

5. Ҷалби хонандагон ба фаъолияти эҷодкорӣ ва таҳқиқот роҷеъ ба омӯзиши таърихи Ватан ва гиромидошти арзишҳои миллӣ.

6. Таъриб ва ташвиқи:

- мероси таърихиву фарҳангии ниёгон, ки хотираи таърихии халқро ифода менамояд;

- урфу одат, анъанаҳо ва тарзи зиндагии миллат, ки дар он хусусиятҳои миллии мафҳуми кишвар инъикос ёфтанд.

7. Таблиғи маҳсулот ва арзишҳои миллӣ, аз қабилӣ: асбобҳои мусиқӣ, зарфҳои сафолӣ, кулолӣ, сӯзанӣ, қолину атлас, гиёҳҳои ватанӣ, гӯштини миллӣ, бозӣҳои миллӣ, боигарии миллӣ миёни хонандагон ва ҳифзи онҳо.

8. Ташаккули тарбияи маниши (характери) миллӣ ва тафаккури миллии хонандагон.

9. Рушди тарбияи худшиносӣ, ваҳдат ва ифтихори миллӣ миёни хонандагон.

10. Ба роҳ мондани омӯзиши осори пурарзиши илмӣ, адабӣ, таърихӣ ва асарҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон доир ба тарбияи насли фаъолу эҷодкор ва худогоҳу ояндасоз дар байни хонандагон

КИТОБНОМА:

1. Аскарбеков Б. Музеи таърихӣ-кишваршиносӣ дар шаҳри Хоруғ // Бадахшони Советӣ, 1966, 27 апрел.

2. Ашӯров А. В историко-краеведческом музее // Ленинабадская правда. 1964, 4 апреля.

3. Васюткин Д.В. Школьный музей средство патриотического воспитания школьников // Современные проблемы образования: опыт и перспективы. - Ставрополь: Издательство СГУ, 2001.

4. Кудрина Т.А. Музей и школа / Т.А. Кудрина. – Москва: «Просвещение», 1985.

5. Рофиева Ф. Роҳҳои амалигардонии таълим дар осорхона, Панҷакент, матбааи Осорхона. - 2015.

6. Туронов С. Роҳнамои тарбияи ватандӯстӣ ва худшиносии миллӣ. - Душанбе Ирфон. - 2014. 206с.

МУЗЕЙ – СРЕДСТВО НАЦИОНАЛЬНОГО САМОПОЗНАНИЯ И ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ И МОЛОДЁЖИ

С. ТУРОНОВ М. ВАСИХОВ

Автором статьи рассмотрен роль школьного музея в национального самопознания и патриотического воспитания подрастающего поколения и молодёжи и методы деятельности школьного музея.

***Ключевые слова:** школьный музей, национальное и патриотическое воспитание, наследие предков, историко-краеведческий музей, экспонат, национальные ценности.*

MUSEUM - A MEANS OF NATIONAL SELF-AWARENESS AND PATRIOTIC EDUCATION OF THE YOUNGER GENERATION AND YOUTH

S. TURONOV M. VASIHOV

The author of the article considered the school museum, which is one of the means of guiding and driving the creative and social activities of students having priority educational value.

***Keywords:** school museum, national and patriotic education, heritage of ancestors, historical museum, exhibit, national values.*

ТАРБИЯИ АХЛОҚИВУ МАЪНАВИИ КӯДАКОНИ СИННИ ТОМАКТАБӢ ДАР АСОСИ ТАЛАБОТИ ЗАМОНИ МУОСИР

Ш. КОТИБОВА

*мудири шуъбаи муассисаҳои томактабӣ ва
таҳсилоти ибтидоии Пажӯҳишгоҳи рушди
маориф ба номи А. Ҷомии АТТ*

Дигаргуншавии ҷомеа зарурияти гузаронидани ислоҳоти ҷиддиро дар соҳаи маориф ба миён овард, ки он аз муайян намудани асосҳои назариявӣ ва самтҳои асосии мазмуни таҳсилоти томактабӣ иборат мебошад. Тағйироти воқеӣ дар зинаи аввали таҳсилот – тарбия ва таълими томактабӣ ба эҳёи маънавиёт, ташаккули фарҳанги миллӣ, баланд бардоштани нақши созандагии маориф дар ҷомеа равона гаштааст. Дар иртибот ба ин вазифаи аҳли ҷомеа, оила ва муассисаи томактабӣ аз тарбияи шахсияти ҳаматарафа инкишофёфта, ки дорои афкори миллӣ ва рафтори ҳамидаи инсонӣ буда, дар асоси бехтарин анъанаҳои халқ тарбия ёбад, иборат мебошад. Ҳамин тавр, вазифаи таҳсилоти томактабӣ ҳамчун таҳкурсии низоми муттасил аз татбиқи ин мақсади муҳимтарини ҷомеа иборат буда, баҳри рушди соҳа бояд шаклҳои наватарини таълиму тарбияро таъмин созад.

Дар инкишофи зеҳнӣ ва ташаккули инкишофи шахсияти кӯдак маҳз тарбия ва таълим нақши асосӣ мебозанд. Бо мадади волидону мураббӣён, кӯдак таҷрибаи иҷтимоӣ, маданияти моддиву маънавии инсонӣ, сифатҳои ахлоқиву инсониро аз худ намуда, шахсияташ тарбия карда мешавад.

Тарбияи ахлоқӣ ва маънавӣ таъсир ба дунёи маънавии шахс аст. Ин сифатҳо на танҳо дар инсон фаҳмиши зебоӣ, балки кӯшиши нақӯкорӣ, ростқавлӣ, ҳалолкориву ҳалолхӯрӣ, бо инсофпарварӣ, саховатмандӣ ва амсоли инро ба вучуд меоранд. Ахлоқи маънавиёт унсурҳоеанд, ки қисматҳои дигари тарбияро бо ҳам мепайванданд ва асоси фаъолияти шаҳрвандро ташкил медиҳанд. Илму фарҳанг дунёи маънавии инсонро ташаккул медиҳанд. Забон, адабиёт, таърих манбаъҳои хаттӣ ва шифохӣ, осори арзишманди динӣ, ёдгориҳои таърих, асарҳои санъат, барномаҳои радио, телезион, маводи компютер, шабакаи «ИНТЕРНЕТ», васоити ахбори умум дар тарбияи ахлоқиву маънавӣ олами маънавии инсон нақши бориз дошта, дар тарбияи миллии маънавии инсон муҳимтарин васоил ба ҳисоб мераванд. Тарбияи маънавии инсон ба тарбияи ахлоқии шаҳрванд наздик аст. Ҳар ду аз ҳамдигар ғизо мегиранд ва дар тарбияи шаҳрвандӣ вазифаҳои муштаракро анҷом медиҳанд.

Мафҳуми ахлоқ ва маънавиёт моҳияти падидаҳои ахлоқро инъикос мекунанд ва барои фаҳмидани неку бад ва инсофу ноадолатӣ имконият медиҳад. Маънои ахлоқ ба эътиқод мегузарад ва дар рафтору амали шахс намоён мегардад. Кирдори ахлоқ ва амал – муайянкунандаи дараҷаи инкишофи шахсият мебошад. Ҳиссиёти ахлоқӣ – ин пайбарии муносибати худ ба рӯйдодҳои одоб аст. Онҳо ба талаботи ахлоқи ҷамъиятӣ мувофиқат кардан ва ё накардани рафтори одамо муайян мекунанд.

Ташаккули ахлоқ ё тарбияи маънавии шахсият нафақат ба донишдони меъёр, қоида ва принципҳои ахлоқ, инчунин ба ҳатман риоя кардани онҳо вобаста аст. Амалӣ гардидани ин вазифаҳо, пеш аз ҳама, бар дӯши муассисаҳои томактабӣ, мактаб ва омӯзгорон аст. Муассисаҳои томактабӣ ва мактаб метавонанд ба дастпарварони худ меъёри ахлоқ, қоида ва талабот ба рафтори шахсиятро дуруст баррасӣ намоянд. Меъёр ҳамчун ифодаи муносибатҳои муайян, амри ахлоқии ҷамъият ба рафтору хислатҳои шахсият дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ ва шахсӣ, инчунин дар алоқа ва ҳамкорӣ бо одамон мебошад. Мувофиқи қоидаи ахлоқ ҳар як шахс дар ҷомеа бояд софдилона муносибат кунад, аҳли меҳнатро эҳтиром

намоёд, ба моликияти хусусӣ ва умумихалқӣ ва табиат сарфақорона рафтор кунад, ба давлату халқи худ содиқ бошад, меҳнати дастчамъонаро дӯст дорад, бовичдон, ростқавл, хоксор бошад, шарафу шуҳрати дигаронро дасгирӣ намоёд, бо адлу инсоф бошад.

Тоҷикистони соҳибхитиёр мақсад гузоштааст, ки давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ бунёд намоёд. Барпо намудани чунин давлат ба масъалаи пайдо намудани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ алоқаи зич дорад. Маҳз аз ҳамин сабаб муассисаҳои таълимии имрӯза вазифадоранд, ки тарбияи ахлоқии кӯдакону наврасонро ба таври бояду шояд ташкил намоёнд, ба онҳо муяссар гардад, то ки насли наврас сифатҳои ахлоқи ҳамидаро доро бошад. Имрӯз ҳам дар кори мактабу маориф ба ин масъала эътибори бузург дода мешавад. Мавқеи он дар байни соҳаҳои дигари тарбия торафт устувортар мешавад, чунки тақозои давраи гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ чунин аст.

Ҳар халқу миллат бо фарзандони шуҳратманди худ, ки хислатҳои сифатҳои беҳтарин доштанд, ифтихор мекунад. Аз қадимулайём бузургони халқи тоҷик, адибону олимони ба масъалаҳои ахлоқи одоб ва тарбияи онҳо баҳои арзанда додаанд. Дар давоми зиёда аз ҳазор сол доир ба ин мавзӯ китобҳо, одобномаҳо, панду насиҳатҳо, ҳикоятҳои ривоятҳои офаридаанд, ки имрӯз ҳам барои тарбияи ахлоқи маънавӣ аҳамияти беандоза доранд.

Дар «Қуръони маҷид» қариб кулли масъалаҳои ахлоқи ҳамидани инсонӣ ифода гаштааст. Дар сураҳои Қуръон ва ҳадисҳои пайғамбар алайҳиссалом аҳамияти амали нек, зарари рафтору одатҳои бад баён гардидаанд. Гузаштагонҳои дар асоси ҳамин талабҳо тарбия гирифтаанд ва шукрона ки насли имрӯза боз аз онҳо бархурдор гашт.

Ахлоқ оид ба тафовути нек ва бад баҳс намуда, роҳи камолот ва хушахлоқ шудани одамонро мунаввар менамоёд. Дар урфият ҳар хонандаро як ҷаҳон мегӯянд, ахлоқашро низ олами дигари мураккаб номанд, хато нахоҳад шуд, чунки ҷаҳони ҳозира ва ботини инсон, дили ӯро омӯхтан, доништану таҳлил кардан басо душвор аст. Ин ҷиҳатҳо ба олами равоӣ вобастагӣ дорад. Одами хушахлоқ хислатҳои ҳамидани – меҳру вафо, шавқат, адлу инсоф, шарму ҳаё, ҳимматбаландиву саховатпешагӣ, эътиқодно муҷассам месозад, шахси бадахлоқ бошад, баръакс таҷассумгари хислатҳои бад аст.

Тарбияи маънавию ахлоқии кӯдакон дар муассисаҳои томактабӣ маҷмӯи меъёр ва қоидаҳои одии рафтори маданияи дар хона, кӯча ва ҷойҳои ҷамъиятӣ мувофиқи талаботи муайяншудаи маданияти рафтор бо калонсолон ва ҳамсолон мебошад. Ташаккули тасаввуроти кӯдакон дар бораи меъёрҳои ахлоқӣ, муносибат бо атрофиён: хайрхоҳӣ, ғамхорӣ, ростгӯӣ, тарбияи ҳиссиёти инсондӯстӣ: меҳрубонӣ, ҳалим будан вазифаҳои асосии тарбияи маънавию ахлоқии кӯдакон маҳсуб меёбанд. Омӯзонидани дӯстона зиндагӣ кардан, якҷоя бозӣ кардан, китобхоро истифода намудан, ба якдигар мадад расонидан аз зинаҳои аввалини таълиму тарбия дар муассисаҳои таълимӣ тарбия карда мешаванд. Инчунин лаҳзаҳои муҳайё намудани шароит барои тарбияи ахлоқи маънавии кӯдакон аз ташкили бозӣ, ки ба ташаккули муносибати ғамхорона ва тавачҷуҳ ба атрофиён равона гардидаанд, омӯзонидани ба калонсолон бо ному насаб муроҷиат намудан, ворид шудан ба муоширати дӯстона бо ҳамсолони ношинос ва кӯдакони хурду калон, хоҳиши худро эҳтиромона изҳор намудан, норозигӣ ва инқори худро боодобона баён намудан, иборат мебошад.

Тарбияи ахлоқиву маънавии кӯдаконро ба хушмуомилагӣ (омӯзонидани салом додан, хайрухуш кардан, миннатдорӣ барои кӯмак) одат кунонидан аст.

Ба кӯдакон мушфиқиву дилсӯзӣ ва хайрхоҳ буданро нисбат ба ҳамсолони худ хангоми пайдо шудани зиддиятҳо дар ҳолати бози омӯзонидан зарур аст. Ёд додани гузашткунӣ нисбат ба ҳамсолон, ёрӣ додан, бетараф набудан нисбат ба дағалӣ ва хасисии ҳамсолон. бо онҳо бозӣ намудан ва халал нарасонидан, ба бозихои якҷоя шавқу ҳавас доштан. Истифодабарии калимаҳои ифодакунандаи мафҳуми хоҳишу миннатдорӣ - ташаккур, илтимос, марҳамат ифодагари унсурҳои тарбияи ахлоқиву маънаivist.

Вазифаҳои тарбияи ахлоқӣ ва маънавӣ аз он иборат аст, ки муносибати неки одамро ба ҷамъият ташаккул диҳад, ба иллату камбудихои ахлоқӣ нафрат пайдо куннад, интизоми бо шуурона тарбия намояд, барои инкишофи ҳамаҷарафаи шахсият мусоидат кунад. Адлу инсоф, фарқ надоштани амалу сухан, инсондӯстӣ ва хислату хусусиятҳои мебошанд, ки барои эъмори давлати ҳуқуқбунёду демократӣ заруранд. Аз ин рӯ ба манфиати ҷамъият ва халқ бо масъулиятшиносӣ меҳнат кардани ҳар шахрванд лозим аст. Алҳол лозим меояд, ки аз усули кӯхнашуда даст кашида, дар асоси меъёрҳои тарбияи миллӣ ва шарқӣ кори тарбияро ба роҳ монем. Ин имкон медиҳад, ки дар ҷамъият ҳурмату иззат, муносибати ҳақиқатан инсонӣ байни одамон ривож ёбад ва истиқлолияти кишвар устувортар шавад. Ҳалли ин вазифа баҳри ташаккули муносибатҳои кӯдакону хонандагон бо ҷамъият аҳамияти махсусан калон дорад. Вай ба афзудани эҳтироми кӯдакону хонандагон нисбати ҷамъият, ба мустақамшавии истиқлолияти кишвар, ба соҳиби маданияти ахлоқӣ шудан, инкишофи шуур, ёфтани мавқеи худ дар ҷамъият, зиёда гардонидани эътиқод ба одамони хуб оварда мерасонад. Омӯзгорон ва мурабиён дар машғулиятҳо ва берун аз онҳо ба хурдсолон маъноӣ ваҳдат, дӯстӣ, ҳамкорӣ, ба ҳамдигар ёрирасонира мефаҳмонанд. Ин дар маҷмӯъ пешрафти иқтисодӣ, сиёсии ҷамъиятро таъмин менамояд. Хубу аъло хондан, ҷустуҷӯву меҳнат кардан, аз душвориҳо наҳаросидан ва ба норасоиву иллатҳо муросо накардан низ амалӣ гардидани вазифаҳои тарбияи ахлоқиро таъмин менамояд.

Камбудихои ахлоқи бачагон пеш аз ҳама дар муассисаҳои таълимӣ ва оила ба назар менамояд. Пешгириву бартараф сохтани онҳо худ аз худ ба вучуд намеояд, зидди камбудихо мубориза бояд бурд.

Мураббиёну омӯзгорон ва волидон дар якҷоягӣ кор бурда, дар фарзандон самимият, ташаббускорӣ, фаъолиятнокӣ, меҳнатдӯстӣ барин сифатҳои хуби ахлоқиро бояд парвариш намоянд.

Алалхусус, дар мубориза бо нуқсонҳои ахлоқии хурдсолон нақши омӯзгорон бузург аст. Онҳо ба хурдсолон дар ҷараёни таълиму тарбия дар бораи воқеа ва ҳодисаҳои дар кишвар ба вуқӯъомада нақлҳо мекунанд, ба дуруст фаҳмидани онҳо сабаб мешаванд.

Яке аз вазифаҳои тарбияи ахлоқӣ пайдо кунонидани интизоми намунавӣ дар хурдсолон мебошад, ки чунин интизом дар фаъолияти ҳаррӯза, рафтору кирдор, дар муомила бо дигарон, яъне дар ҷаҳонбинии шахс падидор мегардад. Интизом сарчашмаи рафтору одоби хуб аст.

Дар тарбияи интизоми намунавӣ омӯзгорон бо одобу рафтор, муомилаи хуш бояд намунаи ибрат бошанд. Тарзи кордорӣ, нишасту хест, гуфтугӯи омӯзгорон ба хонанда бе таъсир наменонад. Танҳо омӯзгороне, ки хислатҳои некро соҳибанд, ба хонандагон тарзи рафтори дурустро дар ҷамъият ёд дода метавонанд.

Вазифаи дигари тарбияи ахлоқӣ, тарбияи шахси ҳамаҷониба ташаккулёфта аст, чунки вай бо эътиқод, саъю кӯшиш, ғайрат, маданият ва донишҳои худ ба тараққиёти минбаъдаи Тоҷикистони азиз ҳисса мегузорад.

Сарчашмаҳои ҳаттӣ, асарҳои оламшумули намояндагони адабиётгамон, панду насихатҳо ва урфу одатҳои миллӣ, ки авлоду аҷдодамон дар асоси онҳо тарбияи ахлоқӣ гирифтаанд, имрӯз ҳам қадру қиммати худро гум накардаанд. Барои ҳаёти оилавӣ омода намудани фарзандон онҳо аҳамияти калон доранд.

Панду андарз, ақидаву андешаҳои мутафаккирони гузашта дар бораи ахлоқ чунон тавоноӣ доранд, ки метавонем бо мадади онҳо дар дили хонандагони хурдсол ҳам тухми инсонпарварӣ кишта, онҳоро барои зиндагии босаодат, то дар оянда ба халқ ва хешу табор, дӯстон дасти ёрӣ дароз намоянд, ҳурмату эҳтиромашонро ба ҷо оранд. Мақсади тарбияи ахлоқӣ чунин шахсони хушрафторро тайёр кардан аст.

Дар ин ҷода истифода намудани панду ҳикматҳои ахлоқии Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Абуалӣ ибни Сино, Носири Хусрав, Сайидои Насафӣ, Саъдии Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Бадриддин Ҳилолӣ, Низомии Ганҷавӣ, Аҳмади Дониш ва дигар бузургон мувофиқи мақсад мебошад. Халқи тоҷик ва мутафаккирони он ахлоқи пок, одобу рафтори хушро қадриносӣ, тарғибу талқин мекарданд, чунки онҳо фаъолиятҳои мебошанд, ки ба инсон ҳусну латофат мебахшанд, вайро орифу доно, тавоно месозанд, аз ҳар ҷиҳат мукамал мегардонанд. Масалан, Абуали ибни Сино дар «Пирӯзнама» оварда:

Гуфтам:

-Чӣ кунам, ки бар табиб ҳоҷат набошад?

Гуфт:

-Кам хӯрдану кам хобидану кам гуфтан.

Гуфтам:

- Аз мардумон кӣ оқилтар аст.

Гуфт:

- Он ки кам гӯяду беш шунавад ва бисёр донад.

Суханони зерини Унсуралмаолии Кайковус аз «Қобуснома» аҳамияти меҳнатро хеле хуб таъкид менамояд: «Ранчи имрӯзин осудани фардоин бувад ва осудани имрӯзин ранчи фардоин!».

Инсонпарварӣ яке аз сифатҳои ахлоқӣ аст, ки Низомии Ганҷавӣ дар ин хусус гуфтааст:

Кӯш, то халқро ба қор оӣ,

То ба хулқат ҷаҳон биёрой!

Абдурахмони Ҷомӣ дар ин хусус мегӯяд:

Эй ки пурсӣ, ки беҳтарин кас кист,

Гӯям аз қавли беҳтарин касон.

Беҳтарин кас касе бувад, ки зи халқ,

Беш бошад ба халқ нафърасон.

Дар ин хусус шоир Бадриддин Ҳилолӣ гуфтааст:

Адаб ороиши афол бошад,

Адаб осоиши аҳвол бошад.

Фурӯғи зоҳир аз ороиши ўст,

Фароғи ботин аз осоиши ўст.

Адаб маҷмӯаи ҳусну ҷамол аст,

Баҳоре дар қамоли эътидол аст.

Шаклҳо ва услубҳои тарбияи ахлоқӣ

Тарбияи хислату сифатҳои ахлоқӣ бидуни таъсиррасонӣ ба шуур, ҳиссиёт ва рафтору одоби хурдсолон имконнопазир аст. Барои таъсиррасонӣ ба онҳо шаклҳо ва услубҳои тарбияи ахлоқӣ вучуд доранд, ки инҳоянд:

Сухбати ахлоқӣ бо кӯдакони синну соли гуногун гузаронида мешавад. Тавассути сухбат рафтору кирдори ҷудогона муҳокимаву таҳлил гардида, баҳогузори карда мешаванд. Инчунин, сухбат имкон медиҳад, ки ба хонандагон қоидаҳои одоро фаҳмонему тасаввурот ва мафҳумҳои ахлоқӣ пайдо кунем.

Нақли ахлоқӣ дар кӯдакистон ва мактабҳо аз тарафи омӯзгорон чун шакли услуби тарбияи ахлоқӣ васеъ кор фармуда мешавад, вай равшану ҳаяҷонбахш баён намудани далелҳои мушаххас мебошад. Нақли ахлоқиро хурдсолон шунида, дар бораи мафҳумҳои ахлоқӣ донишҳои иловагӣ мегиранд, аз таҷрибаи рафтори қаҳрамони нақл баҳраманд мегарданд ва ба рафтори худ, дӯстону ҳамсолон аз рӯйи донишу фаҳмиши нав баҳо медиҳанд. Нақли ахлоқӣ ба ҳиссиёти кӯдак бештар таъсир расонида, ўро шарикӣ шодиву хурсандии қаҳрамон менамояд, ҳамроҳу ғамгусораш месозад. Нақл аз ҳаёти кӯдакон дур набуда, бояд мазмунан барои онҳо фаҳмо бошад. Дар рафти нақли ахлоқӣ тарбиятгар на танҳо сифатҳои мусбати ахлоқу одоро маънидод менамояд, балки сифатҳои ахлоқи бадро муқоисакунон кушода медиҳад ва мефаҳмонад.

Экскурсия низ барои тарбияи ахлоқии кӯдакон аҳамиятнок аст. Ба экскурсия омодагӣ лозим аст, то натиҷаи дилхоҳ бахшад. Мавзӯ ва ҳадафи экскурсия бояд қаблан муайян карда шавад. Кӯдаконро ба осорхонаҳо, ҷойҳои таърихӣ бурдан мумкин аст. Дар рафти экскурсия онҳо дар хусуси меҳнат, корнамоиҳои халқ таасурот ва тасаввурот ҳосил мекунанд, доништа мегиранд, ки меҳнатдӯстон чӣ гуна хислатҳо доранд.

Экскурсия ба табиат барои хурдсолон диққатҷалбкунанда мебошад. Вай ҳифз намудани табиати зебо ва хушманзараи Ватанро ёд медиҳад, кӯмак мерасонад, ки баъзе мафҳумҳои ахлоқии вобаста ба табиатро сарфаҳм раванд.

Машқ ва одаткунонӣ ба ташаккули таҷрибаи одоро рафтори хурдсолон мадад мерасонад. Аз тарафи омӯзгор вазъи махсуси тарбиявӣ ба вучуд оварда мешавад, то ки кӯдак шакли ба вазъ муносиби рафторро интихоб кунад. **Масалан, ташкили гулмонӣ дар фасли баҳор**, ки ҳисси зебопарастӣ ва ватанпарастиро бедор мекунад.

Дар ҳар вазъият якчанд хел рафтор қардан мумкин аст. Ин ба шахс ва сифатҳои ахлоқии ӯ вобастагӣ дорад. Дар ҳолатҳои гуногун чӣ гуна рафтор қарданро машқ кунонидан вазифаи омӯзгор аст. Фаҳмонидан лозим аст, ки ҳуди кӯдак фикр қарда, шакли дурусти рафторро мустақилона интихоб намояд. Ин аст, натиҷаи тарбияи ахлоқӣ, ки бе машқу такрори рафтори зарурӣ вучуд дошта наметавонад.

Дартар бо шарофати машқ одати ахлоқӣ ба вучуд меояд. Одати ахлоқӣ гуфта, шакли устувори рафторро меноманд, ки дар ҳар вазъияту ҳолат чун талаботи шахсият зоҳир мегардад, яъне амал бе ягон назорат иҷро қарда мешавад.

Бояд қайд қард, ки шаклҳо ва услубҳои тарбияи ахлоқӣ хангоми ташаккулдиҳии шахсияти том якҷоя, дар алоқамандии зич қорбаст мешавад ва ҳамеша бо вазифаҳои тарбия, хусусиятҳои синнусолӣ ва дараҷаи тарбияи гирифташон мувофиқ мебошад.

Ҳамин тавр, ба хурдсолон бояд аз рӯзҳои аввали ба таълим фаро гирифтанишон дар хусуси ахлоқи ҳамида маълумоти одитаринро дод, то ки аз фазилатҳои ахлоқи одаӣ баҳраманд гарданд ва муносибаташон бо аҳли ҷамъият, меҳнат, одамон ва худашон шоистаи таҳсин бошанд. Маърифати шахс аз дониш ба миён меояд. Он ба

тарбияи маънавӣ робитаи зич дорад. Фарқи асосӣ он аст, ки дар тарбияи маънавӣ ҷанбаи ахлоқӣ бештар ба назар мерасад. Аз як сарчашма ғизо гирифта онҳоро бо ҳам муттаҳид месозад. Маърифат сифатҳои ахлоқӣ ва маънавии миллатро ташаккул медиҳад. Маънавиёт манбаи муҳими тарбияи миллист. Аз ҷиҳати таркиб ва маънавият мафҳуми «шахси бомаърифат» аз мафҳуми «шахси бофарҳанг» ганиву васеътар мебошад.

КИТОБНОМА:

1.Иматова Л. (дар ҳаммуаллифӣ) Барномаи таълимии кӯтоҳмуддати омодагии кӯдакони 5-7(6) сола ба мактаб – Душанбе, 2010.

2.Лутфуллоев М., Иматова Л. Лафзи ширин – Дастури методӣ барои инкишофи нутқи кӯдакон, замима ба барномаи «Роҳнамои мураббӣ», - Душанбе, 2005.

3.Лутфуллоев М., Котибова Ш. Бозӣ ва инкишофи нутқ - Дастури методӣ, - Душанбе, 2009.

4.Лутфуллоев М. Осор. Ҷилди 5. Инсон ва тарбия. - Душанбе, 2013.

5.Лутфуллоев М. Педагогикаи миллии халқи тоҷик. - Душанбе, 2015.

6.Х.Раҳимов, А.Нуров. Педагогика. - Душанбе,, 2007.

НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА СОГЛАСНО ТРЕБОВАНИЯМ СОВРЕМЕННОГО МИРА

Ш. КОТИБОВА

В статье говорится о формировании нравственного воспитания детей дошкольного возраста, о путях и методах их воспитания. Эффективность и результативность процесса обучения и воспитания зависит от рационального использования методов обучения и воспитания.

Ключевые слова: нравственное воспитание детей дошкольного возраста, методы воспитания, формирование нравственного воспитания.

MORAL EDUCATION OF CHILDREN OF PRESCHOOL AGE BY PRESENT STAGE REQUIREMENTS

SH.KOTIBOVA

In article it is told about moral education of children of preschool age, methods of education, formation of their moral education. Efficiency and productivity of process of training and education depends on rational use of methods of training and education.

The keywords: moral education of children of preschool age, methods of education, formations of moral education.

НАҚШИ БОЗИҶО ДАР ТАШАККУЛ ВА ТАРБИЯИ КӯДАКОНИ СИННИ ТОМАКТАБӢ

М. АКРАМОВА

...дар бозӣ инсон чунон фароғатеро ҳис менамояд, аз фазои озод будани тавоноии хеш, ки нақош дар давраи эҷод дарк менамояд.

Ф. Шиллер

Давраи томақтабӣ давраи муҳими ташаккулёбии тасаввурот доир ба ашё ҳодисаҳои табиати зинда, ғайризинда ва ҳодисаҳои иҷтимоӣ буда, он заминаи инкишофи ақлию зеҳнӣ ва ахлоқию-иродавӣ мебошад. Ҳамаи ин имкониятро бошад барои омӯхтану аз худ кардани ашё ва ҳодисаҳои олами ихотакарда бозӣ фароҳам месозад. Дар ин давра бозиро сабаби фаъолияти пешбаранда номидан дар он аст, ки бачагон вақти зиёди худро ба бозӣ сарф менамоянд.

Н.К. Крупская менависад: «Кӯдакон на танҳо дар таҳсил, балки дар чараёни бозӣ ҳам таълим мегиранд, онҳо муташаккил мешаванд, ҳаётмузиро ёд мегиранд»¹

Дар ҳақиқат, бозӣ фаъолиятест, ки кӯдакон ба воситаи он ҳақиқати воқеиро дарк карда, дар он ба ҳаёт чӣ гуна муносибат доштани худро зоҳир мекунанд. Бинобар он, ҳаёти бачагиро бе бозӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Кӯдакон аз давраи тифлӣ сар карда аз амалиёти предметӣ ба бозихои фаъол мегузаранд, аз 2-3 солагӣ бошад, онҳо ҳамроҳи калонсолон ё мустақилона ба бозихои гуногун фаъолона ширкат меварзанд ва оҳиста - оҳиста аз бозихои одии серҳаракат ба бозихои мураккаб мегузаранд. Дар 2-3 солагӣ бозихои фардӣ ҷои асосиро ишғол мекунанд. Дар 4-5 солагӣ кӯдакон бештар ба бозихои дастаҷамонае, ки ба гурӯҳ ҷудо карда мешаванд, машғул мешаванд, аз 6-7 солагӣ сар карда, бозихои гурӯҳӣ дар ҳаёти кӯдак ҷои асосиро ишғол менамоянд.

Бозӣ дар ҳаёти ҳар як бача аҳамияти калон дорад. Гарчанде, ки дар назари аввал бозӣ ҳамчун шугли кӯдакона, ҳамчун фаъолияти ҳарӯзаву муқаррарии онҳо ба назар менамояд, дар ҳолати бодикқат мушоҳида намудан боварӣ ҳосил менамоем, ки мавқеи бозӣ дар ҳаёти кӯдак чунин нест. Бозӣ фаъолияти мақсаднок ва пешбаранда мебошад, ки дар рафти он кӯдакон аввалин ва оддитарин қоидаҳои ахлоқу одобро ёд мегиранд ва тасаввуроти ахлоқии худро доир ба ҳодиса ва воқеаҳои олами атроф, касбу корҳо, муомила, тарзи нисбат ва ғайра ташаккул медиҳанд .

К.Д. Ушинский дар бозии кӯдакона машғулияти ҷиддиро дида, қайд менамояд: «Бозӣ барои бачаҳо нисбат ба дигар ашёву ҳодисаҳои ихотакардаи онҳо ҳақиқатан аҷиб аст. Бозӣ барои он аҷиб аст, ки он як қисми шуури кӯдакро ташкил медиҳад. Дар ҳаёти ҳақиқӣ бозӣ на болотар аз кӯдак доништа мешаванд. Кӯдакон мавҷудоте мебошанд, ки дар бозӣ алақай ҳамчун шахси рушдбанда қувваи худро месанҷанд ва чизи офаридаашонро мустақилона интиҳоб менамоянд».²

Дар ҳақиқат, кӯдак тавассути бозӣ меомӯзад, худро дар нақшҳои гуногуни иҷтимоӣ месанҷад. Тавассути бозӣ кӯдак метавонад қобилияти худро дарк намояд, иқтидорашро муайян созад.

Барои бачаҳо бозӣ машғулияти диққат ҷалбкунанда буда, дар ин ҳангом онҳо новобаста аз имконият, қобилиятҳо бо ҳам баробаранд, умуман, ҳамаи сустҳову заифтаъбон, низ аз он баҳраваранд.

Дар тамаддуни ҷаҳонӣ ҳар як халқу миллат бозихое дорад, ки тӯли садсолаву ҳазорсолаҳо онҳоро аз насл ба насл мерос мегузоранд. Ин бозихо бо мурури замон тақмилу тағйир меёбанд, вале аҳамияти таълимиву тарбиявии худро гум намекунанд,

чун арзиши фарҳангии инсоният рисолати иҷтимоии худро нигоҳ медоранд. Чунин раванд имрӯзу фардо низ идома хоҳад ёфт.

Халқи тоҷик ҳанӯз аз давраҳои қадим дар тарбияи фарзандони худ эҷодиёти бадеиро васеъ истифода бурда дар дили бачагон ба воситаи калом бадеӣ ба зебоӣҳои ҳаёт шавқу рағбат мепарваранд. Ҷиҳатҳои гуногуни моҳияти зиндагиро барои онҳо мефаҳмонанд. Ҳамчунин ҳиссиёту хотира, тафаккур, инкишофи нутқ, ҷаҳонбинӣ ва ҷаҳонфаҳмии онҳоро вусъат медиҳанд. Диққати бачаҳоро ба самтҳои муҳим ва самарабахши муносибатҳои одамии ҷалб менамоянд. Барои бачаҳо гуфтан ва шунидани афсона, суруду тарона ва чистону тезгӯяк мисли бозӣ шавқовар аст. Онҳо одатан, асарҳои манзуми халқиро месароянд ва бозикунон ҳаракатҳои гуногунро иҷро менамоянд. Аз ин рӯ, ҳаёти бачагонро бидуни олами бозию бозичаҳо тасаввур кардан душвор аст.

Халқи тоҷик низ дар баробари дигар халқиятҳои рӯи олам бозиҳои миллӣ худро дорад, ки дар давоми ҳазорсолаҳо ҳамчун мерос то замони мо такмилу тарғиб ёфта, дар шакли услубҳои нав дар кӯдакистону мактабҳо, дар оилаҳо истифода мешаванд.

Бозиҳои халқии тоҷикӣ ба монанди бозиҳои сохтмонӣ, эҷодӣ, дидактикӣ, серҳаракат, варзишӣ мавҷуданд. С. Айнӣ барои бачагони синфҳои ибтидоӣ бозиҳои серҳаракатро тавсия кардааст. «Бозиҳои серҳаракат барои тараққиёти ҷисмонии инкишофи фаъолияти психикии кӯдакон аҳамияти калон дорад. Бозӣ фикри кӯдаконро инкишоф медиҳад, ба ёрии бозӣ тасаввуроти кӯдак дар бораи муҳит мукамал мегардад. Қувваи ҳофиза ва ҷаҳонбинияшон инкишоф меёбад, чусту чолок, бардаму солим шудани кӯдакон аз бозиҳои серҳаракат вобастагӣ дорад».³ Инчунин интиҳоби дурусти бозӣ ва хуб гузаронидани бозӣ аҳамияти махсус доранд, - таъкид намудааст ӯ.

Масалан: Бозии «Тезгӯяк» Як ҷузъи муҳими фольклори бачагон аз тезгӯяк иборат аст. Гуфтани шунидани ин қабил асарҳо чистонгӯгӣро ба хотир меоварад. Бачае ягон тезгӯяк мегӯяд ва дигарон кӯшиш мекунанд, ки онро тез ва равону бурро такрор кунанд. Бачае, ки ин корро хуб иҷро менамояд, ҳуқуқи тезгӯяк гуфтан пайдо мекунад.

Ин машғулият баъзан ба бозии доманадоре табдил меёбад. Бачаҳо як нафарро Сармир (ҳоким) ва дигарро котиб (иҷрокунандаи ҳукм) интиҳоб мекунанд. «Ҳоким» мефармояд, ки тезгӯкро се қарат такрор кунанд. Ӯ номи яке аз бозигаронро мегирад:

- Ҳасанҷон!

-Лаббай!

- Лабатон ба шакар, ҳам қанд хӯред, ҳам асал!

Шаб ба як шамшер сӣ сар шикаст.

Ҳасанҷон бояд фавран тезгӯяки мазкурро ба забон оварад. Агар се бор хуб баён кунад, «котиб» «ғолиб», «ғолиб» мегӯяд, баръакси ҳол ӯ ҷазо мебинад: яъне бо фармони «ҳоким» ӯ суруд мехонад, ӯ мерақсад ва ӯ ба масофаи муайян медавад, ба шарте ки бачаҳо берун аз синф ӯ гурӯҳ машғулият гузаронанд.

Дар байни бачагон тезгӯякҳои паҳн шудаанд, ки асосан аз зиндагии мо гирифта шудаанд. Қисме аз ин тезгӯякҳо ба қалами шоирон Убайд Раҷаб, Наримон Бақозода, Нуъмон Розик ва дигар эҷодкорон тааллуқ доранд.

Тезгӯякҳо зимнан, аҳамияти таълимӣ доранд. Бачаҳо ин асарҳои хурди фольклориро такрор ва ӯ хифз карда, талаффузи буррои ҳарфу овозҳо (фонемаҳо), калима ва ибораҳои мураккабро ёд мегиранд. Ба ғайр аз ин, ба дуруст гузоштани

задаи мантиқӣ, риояи охаги сухан малака ва маҳорат ҳосил мекунад. Чистон ва тезгӯякҳо лакнати забони кӯдакро баргараф карда, нутқи ӯро инкишоф медиҳад.

Нодуруст талаффуз кардани ҳарфу калима ва дар ҷояш нагузоштани задаи мантиқӣ, маънои тезгӯякро дигар мекунад ва боиси ханда мешавад.

Тезгӯякгӯӣ барои инкишофи узвҳои нафасгирии бачаҳо низ мусоидат мекунад.

«Бозии тапар - тапар», «Боғу боғбон», «Тарбузбозӣ», «Ҷигар - ҷигар», ва ғайра бозиҳои зиёди миллие ҳастанд, ки бевосита метавонанд истифода бурда шаванд.

Бозиҳои дидактикӣ яке аз маъмултарин омили пешрафти кӯдак дар таълим маҳсуб ёфта, тавассути онҳо кӯдак интизомнокӣ, маданиятнокӣ, худназоратӣ, худтакмилдиҳиро дар рафтору амалҳои худ амалӣ намуда, тафаккураш ташаккул меёбад.

Хусусияти дигари бозиҳои дидактикӣ дар он аст, ки диққати кӯдакро барои иҷро намудани вазифаҳои таълимиву тарбиявӣ ба худ ҷалб мекунад. Ба кӯдак муҳим он аст, ки маҳорати ақлиро зехнӣ ва бозикунӣ нишон диҳад, ба натиҷаи муайян ноил гардида, дар байни ҳамсолон дастболо гардад. Ин ба кӯдак имконият медиҳад, ки худро ба монанди қаҳрамонҳои дар филм дидааш ва маҳсусан, худаширо ба ҷойи қаҳрамони дӯстдоштааш ё варзишгари машҳури шинохта тасаввур кунад, ба ҳиссиёт дода шуда, хурсандӣ намояд, ҷаҳад, «урраа» гуфта, баланд овоз баррорад ва шодӣ кунад. Ҳамаи халқҳои дунё бозиҳои дидактики худро доранд, ки мазмун, қоида ва амалҳои бозикунӣ вобаста ба фарҳанг, шароити иҷтимоӣ, иқтисодӣ, табиӣ, меҳнати одамон шакл гирифтаанд. Ин бозиҳо муносибати эҳтиёткорона, эҳтиромона ва инсонгароии мардумро нисбати кӯдак, айёми кӯдакӣ, имконияту тавоноии ӯ барои рушд ва ташаккулёбии шахсият дар худ таҷассум мекунад. Дар онҳо раванди таълимдиҳӣ, таъсирасонӣ ба олами эмотсионалӣ-маърифатии кӯдакон мушоҳида карда мешавад. Мазмуни бозӣ ҳолати эмотсионали кӯдакро низ талаб менамояд. Масалан, бозиҳои халқии «Омад-омад», «Ҳавзак-ҳавзак», бозии мебошанд, ки дар баробари иҷро намудани амалҳо, хушҳоливу хурсандии кӯдакро таъмин мегардонанд. Ҳамин хусусиятҳо имконият доданд, ки дар маҷмӯъ корҳои таълимиву тарбиявӣ, бозиҳои дидактикӣ мавқеи назаррасро ишғол намоянд.

Дар педагогикаи томақтабӣ аввалин бор Ф.Фребел маҷмӯи бозиҳои дидактикиро кор карда баромад, ки ин маҷмӯъ асоси қори таълиму тарбия бо кӯдаконро ташкил менамуд. Ба маҷмӯаи мазкур бозиҳои дидактикӣ бо бозичаҳо, шаклҳои геометрӣ, маводи бозикунӣ пайдарҳам ва мунтазам бо бозиҳо дохил карда мешаванд. Шеърҳои сурудҳо, қофиябозииҳо, ки худ Ф.Фребел ва шогирдонаш эҷод карда буданд, қисми таркибии бозиҳои дидактикиро ташкил мекарданд. Бо мақсади расондани ёрии амалӣ ба мураббияҳо маҷмӯи ин бозиҳои дидактикӣ бо истифодаи расмҳои ранга, матнҳо, сурудҳо нашр карда шуда буданд.

Дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: *«Бори дигар таъкид менамоям, ки ояндаи мамлакат аз фаъолияти омӯзгор ва рушди илму маориф вобастагии зиёд дорад. Дар хотир бояд дошт, ки танҳо миллати босавод метавонад насли соҳибмаърифату донишманд ва кадрҳои арзандаи давронро ба воя расонад, пеш равад ва дар ҷомеаи мутамаддин мақоми арзандаи худро пайдо намояд».*⁴

Дар моддаи 16-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» омадааст, ки «падари модар (шахсоне, ки онҳоро иваз мекунад) дар тарбияи фарзанди худ

масъуланд ва таъмини инкишофи ҷисмонӣ, маънавӣ ва зеҳнии давраи аввали кӯдакӣ ва минбаъд барои ба мактаб омода намудани онҳо вазифадоранд. Омода намудани кӯдак ба мактаб ва муассисаҳои томактабӣ ҳатмӣ мебошад».⁵

Кӯдакистон ин баъди оила муҳитест барои гузаштани таҳкурсии рафтору кирдори кӯдак, тайёри ба мактаб. Дар ин муассисаҳо аз рӯи речаи муайни муқарраргардида кӯдакон бо ҳӯроки севақта таъмин карда мешаванд ва дар вақти муайян бозӣ мекунанд, ба омӯзиш фаро гирифта мешаванд ва истироҳат мекунанд.

Бояд зикр кард, бачагоне, ки дар боғча таълиму тарбия мегиранд, нисбат ба дигар бачаҳое, ки ба чунин муассисаҳо фаро гирифта нашудаанд, хеле инкишофёфтаанд. Шууру тафаккур, дониш, маҳорату малакаҳояшон ба кулӣ фарқкунанда аст.

Имрӯз дар ҳар оила ва хонадон компютер мавҷуд буда, он барои кӯдакон низ дастрас мебошад. Онро натавонанд барои кор ва таълим истифода бурдан мумкин аст, инчунин он воситаи истироҳат ва машғулият низ мебошад. Яке аз воситаҳои муҳимтарин ва паҳнгардидатарини вақт ва рӯзгузаронии кӯдакони имрӯза- бозиҳои компютерӣ маҳсуб меёбанд. Дар ин ягон хавфу хатар ниҳон нест, зеро ки ҳар як бозии компютерӣ метавонад воситаи самарабахши таълим ва тарбияи кӯдак гардад.

Кӯдакон дар бозиҳои компютерӣ нисбат ба бозиҳои телефонӣ бештар фаъоланд. Онҳо фаъолнокӣ ва кунҷқобии худро истифода бурда, бозӣ мекунанд, аммо дар телефон чандон фаъолият нишон дода наметавонанд. Бозиҳои компютерӣ-ин мураккабтарин танзими ҳаракати дастҳо, қабули чизи дидашуда ва инкишофи хотираи биноӣ, таҳлили вазъият ва ҷараёни тасмимгирӣ мебошад. Бозиҳои компютерӣ диққатро тамрин дода, фаъолиятро ташаккул мебахшанд, худтанзимкунӣ, устувориро таъмин менамоянд. Бозии хуб метавонад бо бача ёри расонад, ки ноустуворӣ ва дудилагиашро бартараф намуда, малакаи иртиботӣ (коммуникативӣ) ҳосил намояд.

Мутахассисон чунин меҳисобанд, ки таҷрибаи бозии бошуурона метавонад имкониятҳои дарккунии бачагонро баланд бардошта, коэффитсиенти ҳушёрӣ онҳоро, ки аз таъсири атрофиён дур мондаааст ташкил диҳад.

Рӯҳшиноси бачагонаи Француз Серж Тиссерон тасдиқ менамояд, ки бо шарофати бозиҳои компютерӣ тавоноии тез ошно шудани бачаҳо ба муҳити ивазшавандаи берунӣ, талаботи ҷамъиятӣ, рӯй медиҳад.

Ҷ қайд менамояд: «Пеш одамон дар зодгоҳашон таваллуд мешуданд ва мемурданд, дар як вазъияту ҳолат ин ё он хунар ё шуғлро аз худ намуда, тамоми умр онро иҷро мекарданд. Имрӯз ин тамоилҳо аз байн рафта, аз одамон бештар касбияти баланд ва тавоноии интеллектуалӣ талаб карда мешавад».⁶

Ҷамин тавр, дар бораи компютер гуфтан мумкин аст, ки то як дараҷа фишор ва тарсро бартараф намуда, **тринажори** бехтарин барои барқарор намудани биноӣ мебошад.

Ҷамин тавр, метавонем чунин қобилиятҳоеро дар кӯдак ҷудо намоем, ки хангоми бозӣ дар компютер ташаккул меёбанд:

- нутқ ва тафаккурашон инкишоф ёфта, танзими фаъолияти ҷашму дасташ муттамарказонида мегардад;

- қобилияти банақшагирӣ ва пешбинии амал ташаккул меёбад;

- тафаккури эҷодӣ инкишоф ёфта, ба такрор намудани мушоҳидаҳо омода мегардад;

-тавоноии тамоми диққатро мутамарказ намудан ба ашѐи мушаххас, ба ходисаҳо ташаккул меѐбад;

-шиддатро бартараф намуда, оромї ва фараҳ мебахшад;

-сабурї, пуртоқатири бедор менамояд.

Дар баробари тамоми бурдборихои бозиҳои компютери сухан ронда, бояд мо ба паҳлуҳои зараровари он низ диққат диҳем.

Воқеияти тахаюлотї- олами офаридаи компютерҳо- инсонро тез ба одаткунї, моилї даъват менамояд. Чунин майлпайдокунї бештар дар байни кӯдакон ва ҷавонон мушоҳида карда мешавад. Ҳамин тавр, иваз намудани воқеияти ҳақиқї ба тахаюлотї рӯй медиҳад, ки гӯѐ бештар бошад. Фикрҳои мавҷуданд, ки ворид гардидани технологияи воқеияти тахаюлотиро бо маводи сахттаъсири муҳаддир муқобил гузоштан мумкин аст. Чунки объекти охирини таъсиррасонии ин система мағзи сари инсон мебошад. Онҳое, ки қудрати одаткунї ва зиндагї дар олами воқеї надоранд, асабонианд ба олами тахаюлотии воқеї мегузаранд, ба ҷое, ки метавонад подшоҳ шавад, ҷанговари ғолиб бошад ѐ ҷодугари тавоно бошад. Ба ӯ маъқул ва мақбул аст, ки ӯро ба ҳисоб, ба эътибор гиранд ва тобеъ бошанду итоат кунанд.

КИТОБНОМА:

- 1.Н.К. Крупская «О воспитании и обучении», 1955, - 28 с.
- 2.К.Д. Ушинский. Избрание педагогические сочинения. Т.М, 1939. – 177 с.
- 3.Бозї ва машғулиятҳо дар боғчаи бачагон. Мураттиб Наим Турсунов. «Маориф»,- Душанбе 1980. - 64 с.
- 4.Паѐми Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалї Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ш. Душанбе, 20.01.2016.
- 5.Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». - Душанбе. – 2013.
- 6.Tisseron Серж Тиссерон. Соли барориш 1985-2005.- 82 с.
- 7.Бозї ва машғулиятҳо дар боғчаи бачагон. Мураттиб Наим Турсунов. «Маориф»,- Душанбе 1980. - 64. С.
- 8.Маҷмӯи ҳуҷҷатҳои меъерї ва ҳуқуқии соҳаи маориф. – Душанбе, 2008. –29. С.
- 9.К.Д. Ушинский. Избрание педагогические сочинения. Т.М, 1939,с 177.
- 10.Паѐми Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалї Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ш. Душанбе, 20.01.2016
- 11.Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». -Душанбе. -2013.
- 12.Миклош Хараста Роҳнамо оид ба худтанзимкунии ВАО, Вена 2008, 120 С.
- 13.Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе, 2003,62 С.
- 14.Маҷмӯи ҳуҷҷатҳои меъерї ва ҳуқуқии соҳаи маориф.-Душанбе.- 2008.
- 15.Маджидова Б.А. Педагогикаи томактабї.- Душанбе «Ирфон» 2011-222. С.
- 16.Котибова Ш. Луғатомӯзї ва инкишофи нутқ дар кӯдакистон.- Душанбе ,- 2016. -80. С.
- 17.Зарбулмасал ва мақолҳои тоҷикї. Тартибдиҳандагон. Тартибдиҳанда, В. Асрорї. Нашриѐти давлатии Тоҷикистон. Сталинобод, 1956.

РОЛЬ ИГРЫ КАК СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ

М. АКРАМОВА

Французский детский психиатр Серж Тиссерон утверждает, что благодаря компьютерным играм формируются способности быстро приспосабливаться к меняющимся условиям окружающей среды, требованиям общества, правилам: «Раньше люди рождались и умирали в собственной деревне, в одной и той же обстановке, занимались одним и тем же ремеслом всю жизнь. Сегодня прежние ориентиры исчезли, от людей требуется большая профессиональная географическая и интеллектуальная мобильность».

Ключевые слова: компьютерные игры, детский психиатр, формируются способности, приспосабливаться, окружающая среда, ремесло, ориентир, профессиональная, интеллектуальная мобильность.

THE ROLE OF GAMES AS FACILITY OF EDUCATION AND UPBRINGING OF CHILDREN

М. АКРАМОВА

The French baby psychiatrist Serzh Tisseron confirms that due to computer games are formed abilities quickly to adapt to changing condition surrounding ambiances, requirements society, rule: "Earlier people were born and died in own village, in one and same situation, concerned with one and same craft whole life. Today, the former landmarks disappeared, from people is required big professional geographical and intellectual transportability".

The Keywords: Computer games, baby psychiatrist, abilities, adapt, surrounding ambiances, craft, landmark, professional intellectual transportability.

ХУСУСИЯТҲОИ ҲОСИ РАВАНДИ ТАЪЛИМ ДАР МАКТАБИ КАМНУФУС

Б. МИРБОБОЕВА

*мудири бахши омӯзиши масъалаҳои
мактабҳои камнуфуси Пажӯҳишгоҳи
рушди маориф ба номи А. Ҷомии АТТ*

Мактаби камнуфуси деҳот аз дигар намуди мактабҳо бо хусусиятҳои худ фарқ мекунад. Дар мактаби камнуфус муаллим на танҳо кор мекунад, балки дар ҳаёти кӯдакон нақши муҳим дошта, мактабро ҳамчун хонаи худ меҳисобад ва ба он табиатан муҳаббати самимии худро мебахшад. Муаллим ҳар як хонандаро аз рӯйи ному насаб, волидон, хоҳару бародар, шароити берун аз мактаб хуб мешиносад ва ба ӯ ёрӣ мерасонад. Дар муҳити камбудҳои оилаҳои имрӯза, дар шароити паст будани саломатии руҳӣ ва ҷисмонии кӯдакон ин омил дорой хусусияти муҳофизатии иҷтимоӣ мегардад. Сарчашмаҳои тарбиявии мактабҳои камнуфус ниҳоят зиёданд ва онҳоро ҳеҷ гоҳ мактабҳои калон иваз карда наметавонанд. Бояд ёдрас шуд, ки ҷойгоҳи суннатҳои миллию фаҳангӣ дар раванди омӯзишу парвариши макотиби камнуфус муҳим арзёбӣ мегардад. Тартиботи ба худ хосси ҳаёти ин намуди мактабҳо, алоқамандии таълим ва

тарбия бо урфу одатҳо ва маданияти миллӣи онҳоро муҳимтарин раванди ташаккули ҳудодоҳӣ ва худшиносии миллӣ арзёбӣ менамояд.

Дар шароити ба худ хосси мактабҳои камнуфус асосан тарз ва шеваи ташкили гузаронидани дарсҳо бо бисёр хусусиятҳои аз дарсҳои дигар намуди мактабҳо фарқ мекунад. Мактаби камнуфуси деҳот барои ба вучуд овардани муносибатҳои шахсӣ ва инфиродӣ, ки ба ташкили раванди тарбия нигаронида шудааст, имкониятҳои зиёд дорад. Ин имконият табиатан дар рафи далелҳои қарор дорад, ки имрӯз ҳуди мактаб ва атрофиёни он, масъулини маориф онҳоро барои ташаккули иҷтимоии кӯдакон ва таълимгирандагони мактаби камнуфуси деҳот зарур меҳисобанд.

Ҳамин тавр, фаъолияти меҳнати мактабҳои на он қадар калон, хусусан гурӯҳи коллективҳои синну солалон гуногун (хонандагон, омӯзгорон, волидон, аҳли деҳа ё маҳал) ҳамчун таҳкурсии барои ҳамкории гурӯҳҳои синну солалон гуногун ва захираи сифатноки раванди таълим дар мактабҳои камнуфуси деҳот ба шумор меравад. Дар чунин шароит бояд муваффақиятҳои таълимии кӯдакон хеле муҳим арзёбӣ карда шавад. Бо вучуди ин таҳқиқот нишон медиҳад, ки барои асоснок кардани таълим, қобилияти маърифатии хонандагони деҳот назар ба хонандагони шаҳр суст инкишоф ёфтааст. Хатмкунандагони мактаби деҳот дар шароити нави бозори меҳнат ва интиҳоби касб хеле душвор мутобик мешаванд. Инро бо бисёр далелҳо шарҳ додан мумкин аст, бахусус, кам будани миқдори синфҳо рақобатпазирии байни хонандагонро суст мегардонад, муоширати байни онҳоро маҳдуд гардида, барои ташаккули маҳорати салоҳиятнокӣ монеа эҷод мекунад. Шумораи ками хонандагон дар синф зухуроти «дилгиркунандаи психологӣ» -ро ба вучуд оварда, метавонад ба хасташавӣ ва гум кардани шавқу завқи хонандагон ба таълим оварда расонад. Дар синфҳои камнуфуси мактаби деҳот, ки шумораи хонандагон аз 2 то 5- нафарро ташкил мекунад, асосан мушкилоти ташкил намудани раванди таълим ҷой дорад. Дар чунин шароит ташкил намудани шакли нави машғулиятҳои таълимӣ муносибатро ба намудҳои фаъолияти хонандагон гуногун намуда, барои ҳавасмандкунии фаъолияти хониш ва ташаккул додани шавқи хонандагон ба фанҳо ҷустуҷӯро талаб менамояд.

Мувофиқи мақсад зарурати якҷоя намудани синфҳо ва гузаронидани машғулиятҳои таълимӣ дар гурӯҳҳои синну солалон гуногун пайдо мегардад. Барои ташкил намудани чунин гурӯҳҳо фаъолияти маърифатии коллектив хеле самарабахш мешавад, ки бо ин восита муҳайё намудани шароит барои ташаккулёбии ҳар як кӯдак пайдо мегардад. Ин раванд барои якҷояшавии фаъолияти коллектив ва гурӯҳҳо, ба танзим овардани ахлоқи хонандагон, ба ҳам назик шудан ва беҳтар шудани муносибати шахсии онҳо мусоидат менамояд.

Талаботи умумӣ ба дарсҳо дар мактаби камнуфус дар ҳаҷми пурра нигоҳ дошта мешавад: санитарӣ-гигиенӣ, психологӣ-физиологӣ, дидактикӣ ва ғайра. Фарқи асосии дарсҳо дар ин мактабҳо аз он иборат аст, ки дар як дарс якчанд фан таълим дода мешавад. Муаллим кӯшиш мекунад, ки гоҳ бо як синф ва гоҳ бо синфи дигар кор кунад, шаклҳои дарсро дар ҳар як синф аз доираи назар берун нагузорад. Дарс тарзе ташкил карда мешавад, ки ҳудуди миёни донишандӯзии хонандагон тавассути муаллим ва гузариш ба кори мустақилона ва баръакс чудо мешавад. Барои ин аз рӯи нақшаи тақвими дарс бояд омӯзгорон на танҳо мазмуни маводи таълимӣ ва шакли корро муайян намоянд, балки бештар вақтро барои гирифтани дониш тавассути муаллим ва кори мустақилона дар ҳар як синф мувофиқи мақсад тақсим намоянд. Вақти бештарро ба ҳамон синф чудо кардан даркор аст, ки дар он маводи нав ва мураккаб омӯзонида

мешавад, инчунин ба синфе, ки гурӯҳи асосиро хурдсолон ташкил медиҳанд. Кӯдакон бояд маҳоратҳои зеринро ба даст оранд:

- чалб шудан ба иҷрои супоришот;
- диққатро ба дигар тараф чалб накардан ва муаллихро дар вақти фаҳмонидани мавзӯи дарс ба хонандагони синфи дигар гӯш накардан;
- гӯш накардани ҷавобҳои хонандагони синфи дигар,
- тез омода шудан ба мурочиати муаллим.

Аз ин рӯ, муаллимони синфҳои мазкурро зарур аст, ки барои ташаккули диққати ихтиёрӣ бештар вақтро ҷудо карда, маҳорати умумӣ-таълимии хонандагонро кор карда бароянд, то ки бо зуд чалб кардани хонандагон ба корҳои мустақилона муваффақ шуда тавонанд. Ташаккули ин маҳорат натиҷагирии таълихро беҳбудӣ мебахшад.

Бинобар ин, мавзӯҳои қори мустақилонаро бояд тарзе интихоб кард, ки аз он қори омӯзгор ва ҳам хонанда осон гардад. Ташкили чунин корҳои мустақилона ба муаллим имконият медиҳад, ки мавзӯҳоро такрор наояд, мустақкам қунад ва бо хонандагони синфи дигар корро дуруст ба роҳ монад. Барои баланд бардоштани савияи дониш ва сифати таълиму тадрис дар мактабҳои камнуфус ба муаллим лозим аст, ки ба сохтори дарс, истифодаи шаклу равишҳои муосири таълим, воситаҳои техникаю аёни ва таҳияи нақшаҳои он диққати ҷиддӣ диҳад. Онҳо бояд дар раванди таълим дар ҳамаи намудҳои дарс ба ташкили дурусти корҳои мустақилона, интихоби супоришҳои ҳавасмандкунанда, суръати дарсҳо ва тақсимоти дурусти вақт барои ҳар як синф тавачҷуҳи хосса зоҳир наоянд.

Дар мавриди ташкили дарс дар мактаби камнуфус омилҳои зерин бояд ба эътибор гирифта шаванд:

- роҳ надодан ба сарбории зиёд (аз ҳисоби кам кардани вақт барои таълими меҳнати хатмӣ ва интихоби мазмун ва ҳаҷми маводи таълимӣ);
- дар дарсҳо бештар аз 2-бор гузаронидани машқҳои дамгирӣ;
- гузаронидани қори мустақилонаи хонандагон;
- ба эътибор гирифтани ҳаҷми қори мустақилона дар раванди кор бо ду ва зиёда синфҳо;
- дарс дар мактаби камнуфус аз иваз намудани ду қисмати он иборат аст;
- корҳои хонандагон таҳти роҳбарии муаллим ва корҳои эҷодии онҳо;
- зарурати иваз намудани корҳои хонандагон таҳти назорати муаллим ва бе роҳбарии бевоситаи ӯ танзими раванди таълихро талаб мекунад;
- васеъ истифода бурдани ҳамаи намудҳои маводи тақсимшуда, ки қори мустақилонаи хонандагонро ташкил медиҳад.

Дар шароити ба худ хосси мактабҳои камнуфус асосан тарз ва шеваи ташкили гузаронидани дарсҳо бо бисёр хусусиятҳои аз дарсҳои дигар намуди мактабҳо фарқ мекунад. Аввалан, дар як синфхона бо роҳбарии як муаллим дар як вақт хонандагони ду ё се синф таълим мегиранд.

Омӯзгорро мебояд, ки бештар ба ҷустуҷӯ ва дарёфти роҳҳои ҷалби хонандагон ба раванди таълими босифат, ташаккули истеъдоду қобилияти зеҳнӣ тафаккурӣ (таҳлил, муқоисаи факту далел, дарки маънӣ, мустақилият ва эҷодкорӣ) диққати ҷиддӣ дода, бо ин роҳ шогирдонро ба худомӯзӣ, мустақилият дар иҷрои супоришоти хонагӣ сафарбар наояд. Омӯзгор дар он сурат ба комёбиҳо ноил гашта метавонад, ки агар ӯ аз навгониҳои педагогӣ методӣ огоҳ бошад ва барои татбиқи он саъю кӯшиш наояд.

Новобаста аз тағйир ёфтани фаъолияти муаллим, ки вай бо як синф ё дар як вақт бо якчанд синфҳо кор мекунад, фаъолияти таълимии кӯдакон барои аз худ кардани дониш ва мустақкам намудани маводи нав равона карда мешавад.

Нақши муаллим дар дарс аз он иборат аст, ки ӯ ба хонандагон мақсади супориш ва намунаи иҷрои онро мефаҳмонад, баъди кори мустақилона кӯдакон аз рӯйи супориш аз натиҷаҳои мушоҳида хулоса мебароранд, ки чунин фаъолияти муаллим ба ду давра тақсим мешавад:

- муқаддима ва хулосабарорӣ, ҷамъбасти натиҷаҳо, таҳлили кори хонандагон, ташкили алоқамандӣ ва мақсади ягона;
- тайёр намудани хонандагон ба дарки маводи нави таълимӣ.

Яке аз далелҳои самарабахши мусоидат кардан ба раванди таълим ва ба он равона сохтани диққати асосии муаллими мактаби камнуфуси деҳот ин ҳавасмандкунии таълим ба шумор меравад. Вазифаи омӯзгор ин ташкил намудани шароити муносиб барои баланд бардоштани ҳавасмандӣ нисбат ба омӯзиш мебошад. Шиддат бахшидани фаъолияти маърифатӣ ба воситаи ташкил намудани вазифаҳои таълимӣ ба даст оварда мешавад, ки ба хонанда фаҳмо ва аҳамиятнок буда, дар тасаввуроти ӯ нуқтаи таъғоҳиро пайдо менамояд ва сатҳи муайяни душвориро нишон медиҳад, аммо ӯ мувофиқи қувваташ ба комёбиҳо ноил мегардад.

Натиҷагирии ин давра аз хусусияти супоришот вобастагии калон дорад. Дар шароити машғулияти яквақта дар якчанд синф супоришҳои заруранд, ки бо назардошти сифат ва мазмуни онҳо ҷалб намудани фаъолияти зеҳнии хонандагон ба мақсад мувофиқ сурат гирад.

Дар робита бо ин, ҷустуҷӯи таҷрибаҳо ва таҳқиқоти олимон ба самти наздикшавии шароити кори хонандагон ва муаллимони мактаби камнуфус, ба шароити кори муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ равона мегардад. Дар мактаби камнуфуси деҳот вариантҳои зерини ташкили дарсҳо муқаммал ва мутобиқ гардонидани шудаанд:

- а) дарси яке аз синфҳо дар ду дарси аввал ба таври алоҳида (берун аз комплет);
- б) дарсҳои мавзӯашон якхела;
- в) дарсҳои ҳамаи синфҳо аз як фан дар як фосилаи умумии кори якҷоя, дар зери роҳбарии бевоситаи муаллим гузаронида мешавад.

Яке аз роҳҳои баланд бардоштани самарабахшии раванди таълим дар мактаби камнуфуси деҳот гузаронидани дарсҳои якфанӣ ба шумор меравад. Дар ин ҳолат имконияти ташкил ва гузаронидани кори рӯ ба рӯ бо синфҳои гуногун дар лаҳзаҳои ҷудогонаи дарс ба вучуд меояд. Ҳамин тавр, дарсҳои дорои мавзӯи умумӣ низ гузаронида мешаванд. Бинобар ин, қисми зиёди чунин дарсҳо дар чоряки 1 ва 4 - уми соли таҳсил гузаронида мешаванд, агар маводи таълимӣ имконияти гузаронидани дарсҳои зиёди мустақкамкунӣ, ҷамъбасти ва муқаммал намудани донишро дошта бошад. Афзалияти дарсҳои дорои мавзӯи умумӣ низ аз ҳамин иборат аст.

Аввалан, ин кор шароитро барои инкишофи бомуваффақияти ҳавасмандкунии таълим ба вучуд меорад, ки ин қувваи пешбаранда дар фаъолияти таълимии хонандагони хурдсол ба шумор меравад.

Дуюм, ҳангоми гузаронидани дарсҳои дорои мавзӯи умумӣ ба нақша гирифтани фаъолияти малакаҳосилкунӣ, санҷиши рафти он дар раванди ҳамдигарсанҷӣ ё худназораткунӣ ва ғайра осон мегардад ва ҳам омодагии донишомӯзон ба кори мустақилона муайян мешавад.

Сеюм, дарсҳои дорои мавзӯи умумӣ ба кӯдак имконият медиҳанд, ки бештар худаш ҷавоб гӯяд, ҳангоми ҷавоб ба пурсишҳои рафиқонаш эҳтиёткорона муносибат кунад,

маърифати муколамаи таълимиро ёд гирад ва маҳорати муоширатро инкишоф диҳад. Худи хамин худуди муносибати шифохиро васеъ мегардонад, ки дар шароити мактабҳои камнуфус дар ҷое, ки камбуди он мушоҳида мешавад, ниҳоят муҳим аст.

Чорум, дарсҳои дорой мавзӯи умумӣ имконият фароҳам меоранд, ки донишомӯзон дар фаъолияти амалӣ ва таълимӣ қоидаи зиндагӣ ва дар коллектив қор қарданро ба эътибор гирифта, нисбат ба андешаи дигарон эҳтиром дошта бошанд ва бо далелҳои фикри худро собит созанд.

Дарсҳо аз рӯи мавзӯ дар ҳар як синф вобаста ба мураккабии мазмуни маводи таълим ва шеваи қор бо он фарқ мекунанд.

Албатта, тайёр қардан ва гузаронидани дарсҳои дорой мавзӯи умумӣ аз муаллим саъю кӯшиши бештар ва дар оянда тақмили маҳорати омӯзгориро талаб менамояд. Дар ин маврид манбаҳои номаълум бисёранд. Онҳо аз як тараф, банақшагирии маводи таълимӣ ва интихоби он бо назардошти натиҷаи ниҳонии тайёрии таҳсилоти умумии кӯдакон, душвориҳои супоришоти мувофиқи лаёқат пешниҳодшуда ва аз тарафи дигар, тақмили сохтори дарсҳо ва шакли ташкили он мебошанд.

Мазмуни мантиқии тавзеҳи фаъолияти таълимии донишомӯзон бояд дар навбати аввал ба мақсади асосии таълимии дарс ва ҷавҳари он ва пайдарҳамии лаҳзаҳои дарс тақсим шавад, на ба риояи талаботи рӯякӣ.

Дар чунин шароит ташкил намудани шакли нави машғулиятҳои таълимӣ муносибатро ба намудҳои фаъолияти хонандагон гуногун намуда, барои ҳавасмандкунии фаъолияти хониш ва ташаккул додани шавқи хонандагон ба фанҳо ҷустуҷӯро талаб менамояд.

КИТОБНОМА:

1. Байбородова, Л.В. Воспитание и обучение в сельской малочисленной школе: учебное пособие. – Ярославль, 2001.

1. Гурьянова, М. Резервы модернизации сельской малочисленной школы / М. Гурьянова // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 67–76.

3. Карпинский, А. Организация разновозрастного обучения вне классно-урочной школы / А. Карпинский // Народное образование. – 2005. – № 1. – С. 108–112.

4. Малочисленная сельская школа: проблемы, поиски, решения / Под ред. Л.В. Байбородовой, А.П. Чернявской, И.Г. Харисовой. – Ярославль, 2000.

5. Суворова, Г.Ф. Обучение в малочисленной школе. – М.: Просвещение, 1986.

6. Саидамир Аминов, Д. Имомназаров. - Идораи мактаб (синф) - ҳои камнуфус. Омӯзгор №31; 3.08.2012.

7. С. Аминов, Д. Имомназаров.- Ташкили раванди таълим дар МСК. Омӯзгор №39; 28.09.2012.

ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ В МАЛОКОМПЛЕКТНОЙ ШКОЛЕ.

Б. МИРБОБОВА

В статье рассматриваются актуальные проблемы сельских школ с небольшим количеством учащихся. Определяется роль сельских школ с учетом демографических, социальных, экономических и политических условий жизни учащихся в малокомплектных школах. В статье в качестве примера приводится опыт обучения в сельских школах, представляющий интерес для образования в Таджикистане.

Ключевые слова: сельская школа, малокомплектная школа, учитель, ученики, условия, проблемы, мотивация учения, познавательные интересы, учебные занятия, разновозрастной, самостоятельная работа.

PARTICULARITIES OF THE TEACHING PROCESS AT THE SMALL COMPLETE SCHOOLS

B. MIRBOBOEVA

The article considers the actual problems of rural schools of some countries, in particular, schools with a small amount of pupils. The new role of rural schools taking into account demographic, social, economic and political living conditions in small – complete schools. Presented experience of training in rural schools, which is of interest for Tajik education.

Key words: rural schools, small – complete schools, teacher, pupils, condition, problems, motivation of the pupils, interest, tasks, individual work.

ОМОДА НАМУДАНИ КАДРҲОИ ОМУЗГОРӢ ДАР СОЛҲОИ ЧАНГИ БУЗУРГИ ВАТАНӢ

Б. ҲАКИМОВА

*ходими илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф
ба номи А. Ҷомии АТТ*

Дар таърихи тӯлонии ҳаёти башарият рӯйдодҳое ба вуқӯ пайвастанд, ки бузургӣ ва шаҳодати онҳо бо гузашти замон боз ҳам бештар мегардад. Рӯзи Ғалаба бар фашизм аз ҷумлаи хамин гуна рӯйдодҳои фаромӯшнопазир аст.

Эмомалӣ Раҳмон

Чанги Бузурги Ватанӣ, санаи муҳими сиёсӣ ба ҳисоб рафта, доираи муносибатҳо дар давраи Иттиҳоди Шӯравӣ ва хизматҳои таърихии он дар тамаддуни ҷаҳон асрҳо боқӣ мемонад. Дар ин чанги даҳшатбору хунин корнамоиву шучоати миллионҳо нафар намояндагони халқу миллатҳои гуногун, дар майдонҳои набард ва ақибгоҳ ҳеч гоҳ фаромӯш нахоҳанд шуд.

Корнамоиҳои бузурги халқи тоҷик дар давраи Чанги Бузурги Ватанӣ (солҳои 1941-1945) барои ҳар як шаҳрванди тоҷикистонӣ дарси намунаи ибрат, ҷасорат ва мардонагӣ ба ҳисоб меравад.

Дар арафаи Чанги Бузурги Ватанӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кадрҳои омӯзгорӣ танҳо дар донишқадаҳои педагогӣ ва муаллимтайёркунии шаҳри Сталинобод (имрӯза ш. Душанбе) дар шуъбаҳои рӯзона, шабона, ғоибона ва инчунин дар Донишгоҳи педагогии Ленинобод, дар шуъбаҳои рӯзонаю ғоибона, дар донишқадаи муаллимтайёркунии шаҳри Тошканд ва дигар омӯзишгоҳу техникумҳо тайёр карда мешуданд.

Дар соли хониши 1940-1941, яъне қабл аз оғози чанги зидди истилогарони фашистӣ, дар мактабҳои Тоҷикистон зиёда аз 13 ҳазор омӯзгор фаъолият менамуданд, дар муассисаҳои олӣ бошад 2600 нафар донишҷӯён таҳсил намуда, дар мактабҳои миёна 5900 нафар хонандагон ба таҳсил фаро гирифта шуда буданд.

Чанги хонумонсӯз дар масъалаи омода намудани кадрҳои педагогӣ тағйироти калон ворид намуд. Дар шароити вазнини солҳои чанг аз нав тақдирӣ кадрҳои баландхаттисос ҳал мешуд. Дар Тоҷикистон аз 22 июли соли 1941 то ноябри соли 1942 зиёда аз 5 ҳазор омӯзгорон барои ҳифзи Ватан камар бастаанд. Дар натиҷа шумораи омӯзгорони маълумоти олимдор кам гардид. Дар ҷумҳурӣ солҳои 1941-1942 зиёда аз 706 нафар, дар солҳои 1943-1944 то 404 нафар омӯзгорони маълумоти олимдор кам шуд. Камшавии шумораи омӯзгорони соҳибмаълумот соҳаи маорифи кишварро бо мушкилиҳои зиёд рӯ ба рӯ намуд.

Дар ин давра Вазорати Маорифи халқи Ҷумҳурии Тоҷикистонро сарварони он ба монанди Пулодов Т. П. (с.1938 -1942, 1954-1962), Солихбоев Х. Х. (с.1942-1943), Содиқов Х. У. (с. 1938-1947) роҳбарӣ намудаанд ва нақши бузурги худро дар соҳаи илму маориф кишвар гузоштанд.

Баргараф намудани оқибати солҳои чанг, ҳаллу фасли бомуваффақияти масъалаи норасоии кадрҳои омӯзгорӣ, танҳо бо шарофати сиёсати системаи бонизоми маориф дар солҳои чанг ва сиёсати дурусти пешгирифтаи давлату ҳукумати Иттиҳоди Шӯравӣ, аз он ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон имконпазир гардид. Дар шароити чанг барои тайёр намудани кадрҳои педагогӣ, мисли пештара дар муассисаҳои таҳсилоти олии ва миёнаи махсус як қатор чорабиниҳои муҳими ташкилӣ, аз он ҷумла, дар ин раванд қарорҳои муваққатӣ низ қабул карда шуданд.

Дар солҳои чанг Кумитаи умумиттифоқӣ оид ба қорҳои мактаби олии ихтисори барномаҳои таълимиро анҷом дод, дар натиҷа мактабҳои олии ва миёнаи махсуси омӯзгорӣ аз муҳлати таълими қорсола ба се сола гузаронида шуда, муҳлати таътили тобистонаву зимистона ва муҳлати таҷрибаомӯзии истехсолӣ низ кӯтоҳ карда шуд.

Мақомоти маорифи халқ, коллективҳои муаллимон бо ёрии ташкилотҳои ҷамъиятӣ кӯшиш мекарданд, ки шабакаи мактабҳо ва шумораи зарурии хонандагон нигоҳ дошта шаванд. Бо мақсади аз даст надодани шумораи мавҷудаи мактабҳо ва истисор гардидани миқдори хонандагон, ба вучуди омадани номурааттабиву танаффус дар қорҳои мактабҳо, баробар ихтисор гардидани шумораи муаллимон иҷозат дода шуд, ки миқдори соатҳои сарбории муаллимон, директорон ва мудирони қисми таълимии мактабҳо аз меъёр зиёд карда шуданд. Дар назди муассисаҳои таълимии педагогӣ курсҳои кӯтоҳмуддати тайёр кардани муаллимони фанҳои таълимӣ аз ҳисоби шахсони маълумоти миёнадошта ташкил карда шуданд.

Бо мақсади тайёр кардан ва тақмил додани ихтисоси кадрҳои педагогӣ, дар мавсими тобистон гузаронидани курсҳои думоҳа барои тайёр кардани 100 нафар муаллимони фанҳои таълимӣ барои синфҳои 5-7 ва 1000 нафар муаллимон барои дигар мактабҳои ибтидоӣ пешбинӣ карда шуданд. Ин курсҳо аз ҳисоби бучети ҷумҳуриявӣ нигоҳ дошта мешуданд.

Тамоми омӯзгорони мактабҳои ибтидоӣ уҳдадор карда шуданд, ки муассисаҳои дахлдори таълимоти педагогиро хоҳ ғойибона ва хоҳ шабона ҳатман ҳатм намоянд, онҳое, ки дар синфҳои 5-7 қор мекарданд, бояд дар ҳаҷми донишкадаи муаллимтайёркунӣ ва онҳе, ки дар синфҳои 7-8 қор мекарданд, дар ҳаҷми донишкадаи педагогӣ маълумоти зарурӣ дошта бошанд. Бо ин мақсад, ба ёрии омӯзгорони ғойибхон аз 1 январи соли 1944 дар ҷумҳурӣ нуқтаҳои маслиҳатдиҳӣ (консултатсионӣ) ташкил карда шуданд.

Шарафу қаҳрамонӣ ва ҷавонмардии фарзандонашро хусусан омӯзгорон, Ватан ҳеч гоҳ фаромӯш нахоҳад кард. Гарчанде, ки Иттиҳоди Шӯравӣ барҳам хӯрда бошад ҳам, хизматҳои таърихӣ ин давлат, дар тамаддуни ҷаҳон асрҳо боқӣ мемонад.

Чун пештара, дар айни замон Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушду раванқ додани соҳаи илму маориф тамоми имкониятҳои худро сарф намуда истодааст. Дар паёми худ асосгузори сулҳу ваҳдат, пешвои миллат Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид мекунад: «...ояндаи мамлакат аз фаъолияти омӯзгор ва рушди илму маориф вобастагии зиёд дорад. Дар хотир бояд дошт, ки танҳо миллати босавод метавонад насли соҳибмаърифату донишманд ва кадрҳои арзандаи давронро ба воя расонад,.. ».

КИТОБНОМА:

1.История и развития народного образования Таджикской ССР (1917-1967) – Душанбе. 1968 218 с.

2.Советский Таджикистан в годы Великой Отечественной Войны И.Б. Искандаров ва Л.П. Сечкина Издательство «Дониш» 1975 г. 147, 151 с.

ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В ТАДЖИКИСТАНЕ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Б. ХАКИМОВА

В статье речь идет о подготовке педагогических кадров в Таджикистане в годы Великой Отечественной войны, о заслуге Министров народного образования Таджикистана, таджикских педагогов, об ускоренной подготовке педагогических кадров в эти годы.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, педагогические кадры, народное образование, герои Советского союза.

THE TRAINING OF TEACHERS IN TAJIKISTAN IN THE YEARS OF THE GREAT PATRIOTIC WAR

B. HAKIMOVA

This article is about teacher training in Tajikistan in the years of the great Patriotic War. Also about merit of Tajik teachers in the years of the great Patriotic war and the accelerated training of teachers, the merits of the Ministers of national education of Tajikistan.

Key words: Great Patriotic War, teaching staff, education, hero of the Soviet Union.

ТОҶИКИСТОН ДАР ҚОМЕАИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛОӢ

Г. САЛОҲИДДИНОВА

*ходими калони илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф
ба номи А. Қомии АТТ*

Имрӯз башарият гирифтори таҳаввулоти азимест, ки онро инқилоби иттилоӣ мегӯянд. Ин инқилоб қодир аст, ки ҳаёти инсон - қор, зист, тарзи андеша ва ҳатто муносибат ба ҳудашро куллан тағйир диҳад. Тафовути он аз инқилобҳои технологияи қаблӣ, ки ба моддият ва энергия таъя мекарданд, дар он аст, ки ба тағйир додани мафҳумҳои мабноии мо аз қабилӣ вақт, фазо, масофа ва дониш асос гузоштааст.

Ин инқилоб, қабл аз ҳама, риштаи саноати ҷадид - саноати иттилоотиро дар мадди аввал мегузорад. Ин саноат ба тавлиди васоили техникӣ, усул ва технологияҳо дар ҳосил намудани дониши ҷадид вобастагӣ дорад. Мафҳуми технологияҳои иттилоотӣ,(ТИ) ҳамрадифи калимаҳои англисии information technology (IT) буда, мутааллиқ ба тамоми соҳаҳои илмиву техникӣ мебошад, ки онҳо бо тарзу усули эҷод, захирасозӣ, идоракунии ва коркарди додаҳо, бахусус, истифода аз компютер, сару кордоранд. Вақтҳои охир зеро мафҳуми технологияи иттилоотӣ маҳз технологияи компютерӣ дар назар дошта мешавад. Ин бесабаб нест. Зухури компютер, тавре ки як вақтҳо чунин вазифаро телевизион ва аз он пештар нашрияҳо адо мекарданд, воқеан, технологияи иттилоотиро ба сатҳи сифатан нав бардошт. Аз ин рӯ, мутахассисони техникаи компютерӣ ва барномарезиро муҳандисони ТИ ном мекоранд.

Имрӯз ҷузви иттилоотӣ дар фаъолияти ҳамаҷузҷаи одамон нисбат ба ҷузвҳои дигар бештар шудааст. Аз ин рӯ, вожаи «иттилоот» (information) маънии сеҳромезро низ гирифтааст. Ин истилоҳ бо дахҳо шаклу таркиб ва иборот ба фарҳанги забонҳои ҷаҳон ворид гаштааст. Табиати инқилоби иттилоотӣ то ҳоло пурра баррасӣ нашудааст, аммо маънои он беш аз пеш ошкор мегардад.

Олимони Япония чунин мешуморанд, ки дар ҷомеаи иттилоотӣ раванди компютерӣ қардани ҷомеа, ба одамон имкони дастрасӣ ба манобеи эътимодноки иттилоотро муҳайё месозад ва ин иқдом онҳоро аз иҷрои корҳои сангин раҳой дода, сатҳи баланди коркарди иттилоотро дар истехсолот ва иҷтимоӣ таъмин месозад.

Ба ақидаи мутахассисони Олмон, ҷомеаи иттилоотӣ ин ҷомеаест, ки дар он нақши асосиро дастрасӣ ба манбаҳои иттилоотӣ, коркард, захирасозӣ, интиқол, пахш ва истифодаи донишу иттилоотро ба ҷо меоваранд. Тибқи маълумоте, ки тавассути шабакаи Интернет пахш мешаванд, аксари кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон ба он шакле, ки ҷомеаи иттилоотиро олимони пешгӯӣ мекарданд, наздик гардиданд.

Дар Япония дар ҳоли ҳозир тақрибан 45% аҳоли, дар ИМА наздики 40%, дар Олмон наздики 37% ва ғайра метавонанд фаровардаҳои тавлидоии худро тавассути шабакаҳои компютерӣ дар ҳона анҷом диҳанд.

Хусусияти ТИ аз он иборат, ки дар он ҳам ашё ва ҳам маҳсули меҳнат иттилоот ба ҳисоб рафта, олоқи меҳнат воситаҳои техникаи ҳисоббарор ва алоқа мебошанд.

Тибқи таърифи қабулкардаи ЮНЕСКО технологияи иттилоотӣ маҷмӯи илмҳои ба ҳам алоқаманди технологӣ ва муҳандисӣ мебошад, ки онҳо усули самараноки ташкили меҳнати шахсон ба коркард ва захирасозии иттилоот машғулбуда, ҳамбастагии техникаи ҳисоббарорро бо таҷҳизоти истехсолию истифодабарандагони онҳо ва инчунин ҳамаи масъалаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва маданият марбут ба ин масъалаҳо меомӯзанд.

Дар ҳар сурат сохтани ҷомеаи иттилоотӣ дар мавриде имконпазир аст, ки ақидаҳо, ҳадафҳои он аз ҷониби аксари омма дастгирӣ ва эътироф гарданд. Барои ин пайваста шумораи ҳарчи бештари мардумро тавассути созмони гурӯҳҳои мухталиф бояд ба омӯзишу таблиғи ин раванду ақидаҳо сафарбар кард. Агар аҳли ҷомеа, бахусус, ҷавонон ва масъулони давлатӣ, бо асли мафҳуми ҷомеаи иттилоотӣ ва равандҳои барпосозии он ба таври кофӣ ошно бошанд ва моҳияти онро хуб дарк кунанд, бештари мушқилот аз байн хоҳанд рафт. Дар Тоҷикистон низ роҳҳои ташаккул ва инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ пеш рафта истодаанд. Ҳамчуноне ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар яке аз суханронихояшон таъкид карда буданд

«Тоҷикистон набояд макони технологияҳои кӯҳна бошад...», тамоми масъулон ва дастандаркорон ин масъулиятро бояд дошта бошанд».

Асри 21, ки асри технологияи иттилоотӣ мебошад, бе техника ва технологияи иттилоотӣ рушди ҷомеа ғайриимкон аст. Натиҷаи раванди иттилоотикунонии ҷомеа сохтани ҷомеаи иттилоотие мебошад, ки дар он на бо объектҳои моддӣ, балки бо аломатҳо, идеяҳо, нақшҳо, фикру андеша ва донишҳо доду гирифт мекунад. Агар инсониятро куллан дар назар бигирем, дар замони ҳозир башарият аз ҷомеаи саноатӣ ба ҷомеаи иттилоотӣ мегузарад. Ва ҷуноне ки олимони пешгӯӣ мекунад, ин давра тақрибан 20 соли дигар давом хоҳад кард. Дар Тоҷикистон бар хилофи вазъи сиёсӣ ва иҷтимоии таи даҳ соли охир, ҷавонони боҳушу андешаманд пайдо шуданд, ки бидуни ҳар гуна кӯмак тавонистанд ба кишварамон, ба ниёзмандони маҳалливу хориҷӣ имконоти дастрасӣ ба шабакаи ҷаҳонии Интернетро таъмин созанд. Аксари ширкатҳои хусусӣ бо назардошти вазъи молии муассисаҳои олий ва касбӣ ба ҳар кадом муассисаҳои олий ва касбии пойтахт ҳудуди муайяни дастрасӣ ба шабакаи Интернетро ба тарзи ройгон фароҳам сохтаанд. Аввалин ширкати дастраскунандаи Интернет дар Тоҷикистон будааст, ширкати Telecom Technology LTD мебошад. Ин воқеа охири соли 1998 ба вуқӯъ пайваستاаст. Ин ширкат дар соли 1994 таъсис шуда, бештар аз 35 шабакаи маҳаллӣ ва иттиҳодиявиро созмон додааст. Дар айни замон ин ширкат дар аксари манотиқи ҷумҳурӣ намояндагии худро бунёд кардааст. Нишони сайти ин ширкат дар шабака ҷунин аст: www.tajnet.com. Дуввумин ширкати дастраскунандаи Интернет дар Тоҷикистон ширкати Babilon-T мебошад. Ин муассиса, дар дастрасӣ ба Интернет ва баланд бардоштани сатҳи ҳадамот хеле пеш рафтааст.

Бо дастгирии ин ширкат дар ҳамҷоягӣ бо ҳазинаи кӯдакони Мирзо Турсунзода омӯзиши технологияҳои иттилоотӣ ва «иртибот аз роҳи дур» (telecommunication), барои бачагони синфҳои 7-10 мактаби махсус таъсис шудааст. Ҷавонону наврасон дар ин омӯзишгоҳ 3-4 сол қомилан ройгон таҳсил мекунад. Тибқи барномаи пешбинишуда, хатмкунандагони ин омӯзишгоҳ технологияҳои иттилоотиро ба дараҷаи баланд бояд азхуд мекунад. Нишонаи сайти ин ширкат ҷунин аст: www.somoni.com. Тибқи иттилооте, ки дар як конференси роҷеъ ба Интернет баён гашт, дар ҷумҳурӣ барои зиёда аз 10 ҳазор нафар почтаи электронӣ дастрас аст. Тақрибан дар ҳамаи манотиқи кишвар имкони дастрасӣ ба василаи иртиботӣ Интернет мавҷуд аст.

Дар ҳақиқат, асри XXI асри **информатика ва технологияҳои муосири информатсионӣ** мебошад. Дар ин аср тамоми самтҳои фаъолияти инсон аз дастовардҳои техникаи компютерӣ ва технологияи навтарини коркарди информатсия баҳравар мегардад. Саҳми информатсия дар қабули қарорҳои идоракунии истехсолот, ҷамъият, тафаккур ва ҳалли масъалаҳои рӯзмарра ба дараҷае меафзояд, ки он ба қатори ду омили ҳаётан муҳими дигар—модда ва энергия шомил мегардад. Омилҳои сегона, яъне **модда-энергия-информатсия** ба зумраи он манобеъ тақдир меёбанд, ки инсон қарни нав мазмуну мундариҷаи ҳаёт ва фаъолияти ақлонии ҷисмонии худро дар таъба ба онҳо ба низом медарорад.

Дар ин раванд инсоният мехоҳад, ки ҳамқадами ҷаҳону замони муосир бошад ва кӯшиш мекунад, ки аз тамоми навгониҳои илму техника, ва иттилооти мавриди ниёз бархӯрдор бошад. Қайд кардан ба маврид аст, ки мавҷи иттилоот ба дараҷае бо сураъти баланд паҳн мешавад, ки таҳлил, коркард, қабул ва ирсоли он санъату қобилиятҳои махсуси зеринро талаб мекунад:

- Қобилияти техникаву технологӣ;

- Сарфаҳм рафтан оид ба воситаҳои иттилоотӣ (компютер, телефон, интернет, матбуот);
- Идоракунии воситаҳои электронӣ;
- Истифодабарӣ аз шабакаҳои ҷаҳонии интернет;
- Фарҳанги баланди иттилоотӣ;
- Корбарӣ бо ёрии барномаҳои коргоҳӣ ва дигар барномаҳои хизматӣ;
- Зиракии сиёсӣ ва ҳифзи амнияти миллӣ;
- Ҳифзи фарҳанг ва арзишҳои миллӣ.

Мушоҳидаҳои тӯлонӣ нишон медиҳанд, ки ҷавонону наврасон наметавонанд мунтазам аз дастовардҳои техникаву технология баҳраманд шаванд. Ин гуфтаҳо маънои онро надорад, ки онҳо аз технологияи муосир бархӯрдор набоянд. Гап дар он аст, ки воситаҳои электрониву иттилоотӣ ва татбиқи барномаҳои муосири компютери баъзе корбарон (махсусан ҷавонону наврасон) аз меъёрҳои лозимӣ зиёд ё баръакс ба таври нокифоя истифода мебаранд.

Барои дар сатҳи баланд тарбия намудани ҷавонону наврасон дар фазои иттилоотӣ як қатор омилҳоро дида мебароем:

Раванди истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ ва таҷҳизоти электронӣ бояд дар доираи чорҷӯбаи ахлоқиву ҳуқуқӣ ҷойгир бошад. Пеш аз ҳама омӯзгорон, волидони муҳтарам ва дигар шахсони масъул ҷиҳатҳои ахлоқӣ, ҳуқуқӣ, амниятӣ ва тартиботи истифодабарии технологияҳои иттилоотии муосирро ба ҷавонон фаҳмонида, пайваста оид ба фаъолияти онҳо корҳои фаҳмондадиҳӣ анҷом диҳанд.

Ҷавонону наврасон ба ҷаҳони технология ҷунун ворид мешаванд, ки ҷиҳатҳои мусбату манфии онро ба ҳисоб намегиранд. Боиси таассуф аст, ки аксарияти ҷавонону наврасони имрӯз аз доираи тартибу низоми истифодабарии технологияи иттилоотиву иртиботӣ берун баромада, дар сатҳи паст қарор доштани фарҳанги иттилоотии ҳудро нишон медиҳад. Шабакаҳои иҷтимоӣ на барои баҳсу мунозираҳои ғайримакбул ва хусусияти ташвиқотву тарғиботи оид ба ҳар хел ҳаракатҳои ифротгарой ва экстримистӣ созмон дода шудааст, балки барои хизматрасониҳои гуногун ҳастанд, ки тамаддуни башарият аз имкониятҳои самаранок мусбии он баҳраманд гардад. Масалан, «Однакласник» барои қайди электронии вохӯрии ҳамкурсон, ҳамсинфон, огаҳӣ аз ҳоли аҳволи дӯстону наздикон созмон дода шудааст.

КИТОБНОМА:

1.Истифодабарӣ аз сомонаҳои муассисаҳои таълимӣ.

2.Ф.С. Комилов, Т. Розӣ, С. Ҳ. Мирзоев, И. Л. Қосимов, З. Ф. Раҳмонов китоби дарсӣ бароисинфи 11-умимуассисаҳои таҳсилоти умумӣ«Технологияи иттилоотӣ»-Душанбе соли2014

3.Информатикаи татбиқӣ Ф. С.Комилов, Д. С. Шарапов. Душанбе, 2009.

4.Шамсиев А., Самеев М. Асосҳои технологияҳои иттилоотии муосир-Хучанд 2005

ТАДЖИКИСТАН В ОБЩЕСТВЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ

Г. САЛОХИДДИНОВА

В статье очень ясно указаны способы применения информационной технологии в сфере современной общественной жизни Республики Таджикистан. В современном условии информационно-коммуникативная технология занимает огромное значение в политической, экономической и социальной сферы общественного развития.

Ключевые слова: информационная технология, знание, навык, информационная культура, социальная сеть, интернет.

TAJIKISTAN IN A SOCIETY OF INFORMATION TECHNOLOGY

G. SALOHIDDINOVA

In article clear specified ways of using information technology on sphere of the modern public life of the Republic Tajikistan. In modern condition information communication technology gains significant importance in political, economic and social sphere of social development.

Keywords: technology, knowledge, skill, information culture, social network, internet.

ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК В ПРОЦЕССЕ ОБЩЕНИЯ ГОССЛУЖАЩИХ

М. АБДУСАТТОВА

научный сотрудник, Институт развития образования им. А. Джами АОТ

Со второй половины XIX века, в период и новомодных школ досоветского Таджикистана стали изучать русский и иностранный языки.

Это вызвано экономическими, торговыми и культурными связями Средней Азии с рядом Западноевропейских стран, в том числе с Германией и Англией. Так, наряду с русским языком, в школах начали изучаться немецкий и английский языки. Но ограниченные возможности практического использования иностранных языков привели к тому, что указанные предметы изучались в вакуумных условиях, а это, в свою очередь, тормозило развитие практического овладения иностранными языками и снижало продуктивность и результативность процесса обучения.

С конца XX века в условиях перехода суверенного Таджикистана на новый этап социально-экономического развития, в период бурно развивающегося научно-технического прогресса, обогащающего человечество качественно новыми знаниями, овладение иностранными языками как средством информационного обмена между странами и народами приобретает с каждым годом все большее значение. Такие животрепещущие вопросы современности, как социальный процесс, развитие политических и экономических связей, научных и культурных контактов между различными странами, не могут быть решены в полной мере без практического применения иностранных языков как в сфере устного, так и письменного общения, как в виде индивидуального, так и массовых средств информации. Требования овладения иностранным языком, необходимость повышения его практической, воспитательной и образовательной ценности не раз подчеркивались в положениях Закона Республики Таджикистан «Об образовании» (1993г.) и постановлении Правительства Республики Таджикистан «Об утверждении Государственной программы совершенствования преподавания и изучения русского и английского

языков в Республике Таджикистан на 2003-2013 годы». В соответствии с Указом Президента Республики Таджикистан от 4 апреля 2003 года № 1047 «О совершенствовании преподавания и изучения русского и английского языков» перед Министерством Образования Республики Таджикистан, Академией наук РТ, соответствующими министерствами и ведомствами поставлена задача о принятии мер по подготовке и обеспечению школ научно-педагогическими кадрами, совершенствованию методической подготовки учителей, определение форм изучения русского и английского языков для всех слоев населения Республики Таджикистан. (Указ президента Республики Таджикистан от 04.04.2003 г. «О совершенствовании преподавания и изучения русского и английского языка»). В связи с этим повышенные требования должны быть предъявлены и к профессионально-педагогической подготовке студентов педагогических вузов — будущих учителей иностранных языков. Наряду с улучшением материально-технической оснащенности вузов, повышением квалификации преподавательских кадров, созданием полноценных учебных пособий большое значение в этой области имеет дальнейшее совершенствование работы по изучению иностранных языков, как в общеобразовательных учреждениях, так и в высших учебных заведениях Республики Таджикистан.

Всё это и вызывает необходимость изучения иностранных языков госслужащими, работающими в государственных ведомствах, министерствах и ведомствах. Эта задача неоднократно подчёркивалось и в выступлениях Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмана. Например, Президент Республики на недавнем своём выступлении 16 сентября 2011 года на юбилее 15 летие Российско-таджикского славянского университета подчёркивал о необходимости изучения русского и английского языка для всех госслужащих республики. А так же он подчеркнул в своём послании парламенту, что необходимо, чтобы на всех ступенях обучения придавалось первостепенное значение изучению государственного языка ,наряду с этим мы должны достичь обязательного знания двух иностранных языков ,особенно русского и английского.(3.Выступление президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на юбилее 15-летие Российско-Таджикского славянского университета, 16 сентября 2011 года.)

С принятием закона Республики Таджикистан «О государственном языке Республики Таджикистан» отношение к государственному языку изменилось коренным образом, и сегодня её реализация успешно продолжается.

Министерству образования, Комитету по языку и терминологии, Академии наук, Академии образования Таджикистана поручается уделять внимание изучению государственного языка и иностранных языков, в том числе английского языка и обеспечить все ступени учёбы учебными материалами.

Исходя из этого ставятся ряд задач перед преподавателями иностранных языков, которые сводятся к нижеследующим:

1. Для того чтобы научить иностранному языку как средству общения, нужно создать обстановку реального общения, наладить связь преподавания иностранных языков с жизнью, активно использовать иностранные языки в живых, естественных ситуациях. Это могут быть научные дискуссии на языке с привлечением иностранных специалистов и без него, реферирование и обсуждение иностранной научной литературы, чтение отдельных курсов на иностранных языках, для госслужащих

2. С точки зрения педагогики, мы считаем важным воплощение в учебно-воспитательном процессе идей неразрывного единства практических, образовательных и воспитательных задач обучения, реализуемых в условиях постоянного, реального прогресса госслужащих в овладении ими иностранным языком как средством общения. Педагогическая практика показывает, что на протяжении всего обучения иностранному (английскому) языку необходимо поддерживать коммуникативный интерес госслужащих, магистрантов к этому предмету. «Коммуникация всегда предполагает обмен мыслями, обмен информацией, другими словами, такое общение, которое удовлетворяет практическим и теоретическим запросам человека в процессе его трудовой и социальной деятельности». На этом пути должны быть мобилизованы ресурсы развивающего, проблемного, программированного обучения с учетом специфики иностранного языка как учебного предмета. Весьма важно соблюдать принцип взаимосвязи изучаемого языка с культурой говорящего на нем народа, принцип, требующий усиления страноведческой направленности всего курса обучения, опираясь на положительные подкрепления реальных результатов учебной и речевой деятельности.

3. С учетом сказанного, мы поставили перед собой цель комплексного изучения психолого - педагогических и методических проблем преподавания иностранного (английского) языка в вузах Республики Таджикистан. С этой целью нами было изучено педагогическое наследие гения Востока Авиценны, Я.А. Коменского, К.Д. Ушинского, В.А. Сухомлинского и других, которые обогатили современную психолого - педагогическую теорию и практику новыми действенными средствами воздействия на духовный мир личности, обеспечивающими совершенствование процесса обучения и образования. Следует отметить, что в ряде фундаментальных исследований педагогов, психологов, методистов: Ю.К. Бабанского, Б.Т. Лихачева, Э.М. Монозона, И.Ф. Харламова, Б.В. Беляева, Л.С. Выготского, И.А. Зимней, А.А. Леонтьева, С.Л. Рубинштейна и других освещаются общепедагогические, проблемно-дидактические и методические аспекты проблемы профессионально - педагогического формирования личности учителя в процессе обучения в вузе, методическая подготовка студентов к педагогической работе в школе.

4. В структуре педагогической деятельности представители психолого-педагогической науки выделяют еще и такие функции, как конструктивную, организаторскую, коммуникативную, исследовательскую. По нашему мнению, эти функции не являются специфически педагогическими, так как они присутствуют во всех вузах современного квалифицированного труда. Но творческий характер педагогической деятельности требует от учителя внимания и к этим функциям. Их успешная реализация способствует созданию благоприятных условий для выполнения учителями основных общепедагогических функций.

5. Большинство проведенных исследований по проблемам преподавания иностранного языка в республике носят психолого-педагогический и методический характер, но нет ни одного специального исследования по вопросам развития изучения иностранного языка в свете коммуникативного подхода. Хотя в настоящее время, проблема создания коммуникативно-ориентировочных учебных материалов - одна из основных проблем преподавания иностранного языка в педагогическом вузе. К тому же в этих работах в основном выявляются профессиональные возможности изучаемых учебных дисциплин в вузе и их влияние, в частности, на профессионально-

педагогическое развитие слушателей. Очевидно, такой подход не может быть единственно приемлемым, возможен и другой, более эффективный, рациональный и качественно новый подход.

6. В последнее десятилетие поиски методов преподавания иностранных языков стали не только интенсивнее, но и значительно успешнее. В обучении речевой деятельности - тенденции, которые все более признаются плодотворными и перспективными. Одной из них является тенденция к усилению коммуникативной направленности учебного процесса. Эта тенденция родилась не сегодня и не вчера: попытки приблизить процесс обучения по его характеру к процессу коммуникации предпринимались давно. Они были чрезвычайно полезны, потому как развивали у учителей и учащихся вкус к коммуникативному характеру обучения. Это можно применить для преподавания иностранных языков для госслужащих.

Правда, внедрение лишь элементов коммуникативной не приносило, да и не могло принести желаемых результатов, поскольку не было системы работы, не были осознаны основные принципы этой системы. Но по мере того, как продолжались научные исследования педагогов и методистов и практические поиски учителей, становилось ясно, что дело не просто в устойчивости тенденции, а в методе обучения, который пока в достаточной степени теоретически не осмыслен и не описан.

Между тем, важность обоснования коммуникативного метода и описания его технологии не подлежит сомнению, так как это уже стало настоятельной потребностью практики обучения. «Безкоммуникативный же и лингвострановедения нет современной методики обучения языку», - справедливо утверждают Костомаров В.Г. и Митрофанова.О.Д. («Методика обучение инбостранному языку», М.1990стр.270) Достаточно сказать, что коммуникативная направленность внедряется в новые учебные комплексы по иностранным языкам.

Разработкой коммуникативного направления в той или иной мере занимались многие научные коллективы и методисты. К ним, среди советских, прежде всего, следует отнести А.А. Леонтьева, В.Г. Костомарова, О.Д. Митрофанова, А.Н. Шукина, представителей метода активизации резервных возможностей личности Г.А. Китайгородскую и психологов Э.П. Шубина, П.Б. Гурвича, И.Л. Бим, Г.В. Рогову, В.Л. Скалкина, И.А. Зимнюю, В.А. Артемова, Б.Г. Беляева и других; среди зарубежных - это Г. Лозанов и его школа в Болгарии, Г.Э. Пифо - в ФРГ, Р. Олрайт, Г. Уидоусон, У. Литлвуд - в Англии, П. Хэгбодт, М. Уэст, Р. Ладо и многих других.

«Коммуникативная направленность обучения иностранным языкам обусловлена современным уровнем развития лингвистики, выходом ее за пределы системы языка в сферу речи. Коммуникативная направленность отвечает не только практическим целям обучения, но и позволяет в большей мере реализовать ценностный образовательный и воспитательный аспекты иностранного языка, как учебного предмета».(6.стр270)

При всем различии методологий и технологии обучения все эти ученые внесли в теорию и практику методики многоценного. Подход каждого ученого, несомненно, своеобразен и имеет право на дальнейшее развитие.

Следует также развить метод коммуникативной обучения, которое может и должно идти по пути интеграции всего «наработанного» в этом русле на базе коммуникативного метода.

Признавая урок в качестве основной формы обучения, сегодняшняя дидактика в тесном контакте с передовыми преподавателями постоянно ищет пути его

дальнейшего совершенствования. Много делается для того, чтобы с первых минут урока овладеть активным вниманием слушателей. «Хороший педагог тем и хорош, что он, видя, как развивается его урок, умеет пойти по тому единственно необходимому пути, который подсказывается логикой именно данного урока». С этой целью преподаватель сразу включает обучающихся в активную познавательную деятельность: проводит небольшие по объему фронтальные самостоятельные работы и таким образом привлекает всех студентов к активной работе на уроке.

Определенное значение для поддержания рабочего настроения магистрантов имеет поэлементное усвоение учебного материала, т.е. подразделение его на небольшие законченные элементы, и последовательная отработка их до полного усвоения. Преподаватель в процессе своей работы на занятии должен убедиться в том, что научил на уроке тому, чему запланировал их научить. П.Ф. Каптеров писал: «Урок бывает хорош, когда он интересен, когда основательно проработан и когда он представляет ряд упражнений не только для ума, но и для воли». Важным средством повышения эффективности урока является многообразие видов деятельности на уроке. («Дидактические очерки ,теория образования» гл.IIстр147) К.Д.Ушинский отмечал, что «учащийся требует деятельности беспрестанно и утомляется не деятельностью, а ее однообразием, односторонностью». («Человек как предмет воспитания» гл I стр36)

За последнее время проведена большая работа по уточнению и конкретизации целей, содержания, принципов и методов обучения иностранным языкам. В настоящее время, несомненно, бесспорен тот факт, что обучение иностранному языку, в нашем случае английскому, является ведущим, как в странах ближнего и дальнего зарубежья, так и в нашей Республике Таджикистан. Такой подход может обеспечить возможность осуществлять разнородные межгосударственные контакты. Следовательно, социальная востребованность в целом общества воздействует на содержание и организацию учебного процесса и учебного материала, предполагая необходимость перестройки программ, учебных пособий в сфере учебной и будущей профессиональной деятельности.

Преподаватели иностранных языков в своей практической деятельности руководствуются основными законами педагогики и дидактики. Исходя из того, что руководящим началом любой педагогической деятельности в средней и высшей школе являются обще дидактические принципы, то в своей работе мы также будем опираться на принципы обучения, возникшие из обобщения положительного опыта преподавания на основе использования прогрессивных концепций в педагогике. «Принципы обучения - это исходные дидактические положения, которые отражают протекание объективных законов и закономерностей процесса обучения и определяют его направленность на развитие личности».

ЛИТЕРАТУРА:

1. Государственная программа совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на 2003-2013 гг
2. Послание Президента Республики Таджикистан Парламенту Республики Таджикистан от 22.04.2011г.
3. Выступление Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на юбилее 15-летия Российско-таджикского славянского университета, 16 сентября 2011 г.

4. Закон Республики Таджикистан «О государственном языке Республики Таджикистан».

5. Указ Президента Республики Таджикистан от 04.04.2003г. «О совершенствовании преподавания и изучения русского и английского языков».

6. Митрофанова О.Д., Костомаров В.Г. «Методика обучения иностранному языку», М., 1990, 270 стр.

7. Каптеров П.Ф. «Дидактические очерки, теория образования» гл. I. **стр. 147**

8. Ушинский К.Д. «Человек как предмет воспитания» **стр 36**.

ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР РАВАНДИ МУОШИРАТИ ХИЗМАТЧИӢНИ ДАВЛАТӢ.

М. АБДУСАТТОРОВА

Дар ин мақола мавқеи забони хоричиро дар раванди таълими хизматчиёни давлатӣ оварда шудааст. Инчунин истифодабарии технологияи муосир барои осон намудани омӯзишро дар назар дорад.

Калидвожаҳо: мавқеъ, омӯзиш, таълим, технологияи муосир, забони хоричӣ.

THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGES IN THE STUDY OF CIVIL SERVANTS

М. ABDUSATTOROVA

Recognizing the lesson as the main form of learning, today's didactics in close contact with advanced teachers are constantly looking for ways for its further improvement. Much is being done to ensure that in the first minutes of the lesson to master the active attention of listeners. "A good teacher and so good, that he saw how it develops lesson can go the way of the only necessary that logic dictates it is this lesson."

Key words: Role, education, modern technologies, English language.

КОРБУРДИ ТЕХНОЛОГИЯИ ТАФАККУРИ ИНТИҚОДӢ ДАР МАКОТИБИ КАМНУФУС

С. АМОНИ

мудири шуъбаи филология,

забони давлатӣ ва ақаллиятҳои миллӣ

Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии АТТ

Дар шароити дигаргуншавӣ ва пешравии ҷомеаи муосир дар баробари ҳалли вазифаҳои муқаррарӣ ва анъанавии омӯзишу парвариш мактаб масъули ташкили шароити созгор барои таълиму тарбияи босифат ва матлуб доништа мешавад. Ин ҳам дар ҳолатест, ки мо дар рӯёриҳои мушкilotи зиёде қарор дорем ва на ҳамеша ба таври мустақил аз уҳдаи ҳаллу фасли онҳо баромада метавонем:

- аз сабаби набудани заминаи моливу техникӣ донишомӯзон ва омӯзгорон дар майлу хоҳиш устувор нестанд;

- набудани барномаҳои таҳсилоти ташкили ҷараёни омӯзишу парвариш дар шароити макотиби камнуфус барои омӯзгорон;
- сарборӣ ва масруфиятҳои зиёди омӯзгорон;
- якрангӣ ва яқоҳангии фаъолияти омӯзгорон МК;
- зуд-зуд иваз шудани мутахассисони педагогӣ;
- мавҷуд набудани таҳсилоти иловагӣ ва марказҳои фарҳангӣ;
- ҳангоми истифодаи васоити аёнӣ дар як синф синфи дигар нохудоҳо аз иҷрои супоришҳо канораҷӯӣ мекунад;
- аҳамияти иҷрои кори мустақлонаро дар мактаби камнуфус дарк накардани падару модарон.

Пас аз омӯзишу баррасиҳо ба ин хулоса омадем, ки дар макотиб (синфҳои) камнуфус истифодаи технологияи педагогии воғароии (тафриқӣ) дараҷавӣ ё сатҳӣ, таълим дар синну соли гуногун, тафаккури интиқодӣ, роҳҳои омӯзиши ахлоқӣ, гурӯҳӣ, муттамарказонидани диққат, таълими модуливу барномаӣ ва фановариҳои дигар хеле муҳим ва заруранд. Зеро маҳз тавассути истифодаи технологияи наву самарабахш паҳлӯҳои ҷараёни таҳсилот ягонагӣ ва устуворӣ пайдо намуда, дар ҳама ҷинаҳо мувофиқ арзёбӣ карда мешаванд.

Маҳз аз ин хотир, яке аз воситаҳои муҳими баланд бардоштани сифати ҷараёни омӯзишу парвариш, самаранок аз худ намудани дониш, малакаю маҳоратҳои гуногун ҳосил намудани донишомӯзон истифодаи технологияҳои нави педагогӣ ба шумор меравад.

Мафҳуми «технология» аз калимаҳои латинии «техне» - санъат, ҳунар, пеша, маҳорат ва «логос» - илм гирифта шудааст. Технологияи педагогӣ ин таҳқиқ дар соҳаи истифодаи воситаҳои техникӣ ё компютер набуда, таҳқиқ бо мақсади дарёфти принципҳо ва коркарди роҳҳои эътимодбахши ташкили ҷараёни таҳсилот дар асоси таҳлили далелҳои муътамад тавассути дарёфти тарзи корбурди равишҳо ва мавод, ҳамчунин арзёбии методҳои мавриди истифода қарододашуда ба шумор меравад.

Технология дар ҷараёни таҳсилот ин системаи пешниҳодкунии алгоритмҳо, роҳу воситаҳост, ки истифодаи онҳо боиси расидан ба натиҷаҳои дилхоҳ мегардад.

Истифодаи технологияи педагогӣ дар ҷараёни омӯзиш талаботи асосии созгорӣ ва самаранокии таҳсилотро амалӣ месозад. Масалан, бо истифода аз технологияи бозӣ метавон ҳамкориҳои байниҳамдигарии донишомӯзонро ташкил намуд. Яъне ҷузъиёти технологияи рушди тафаккури мантиқӣ тавассути хондан ва навиштан ба ҳамаи донишомӯзони гурӯҳ имкон медиҳад, ки навиштаи якдигарро санчида, ислоҳ намоянд ё ҳангоми қироати матн бо диққат ғуш карда, хатояшро ислоҳ кунанд. Тафриқа ё воғароии сатҳӣ иҷрои самаранокӣ ҳамгироии барномаи асосии омӯзишро ҳамроҳ бо барномаи иловагии таҳсилоти мактабӣ имконпазир менамояд. Ҳангоми истифодаи технологияи нави ба тафриқӣ сатҳӣ асосёфта омӯзиш аз поён ба боло ташкил карда мешавад. Яъне донишомӯз маводи таълимиро аввал дар сатҳи донишомӯз аз худ менамояд, сипас, тавассути алгоритмҳо зина-зина боло меравад ва кӯшиш мекунад, ки ба сатҳи эҷодӣ бирасад.

Корбурди технологияи тафаккури интиқодӣ барои омӯзгорони макотиби камнуфус хеле муҳим доништа мешавад. Зеро тавассути нигоҳи танқидӣ ва андешронии таҳлилкунанда хулосаҳои мантиқии аниқ ҳосил мешаванд. Маҳз ба ин хотир, ҳар як дарс бояд хатман се амалиёти муҳимро дар бар бигирад:

1. Дар хотир нигоҳ доштан
2. Фаҳмидан

3. Андешаи мантиқӣ ва зехнӣ рондан

Тафаккури интиқодӣ амали мустақилона аст ва хосияти инфиродӣ дорад (донишомӯз аз ҷавоби иттилоот бояд мустақилона маълумоти заруриро дарёб намояд). Дар тафаккури интиқодӣ иттилоот оғоз аст, на анҷоми ҷараёни тафаккур. Тафаккури интиқодӣ, тафаккури иҷтимоӣ аст, ки боиси пайдо шудани саволҳо мегардад ва ҳар як савол ҷавоб меҷӯрад. Ин хеле ба мақсад мувофиқ аст, зеро ҳар фикри андеша тавассути баҳсу гуфтугӯ сайқал меёбад.

Нақши омӯзгор ҳангоми кор бо технологияи истифодаи тафаккури интиқодӣ хеле муҳим арзёбӣ мегардад. Водор намудани донишомӯз барои иброи андешаи шахсӣ, бодикқат онҳоро гӯш кардан, ташкили баҳсу гуфтугӯ, ташкили ҳамкориҳои байни донишомӯзон ва кор бо худ аз маҳоратҳои ба шумор мераванд, ки омӯзгори мактаби камнуфус бояд дар ихтиёр дошта бошад.

Донишомӯз дар ҷараёни омӯзиш мақом ва нақши асосӣ дорад ва аз ин рӯ, тавсия карда мешавад:

- ташкили ҳамкориҳои омӯзишӣ байни донишомӯзон (масалан, ҳамкориҳои дукаса);
- ҳамкориҳои донишомӯзон бо омӯзгор;
- кор бо худ ё фаъолияти инфиродӣ.

Технологияи мазкур имкон медиҳад, ки мушкилот якҷоя ҳал карда шаванд ва раванди фаъолияти омӯзиширо тақвият мебахшад.

Сохтори технологияи мазкур мавзун ва мантиқист, зеро марҳилаҳои он қонуан ба марҳилаҳои фаъолияти маърифатии шахс мутобиқат мекунад. Қорқарди дарс аз рӯйи технологияи мазкур бояд тибқи алгоритми муайян сурат бигирад: пайдарҳамии се марҳила – *хостан, дарк кардан, иброз намудан*. Омӯзгор метавонад роҳи равишҳои зиёди мушоҳидаро мавриди истифода қарор бидиҳад, ки барои пурсамар ташкил намудани дарс бо шеваи технологияи тафаккури интиқодӣ мувофиқанд.

Садаи навин замони технологияҳои иттилоотӣ ба шумор меравад. Кӯдаконро аз компютер дур кардан аз имкон берун аст ва зарур ҳам нест. Баръакс, то метавонем, аз имконоти компютер дар ҷараёни омӯзишу парвариш бояд самаранок истифода барем.

Пеш аз ҳама, компютер ҳамчун дастгоҳи техникаи технологӣ барои донишомӯз ҷолиб аст ва сару қор доштан бо он мавриди қаноат ва хушҳолӣ қарор мегирад. Ҳаракат, садо, ранг ва ороиши экран барои ба таври ҷаззоб ва фаҳмо қабул кардани иттилоот мусоидат мекунад.

Гузашта аз ин, донишомӯзон технологияҳои навро зуд аз худ менамоянд, чунки ҳоло қолаби тафаккури онҳо шакл нагирифтааст.

Дигар ин ки тавассути компютер метавон омӯзиши хонандагонро бо назардошти вижаҳои инфиродии онҳо ташкил намуд. Бе он ки насихату танқид ва хурдагиҳои анҷом дода шаванд. Бигзор донишомӯзон иштибоҳ кунанд ва ҳам ғалатҳои худро ислоҳ намоянд.

Яке аз омилҳои муҳими беҳтар сохтани сифати раванди таҳсилот дар мактаб (синф)-ҳои камнуфус қорқурди васоити электронии омӯзиш доништа мешавад, ки мушкилоти фаъолияти педагогиву омӯзгориро дар гурӯҳҳои синну соли гуногун метавонад бамаротиб осон намояд.

Омӯзиши электронӣ имкон медиҳад, ки малақаҳои фардӣ ва маҳоратҳои қори мустақилона озодона мавриди истифода қарор бигиранд.

Ворид сохтани омӯзиши электронӣ дар мактаб (синф)-ҳои камнуфус хусусиятҳои ҳамкориҳои омӯзгору донишомӯзро ба таври чашмгир тағйир медиҳад. Донишомӯз дар ин сурат ба хотири аз худ намудани маводи таълим фаъолияти мустақилонаро бештар ихтиёр мекунад. Ва ҳам рушди пайвасти касбии омӯзгор таъмин мегардад.

Мушкилоти мактаби камнуфус ҳамон вақт аҳамияти воқеӣ пайдо мекунад, ки агар дар мақоми идорӣ равшан маълум шаванд. Ҳалли онҳо муносибати ҳаматарафаро тақозо менамояд.

Аз ин рӯ, танҳо тавассути ташкили муносибати мақсаднок, ҳамоҳанг намудани фазои дохилӣ ва берунии ба раванди таҳсилот асардошта, сафарбар сохтани имконоти иқтисодиву маънавии ҳамаи ниҳодҳои ҷомеа ва ташкили шароити психологиву педагогии созгор метавон рушди дилхоҳи мактаби камнуфуси ояндаро таъмин намуд.

Пӯшида нест, ки ҳақиқат аз баҳс метаровад ва дониш дар натиҷаи пурсишҳову кӯшишҳои тӯлонӣ ба даст меояд.

Аз Муҳаммад Ғаззолӣ пурсиданд:

– Ба ин манзалат дар улум чӣ гуна расидӣ? Гуфт:

– Бо он ки ҳар чӣ надонистам, аз пурсидани он нанг надоштам (4-94).

Пас, ҷутҷӯ, дарёфт ва истифодаи роҳу равишҳои навину судбахш ҳамон нуқтаест, ки фаъолият ва тавачҷуҳи омӯзгору донишомӯз, падару модарон ва масъулини дигари ҷомеаи муосир бояд ба он нигаронида шуда бошад. Бичӯем, ки ҷӯянда ёбанда аст.

КИТОБНОМА:

1. Коцбей Б.И., Новикова Е.В. Эмоциональная устойчивость школьника. - М.: Знание, 1988. - 264с.

2. Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах. - Минск, 2000. - 364с.

3. Немов Р.С., Кирпичник А.Г. Путь к коллективу. Книга для учителей о психологии ученического коллектива. - М. Просвещения, 1988. - С.14 - 57.

4. Саъдии Шерозӣ. Чанд варақ аз «Гулистон». – Маориф, –1985, –199 с.

5. Шарифзода Ф., Каримова И., Сулаймонӣ С. Хонаводаи солим. Душанбе. Ирфон, 2015. –175 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛАХ

С. АМОНИ

В обществе принято считать, что критическое мышление – это совершенно обычный для любого человека процесс, или даже естественный способ мыслить. Но на самом деле все гораздо сложнее: люди часто уклоняются от критического мышления, относятся к явлениям предвзято или, наоборот, слишком снисходительно. Однако воспитать в себе правильное мышление – значит и повысить качество жизни, и если приучить себя не жить иллюзиями, можно достигнуть успехов во всех сферах деятельности.

Ключевые слова: технология, мышление, ответственность, творческий, обучение, фермент, непрерывно, общество, педагог, малокомплектный.

USE OF TECHNOLOGY CRITICAL THINKING IN SMALL SCHOOLS

In a society accepted that critical thinking - is a completely normal process for any person, or even a natural way of thinking. But the reality is much more complicated: people often shy away from critical thinking, refer to the phenomena of bias or, conversely, too leniently. However, cultivate a correct way of thinking - hence improve the quality of life, and if you train yourself not live with illusions, we can achieve success in all areas of activity.

Keywords: technology, thinking, responsibility, creativity, learning, enzyme, continuously, society, teacher, ungraded.

ПОТРЕБНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ В ПРОЦЕССЕ ТРУДА, САМООБСЛУЖИВАНИЕ И ДРУГИЕ ОБЩЕСТВЕННЫЕ ПОЛЕЗНЫЕ РАБОТЫ.

*АСАДУЛЛОЕВ Р.Д.,
научный сотрудник Институт развития
образования имени А. Джамии АОТ*

Существенная роль в решении воспитательных и образовательных задач летних лагерей принадлежит трудовому воспитанию. Труд, сформировать у него установку на поддержание собственного здоровья без применения медикаментозных средств.

Русский учёный В.С. Ильин в своих работ отмечает, что наиболее распространенной точкой зрения является то, что "потребность - это не сама нужда, а ее отражение в сознании человека" [2. С. 230].

Сегодня дополнительно образовательный процесс должен рассматриваться неразрывно с оздоровительным процессом, поскольку воспитание гармоничной личности подразумевает, наряду с реализацией интеллектуального потенциала, формирование духовности к здоровью индивида.

Поэтому в исследованиях нами было поставлена цель, изучить особенности образа жизни детей и воспитателей и на этой основе повысить эффективность данной проблемы в дополнительно общеобразовательные летних лагерей республики.

Следующий подход к вопросу о потребностях принадлежит Б.И.Додонову и П.А.Рудик. Они рассматривают потребность как необходимость; по их мнению, необходимость может являться одним из побудителей активности человека, не являясь в собственном смысле слова потребностью, а отражая долженствование, чувство долга. [1, С.68].

Трудовая деятельность позволяет включать учащихся в процессы, которые оказывают благотворное влияние на весь организм ребенка. У них воспитываются необходимые навыки личной гигиены, привычка следить за чистотой помещения, что создает условия для здорового образа жизни.

Включение учащихся в разнообразный труд позволяет также постигнуть его красоту, получить удовлетворение от его результата.

Одним из широко распространенных методов трудового воспитания является проведение бесед о значении труда, о профессиях. Темы для бесед подбираю следующие: «Полезней тот, кто с детских лет живет в труде», «Кем

быть», «Труд моих родителей», «Где и кто трудящиеся для нас», «Берегите зеленые насаждения», «Как надо прожить жизнь», «Любой труд в почете».

Воспитательные занятия в летные лагеря с элементами практической деятельности играют важную роль в профессиональной ориентации учащихся. Они способствуют расширению знаний о мире профессий, углубляют представления детей. Использование наглядности, игрового материала (кроссворды, загадки, пословицы, викторины). Элементов занимательности, состязательности (конкурсы, соревнования) помогает создать у детей многообразие впечатлений. Таким образом, школьники познают и запоминают мир профессий.

Большое значение в трудовом воспитании учащихся имеют экскурсии: «Кто трудится вокруг нас», «Профессии, которые нас окружают», где дети убеждаются в том, что самое главное в жизни - добросовестный труд, который приносит человеку радость и уважение товарищей. Работа в кружках «Культура быта», «Волшебная иголочка», «Выжигание» помогает детям в подготовке к самостоятельной трудовой деятельности.

Постепенно у них формируются такие качества, как целеустремленность, настойчивость, умение доводить начатое дело до конца, в данном труде есть реальные возможности формировать у детей контроль и оценку собственной деятельности.

Трудовая деятельность является одним из важных факторов воспитания личности. Выключаясь в трудовой процесс, ребёнок коренным образом меняет своё представление о себе и окружающем мире. Под влиянием успехов в трудовой деятельности развивается интерес учащихся и на другие области познания, а воспитатель должен поддерживать своих воспитанников.

Кроме этого в процессе труда не только развиваются способности, умения, навыки, но и формируются новые виды мышления. Вследствие коллективного труда не только школьник получает навыки работы, общения, сотрудничества, что улучшает адаптацию ребёнка в обществе.

Игра – это своеобразная школа подготовки к труду, так как требует сосредоточенности, внимания, в ряде случаев точной реакции, умение проявить известную организованность. В играх исподволь отрабатывается довольно широкий круг важных в жизни движений и действий.

Эмоциональному сопереживанию способствуют игровые формы в общественно – полезном труде, трудовые праздники, игры – путешествия, субботники, соревнования, выставки.

С помощью сюжета игровые форму можно придать и рассказу, и беседе, и организации практической деятельности детей.

Установка на выигрыш чаще всего принимает форму соревнования в выполнении заданий, «Кто быстрее?», «Кто больше?», «Кто точнее?» и т.п. Соревнование может быть индивидуальным и командным. Выигравшие дети поощряются, то есть их работа оценивается. При активном участии ответственных за направление «Трудовое воспитание» в группе постоянно проводятся операции «Вода – это жизнь», «Капелька жизнь», «Хлеб – всему голова», «Каждую крошку – в

ладошку», «Свети – свети ясно, чтобы не погасло», конкурс на лучшие самодеятельные плакаты по данным темам.

Проводятся беседы: «Что дает земля?», «Сколько стоит бесплатно?», «Что может вырастить?», «Бюджет семьи», «О структуре расхода семейного бюджета», «Что такое зарплата?» и д.р.

Большую радость, у ребят наблюдается стремление оказать друг другу помощь, заинтересованность результатом общего дела. Большое влияние труд оказывает на формирование у воспитанников дружеских, доброжелательных отношений, взаимопомощь. Труд может быть индивидуальным и коллективным. Коллективный труд приносит детям радость сплоченность и единство. Результаты коллективного труда открывают ребят, побуждают их к выполнению новых заданий, за каждую работу они берутся все с большим эмоциональным подъемом.

Неотделима от трудовой деятельности игровая деятельность. Игры для учащихся - это тоже труд.

В процессе трудовой деятельности дети могут и поиграть т.к. без игры нет труда.

Игра расширяется кругозор воспитанников, их познавательную активность, фантазию, творчество, самостоятельность, помогает связать жизнь детского коллектива с окружающей действительностью, открывает большие возможности для знакомства детей с историей республики, её пространством и богатством, с людьми, их трудом, даёт возможность познакомиться с достопримечательностями, историческими местами своего посёлка, города, района.

При работе с детьми учитывают возрастные и индивидуальные особенности детей, их интересы, добываются активного участия каждого.

В честь 24- летия независимости Республики Таджикистан организовали игру «Путешествие по Республике Таджикистан», которая помогла ребятам узнать город, где они родились и растут, увидеть его историю, прикоснуться к ней, узнать какие изменения произошли в столице за 24 лет.

При организации игры учитывают интересы детей, их возможности сочетать желания с формой их проведения. Широко используя детские способности с индивидуальным развитием ребёнка.

У детей появилось гордости за свою Родину, а главное они поняли, что и от них в будущем во многом зависит её процветание.

В честь 24 – летия независимости Республике Таджикистан были организованы беседы: «Где я родился?», «Я ребёнок своего народа», «Мой город – моя гордость» . А также практикуется проведение единого часа поэзии и рисунка «С чего начинается Родина?», который проводился в конце закрытого лагеря, как итог работы.

Школьники, передавая из уст в уста национальные подвижные игры, пропагандируют их среди соседей, родственников, одноклассников:

- 14% городских школьников утверждают, что о национальных подвижных игры они узнали от друзей, играют в них, подключают к игре друзей, дворовые коллективы;

Ежедневно в летный лагерь, по полтора часа утром и поль часа вечером дети заняты самообслуживанием, т.е. выполняют определенные трудовые обязанности - убирают утром и разбирают на ночь постель, складывают

постельные принадлежности, одежду, застегивают пуговицы, делают влажную уборку в спальнях и т.д., овладевают необходимыми навыками личной гигиены.

Ги Лефрансу делил потребности на две категории: психологические и физиологические. Психологические потребности - это потребности в принадлежности, независимости, достижении, социальном признании, привязанности и самоуважении. Физиологические потребности - это потребности в еде, воде, сне и отдыха. Психологические потребности тесно связаны с мыслительной деятельностью. Разница, помимо содержания, между этими категориями потребностей в том, что психологические потребности невозможно удовлетворить, в отличие от физиологических. К тому же психологические потребности часто являются приобретенными [4, С.408].

Особенно дисциплинирует детей связанный с личным самообслуживанием хозяйственно - бытовой труд. Этот вид труда - одно из основных средств создания дружного детского коллектива. Дети, воспитанные в труде, меньше ссорятся, всегда жизнерадостны, доброжелательны, общительны. Учащиеся усваивают навыки ухода за спальней комнатой, поддерживают чистоту и порядок в столовой. При этом они начинают принимать активное участие в жизни лагеря, включаясь в дежурства по спальням, столовой, по территории лагеря.

По А.Н. Леонтьеву возникновение и развитие потребности проходит две стадии. На первой стадии ценность выступает как идеал, человек находится в поисках выбора средства для удовлетворения потребности, реализация, которого связана с сопоставлением знания о данной потребности со знанием реального мира.

Вторая стадия - становление потребности силой, способной реализовать конкретную деятельность человека [3,С.19].

Дети любят труд, но не все одинаково работоспособны. Трудовая деятельность доставляет ребенку особую радость, если взрослые замечают, как старательно он трудится. Признание работы хорошей, лучшая награда для детей за их труд, причем к оценке работ привлекаются сами дети. Дети любят конкурсы, выставки - здесь они видят итоги своего труда. Готовясь к ним, они проявляют усидчивость, старательность, трудолюбие. В процессе коллективного труда складываются человеческие отношения и человеческое общество.

Свободный творческий труд играет главную роль в коррекции, ребенок с большим характером часто нуждается в укреплении работоспособности, в выработке усидчивости, систематичности и других черт характера.

Если ребенок имеет отвращение к труду (результат ненормального школьного и семейного воспитания), таким детям нужно дать интересную работу, где необходимо проявить личную инициативу. Ребенок, пережив, удовольствие от творческой активности и оценен в коллективе, приобретает охоту к труду.

Следующий момент коррекции - момент культуры интереса, он имеет два направления:

- Во-первых, это отвлечение от нежелательных отрицательных интересов путем замены его близким, но полезным. Например: нежелательные интересы могут быть отвлечены рисованием, игрой, наведением порядка и т.д.

- Во-вторых, это развитие новых интересов (организация уголка, выпуск стенной газеты, оформление открыток к празднику, альбомов, плакатов к игре «Офарин!» и т.д.).

Основополагающими факторами при организации общественно полезного труда является укрепление дисциплины труда, приобретение чувства общественного долга, активная жизненная позиция, бережное отношение к результатам труда и всесторонне развитой личности в профессиональной подготовке как гармонично развитой всех сторон личности.

В процессе туристское – краеведческой работы школьники встречаются с людьми самых различных профессий, что способствует психологической подготовке к трудовой деятельности и выбору профессий.

Ученическая организация им. Исмоили Самони предусматривает для учащихся начальных классов по первой ступени «Ахтарон». Организацию бесед: «Кем и где работают мои родители», «Любой труд необходим обществу», «Почему нужно трудиться?».

Проведению экскурсий: «Кто работает вокруг нас?». Сочинению «О людях хороших», «Кем я хочу быть?». Оформлению альбомов «Профессии, которые нас окружают». Знакомства с профессиональными праздниками День учителя, воспитателя, медицинского работника, утренник «Все работы хороши – выбирай на вкус» и т.д.,

Которые знакомят с людьми различных профессий и их трудом в магазине, детском саду, общественно полезным трудом в школе и в семье.

Создание активного детского коллектива начинается с первых дней прибывание в детских летних оздоровительных лагерях. Так как именно здесь происходит становление активиста, воспитание активной жизненной позиции и элементы детского самоуправления должны иметь место уже в младших группах.

Постоянное развитие детской самодеятельности в рядах младших групп требует всё большего учёта накопленных умений, навыков самостоятельной работы. Все большего признания их прав в решении многих вопросов как членов детского коллектива, когда от младших групп к средним группам. Они меняются, растёт детский актив, изменяется отношения детей к учению и воспитания, общественной работе и труду.

Последующая преемственность среди детей разного возраста обеспечивает поступательное развитие, накопление ценных традиции и передачу всё возрастающего опыта.

Детский коллектив и школьная организация в летних оздоровительных лагерях помогает школе и семье решать задачу по формированию всесторонне развитой личности и здорового образа жизни. А разнообразные дела дополняют и обогащают учебно-воспитательную работу лагеря, воспитательского коллектива.

Здесь главным направлением трудовой подготовки учащихся младших классов являются самообслуживание, бытовой труд, посильные участия в благоустройстве и охране природы, помощь друзьям, уборка спального корпуса, изготовление дидактических

материалов, участие в озеленении и благоустройстве территории лагеря, сборе лекарственных растений и т.д.

В процессе подготовительных мероприятий были согласованы условия общественно-трудовых поручений, связанные с работой трудового объединения, с производственной, воспитательной, хозяйственной, бытовой и духовной деятельностью. Очень важно, чтобы каждый школьник получил поручение в соответствии со своими склонностями и способностями; принял активное участие в общественной жизни трудового коллектива, как в подготовительном, так и в рабочем периоде.

Поручения были постоянными и временными, связанными с подготовкой общественно-политическими мероприятиями и отдельных практических операций. Актив ученического трудового коллектива мог только потребовать от каждого члена трудового коллектива отдать отчёт за выполнение им поручению. Важным условием повышения эффективности трудовой коллективной работы является предварительное соглашение и принятие меры морального и материального поощрения. Передовики производства могут быть представлены на право поднять в школе флаг трудового коллектива, а его фотографии может быть на Доске почёта, после предварительного решения и объявления, материальном поощрении членов ученических коллективов победители имеют полное право занять первые места. [5, С.75].

Нужно чтобы каждый участник в летнем периоде трудовой четверти научился рассуждать; настойчиво защищать свою позицию при участии на встречах и спорных вопросов, связанных с трудовой деятельностью; честно, принципиально и добросовестно решать любые возникшие проблемы; объективно и убедительно отстаивать свою точку зрения по решению коллективных трудовых проблем совместно и индивидуально.

Формирования здоровый образ жизни учащихся в летней лагерной деятельности, дополнительного образовательного учреждения во многом зависит от разработки и оптимального использования педагогического проектирования.

В лагерной деятельности важным средством формирования здорового образа жизни подростков является общение.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Додонов Б.И. Эмоции, как ценность.- М., 1978 г. С. 68.
2. Ильин В.С. Формирование личности школьника (целостный процесс). - М, 1984 г.- С. 230.
3. Леонтьев А.Н. Избирательные психологические произведения. - М., Педагогика, 1983 г. С. 19.
4. Лефрансуа Г. Психология для учителя.- 11-е изд.- СПб: Прайм-ЕВРОЗНАК; М.: Олма - пресс, 2005 г.- С. 408.
5. Орлова Л.А. Роль школьной организации имени Исмаила Сомони в формирование личности учащихся. Душанбе, 2009 г. - С. 75-80.

ТАЛАБОТИ ТАШАКУЛЛЁБИИ ТАРЗИ ҲАЁТИ СОЛИМ ДАР ЧАРАЁНИ МЕҲНАТ, ХУДХИЗМАТРАСОНИ ВА ДИГАР КОРҲОИ МУФИДИ ЧАМБИЯТӢ

Р. АСАДУЛЛОЕВ

Имрӯз равиши таҳсилоти иловагӣ, ҳамчун чузъи чудонашаванда аз чараёни солимгардони бояд дида шавад. Нақши тарбия дар солимгардонии насли наврас басо калон

мебошад. Барои ҳамин дар татқиқотҳои худ мо мақсад гузоштем барои омӯхтани ҳамаи паҳлуҳои асосии тарзи ҳаёти солим ва баланд бардоштани фаъолиятнокии кӯдакон ва наврасонро, баргараф намудани мушкилотҳои ҷойдошта дар кор ва фаъолияти муассисаҳои таълимоти иловагии истироҳатгоҳҳои тобистонаи ҷумҳури.

Калидвожаҳо: талабот, марҳила, имконият, инъикос, фаъолият, адаптатсия, мутаҳиддишавӣ, худхизматрасонӣ.

DEMAND OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE PROCESS OF LABOR, SELF-SERVICE AND OTHER SOCIALLY USEFUL WORK

ASADULLOEV R

Today, an additional learning process, considered as an integral part of a healthy lifestyle. The role of education in creating a healthy lifestyle is very high, so we put the aim to study all aspects of this sector and to raise the activation of children and adolescents, as well as the removal of problems in the work and activities in other summer camps.

Keywords: demand, possibility, activity, adaptation, self-service

ПРИНЦИПҲОИ БАЙНИҲАМИИ СУБЪЕКТҲОИ ТАРБИЯ ДАР ҶАРАЁНИ РОҲАНДОЗИИ ТАРБИЯИ ҲУҚУҚИИ НАВРАСОН

У. ҲАМИДОВ

*ходими илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф
ба номи А. Ҷомии АТТ*

Таҳлилҳо собит месозанд, ки ҷинойткориҳои наврасон аксаран дар пайи баҳамоии костагии муҳити иҷтимоӣ ва камбудии тафаккури ахлоқӣ-ҳуқуқии ҳуди шахс воқеъ мешавад. Аз ин ҷост, ки ба гунаи кофӣ воқиф набудани наврасон аз талаботи меъёрҳои қонунгузориву ба дараҷаи зарурӣ ҳосил накардани маҳорати рафтори дуруст дар лаҳзаҳои ҳуқуқӣ ба содир намудани аъмоли зиддиқонунӣ алоқа дорад. Бинобар ин, мо низ бо пуштибонӣ аз таъкидоти олимони омилҳои таъсиррасонии мақсадноки педагогиро тариқи ба амал баровардани тарбияи ҳуқуқии муҳасилини наврас дар мактаб ягона омилҳои нисбатан афзалиятноку самарабахш ва дар роҳи ба эътидолорӣ, ё худ коҳиш додани вазъии ҷинойткориҳои ноболиғон зарур шуморида, ҷоннок кардани корро дар ин самт аз тарафи муассисаҳои таълимӣ муҳим медонем.

Илова бар ин, ҷиҳати таъмини пешгирии саҳеҳу саривақтӣ аз содиршавии аъмоли зиддиқонунии наврасон «мавриди тавачҷуҳ қарор додани вачҳиёти ин ё он рафтори наврас басо ногузир аст» [0, с. 152]. Таҳлили афкори илмии коршиносон возеҳ сохт, ки вачҳиёти бештари даст ба содиркунии ҷинойт задани наврасон аксаран ба қонегардонии талаботи моддиву маънавии хос ба ҳамин синну сол асос меёбад. Яке аз талаботҳои маънавии паҳнғашта дар байни наврасон ин талоши рӯзафзуни эшон баҳри густариш бахшидани эътибору нуфузи шахсии худ миёни ҳамсолон ва ё хароси аз даст додани он мебошад. Ҳамчунин наврасоне, ки дар ҳолати вазнини иқтисодӣ қарор доранд ҳамвора кӯшиш ба харҷ медиҳанд, то талаботи аввалияи ҳаётии хешро қонеъ созанд. Ба ҳамин монанд вачҳҳои дигари ҷинойткориҳои наврасон

вобаста ба хусусиятҳои ҷинсӣ низ хеле зиёд буда, ҳамаи онҳо ин қишри дар чорроҳаи ҳаёт қарордоштаро водор месозанд, ки баъзан, хилофи талаботи меъёрҳои қонун амал намоянд. Ба суръатҳои раванди мазкур таҷрибаи кофӣ надоштан, ниҳоят суст пешбинӣ шудани оқибати рафтор аз ҷониби наврасон, ҳамзамон мушоҳидаи гаштани ҳассосияти баланд нисбат ба таъсиррасонии ангезандаҳо ва сусту осебпазир будани системаи асаби онҳо метавонад боис гардад.

Бо назардошти он, ки исботи донишмандони шӯравӣ бобати муайянсозандаи зоҳирҳои ҳар гуна кирдори зиддиқонунӣ маҳсуб ёфтани омилҳои иҷтимоӣ-педагогӣ [0] ҳамоно раднопазир боқӣ мемонад ва ҳамзамон ногузирии мусоидат ба ҳри тағйирдиҳии вачҳои рафтори наврасон ва ё ба онҳо омӯзонидани маҳорати аз роҳи қонунӣ қонъсозии талаботи худ, бори дигар зарурияти ҳарчи бештар таҳким бахшидани донишҳои ҳуқуқии наврасон ва дар ин замина дар шуури эшон ба вучуд овардани эътиқоди ҳуқуқиро, ки талаби ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад [0, с. 3], қатъиян пешорӯ меорад.

Аз сӯи дигар, «синни наврасӣ - ин давраест, ки дар он шароити басо мусоид чихати ташаккулдиҳии тасаввурот доир ба ҳуқуқу уҳдадорӣҳои шахс дар ҳонандагони синни миёнаи мактабӣ заминагузорӣ мешаванд» [0]. Аз ин рӯ, нашояд, ки ин марҳилаи муҳимро дар қамоли ахлоқӣ-ҳуқуқии наврасон аз даст дод ва ё дар ин самт саҳлангорӣ зоҳир сохт. Ҳамчунин хуб мешуд, агар дар ин зинаи басо созгори ҳаёт дар шуури наврасон тӯфайли таъмини тарбияи ҳуқуқии муҳассилин пеш аз ҳама эътиқоди ҳуқуқӣ талқин карда шавад ва дар пояи он дар ниҳоди эшон ҳисси эҳтиром нисбати қонунҳо ва риояи бечунучарои онҳо, хоҳиши пайваста баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии худ ва таблиғи ин донишҳо, майли фаъолона ширкат варзидан дар раванди нигоҳдошт ва ҳифзи тартиботи ҳуқуқӣ бедор карда шавад [0].

Чунки рафтори ҳар шахс аз дидгоҳи эътиқоди ӯ воқеъ шуда, мавҷудияти эътиқодро низоми донишҳо ташкил мекунад [0, с. 23]. Дигар ҳел гӯем, ҳастии маърифати волеи ҳуқуқӣ таъмингари эътиқоди ҳуқуқии шахс буда, дар навбати худ ин эътиқод то ҷое қафили дар ҳар шароит амалишавии рафтори аз лиҳози ҳуқуқӣ дурусти ӯ хоҳанд буд. Аммо баръакс, агар тасаввуроти саҳву хатто перомуни муҳтавои қонунҳо дар шуури наврас ҷойгир бошанд, пас, аз ӯ хатман метавон дар шароити ҷиноангез рафтори хилофи талаби қонунро интизор шуд.

Дар ин росто, парвариши донишҳои ҳуқуқӣ дар афроди наврас, на танҳо аз сӯйи олимону коршиносон тақозо мегардад, балки ҳуди наврасон низ хостори донишҳои ҳуқуқу уҳдадорӣҳои ҳеш дар марҳилаи кунунии ҷомеа ҳастанд. Бар зами ин, 98 % - падару модарон ҳам ҷонибдорӣи ҳудро аз таъмини бархӯрдорӣи наврасон атрофи моҳияти қонунгузориҳо иброз доштаанд, ки ин нутқа ҳанӯз дар интиҳои соли 2003 зимни гузаронидани як назарпурсӣ миёни 50 тан кӯдакони наврас ва 50 тан волидайн бо мақсади муайян сохтани талаботи кӯдакон ба маълумоти ҳуқуқӣ аз тарафи қормандони Маркази оммавии ёрии ҳуқуқӣ ва равонӣ барои кӯдакон дар Китобхонаи марказии бачагона ба номи А.М.Береноваи шаҳри Кемеровои Федератсияи Русия ифшо гардидааст.

Маҳз натиҷаи ҳамин гуна пурсишномаҳо буд, ки дар қисмати зиёди мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии ин кишвар, аллақай шуруъ аз ибтидои соли ҳониши 2005-2006 таълими тафриқавии маълумоти ҳуқуқӣ аз синфи 5-ум оғоз ёфтааст. Ба ҷуз аз ин, дар ин давлат, ки мисли кишвари мо аз як «модар» - ИҶСШ сар баровардаву ҳамакнун чун Тоҷикистон узви ИДМ мебошад, таи чанд муддат аст,

ки дар тамоми қаламрави паҳновараш «телефони боварии ройгон»-ро чиҳати расонидани имдоди ҳуқуқӣ ба кулли кӯдакону наврасон роҳандозӣ намудааст ва ин ҳам як навъ воситаи мусоидат баҳри боло бурдани фарҳанги ҳуқуқии наврасон хоҳад буд.

Хуллас, чомеаи шахрвандӣ, ки бештар аз ҳама ба афроди итоаткунанда нисбат ба талаботи қонун, қобилу омодабуда баҳри ҳимояи манфиатҳои давлат ва дорои ҳисси масъулиятшиносии баланд ниёз дорад, ин ҳолат танҳо тӯфайли таъмини тарбияи ҳуқуқии насли наврас имконпазир хоҳад гашт.

Вале бо вучуди дарки ин ҳама талабот мо ҳам дар навбати худ бо ризоияти комил ба ақидаи А.Б.Венгеров ва ҳамчунин Ш.Қ.Ҳасанов изҳор медорем, ки воқеан, боло бурдани сатҳи маданияти ҳуқуқии наврасон наметавонад ба пуррагӣ пешгирии ҷинояткориро аз ҷониби онҳо таъмин карда бошад. Зеро мутаносибан дар доираи насли калонсол ҳатто онҳое даст ба кирдори ҷиноӣ мезананд, ки худ корманди бевоситаи ин ё он сохтори қудратӣ буда, захираи нисбатан зиёди донишҳои ҳуқуқиро, ки барои пешбурди фаъолияти касбиашон ногузир аст, дар ихтиёр доранд. Ғайр аз ин, кам нестанд ҳолатҳое, ки ашхоси пештар дар ҷойҳои маҳрумӣ аз озодӣ тарбияи ҳуқуқиро аз сар гузаронида боз дубора ҷиноят содир менамоянд [0, с. 15-16].

Аз ин ҷо чунин хулоса бар меояд, ки пешгирии ҷинояткории наврасон, на танҳо аз як ҳуди густаришбахшии шуури ҳуқуқии онҳо, балки аз саҳмгирии оқилона дар таъмини дигар омилҳои мусоидаткунанда ба ин раванд, аз ҷумла, тарбияи ахлоқӣ вобастагӣ дорад. Камолоти ахлоқӣ асоси ҳамагуна рафтори шоиста буда, метавонад дар ҷодаи мазкур низ нақши ҳалкунанда дошта бошад.

Басо рамзист, ки комгор шудан дар ҳалли ҳама гуна масъала қабл аз ҳама аз амалишавии ҳамкорӣ ва ҳамроҳӣ дар фаъолияти субъектҳои ин ё он раванд вобастагии зич дорад.

Албатта дар ҷараёни ҳамкорӣ чун дар дигар равандҳо принципҳо мавҷуданд, ки риояи онҳо кафили ноил шудан ба муваффақият мебошад. Аз ҷумлаи принципҳои, ки дар ҷараёни ҳамкорӣ бояд риоя гарданд, чунин муайян шудаанд: *мунтазамӣ (системанокӣ), ташкили саривақтӣ, эҳтироми тарафайн, ягонагии талабот ва интиҳоби дурусти роҳу воситаҳои таъсиррасонӣ*.

Талаби принципи **мунтазамӣ**, ё худ раванди ташкили муттасили ҳамкорӣ, субъекти марказии ҳамкорӣ - мактабро вазифадор месозад, ки ҷараёни татбиқи робитаро бо дигар ниҳодҳои иҷтимоии саҳмгузор дар тарбияи ҳуқуқии наврасон на як бору ду бор, балки ба таври доимӣ амалӣ созад. Яъне алоқаи наздики кулли субъектҳо дар роҳи расидан ба мақсад бояд дар давоми тамоми муҳлати таҳсили хонандагон дар мактаб роҳандозӣ гардад. Зеро агар дар ҷараёни ҳамкории ғайримуттасил танҳо бедор кардани тасаввуроти наврасон доир ба меъёрҳои ҷудоғонаи ҳуқуқу қонунгузориҳо даст диҳад, он ҳам бошад, дар бисёр ҳолатҳо на ба таври амиқ аст. Пас зимни баамалбарории робитаи доимӣ дараҷаи олии камолоти ҳуқуқӣ, яъне дар мактабиёни наврас ҳосил кардани маҳорату малакаҳои дуруст рафтор карда тавоништан дар вазъиятҳои мураккаби ҳуқуқӣ ва махсусан ташаккулдиҳии эътиқоди ҳуқуқии эшон имконпазир аст.

Моҳияти принципи **ташкили саривақтӣ** бошад, ифодагари зарурияти ташкили ин омилҳои муҳимро дар кори тарбияи ҳуқуқии мактабиёни наврас ҳанӯз аз оғози қадам гузоштани онҳо ба синфҳои миёнаи мактабӣ тақозо дорад. Зимнан, ҷараёни тадқиқот собит сохт, ки агар раванди тадбирҷӯӣ дар ин самт ҳар қадар барвақтар амалӣ шавад, ҳамон қадар нафъи бештар дорад. Табиист, ки падидоии

заминаҳои мусоид баҳри густаришҳои босуръати шуури ҳуқуқии наврасон ибтидои ҳамин зинаи синнусол буда, аз даст додани чунин фурсати аз ҳар ҷиҳат созгор голибан ҷуброннопазир мебошад.

Принсипи **эҳтироми тарафҳо** боварии субъектҳои тарбияро нисбат ба кори якдигар ва ҳаргиз паст назадани шаъну шарафи якдигарро дар назди хонанда ва ё дигар субъектҳо аз нигоҳи кордониву ваколат дар назар дорад. Бешубҳа эътимод надоштан ба кори ҳамдигар ва пайваста нодида гирифтани нуфузи тарафайн аз сӯйи субъектҳо, яқинан боиси халалдор шудан ва раҳна пайдо кардани ҳамкориҳои онҳо мегардад. Ҳамзамон идомаҳои ҳолати мазкур мӯҷиби аз байн рафтани эҳсоси баробарҳуқуқии тарафҳо дар низоми кори тарбия шуда метавонад. Албатта ба ин сурат ранг гирифтани кор метавонад дар пайи худ нохушиҳоро ба бор оварда, аз сӯйи дигар, субъектҳои алоҳидаи тарбияро дар ҳалли ҳама гуна масъала оҷизу нотавон ва комилан ноухдабаро гардонад. Аз ин рӯ, субъектҳои тарбияро мебояд ҳамдигарро новобаста аз мақому манзалат ва сатҳи кордонияшон эҳтиром намуда, ҳамеша дар роҳи паймудани қуллаи мурод якҷоя қадам ниҳанд.

Дар ҷараёни ҳамкорӣ зоҳир намудани **талаби ягона** аз сӯйи субъектҳои тарбия ногузир буда, бояд талоши ҳамаи субъектҳо баҳри расидан ба як мақсад – мусоидат дар рушди шуури ҳуқуқии наврасон равона гардад. Баръакс мавҷудияти талаби гуногун дар раванди номбурда сатҳи ёрмандии тарафҳоро коҳиш дода, боиси муҳолифати хоҳишҳо мегардад, ки дар ин ҳолат ҳамкорӣ метавонад ба зиддияти тарафҳо табдил ёбад. Зеро шартӣ асосии ҳамкориву ҳамраӣ чонибҳо дар мақсадгузориҳо ва мувофиқати хоҳишҳо буда, чунин ҳолат аз ҳар ҷиҳат имкон медиҳад, ки роҳи расидан ба мақсад дар ҳама кор ду баробар кӯтоҳ гардад. Ҳамзамон зоҳир гаштани ягонагии талабот аз сӯйи субъектҳои тарбия ҳамкориро миёни эшон дар роҳи таъмини тарбияи ҳуқуқии наврасон тақвият бахшида, мушкилоти корро дар ин самт нисбатан саҳл хоҳад кард.

Таҳкимҳои имдоди тарафҳо дар кори тарбия, на танҳо аз риояи принципҳои то ин дам номбурда, балки **аз интиҳоби дурусту оқилонаи роҳу воситаҳои** ҳамкорӣ низ, вобастагии зиёд дорад. Албатта нақши ҳар қадам роҳу восита дар таъмини ҳамкорӣ миёни субъектҳо бо мақсади васеъ сохтани доираи тасаввуроти ҳуқуқии наврасон муҳталиф буда, бархе аз онҳо самаранокии бештар ва бархе дигар тавлидсозандаи натоқи нисбатан камтар ҳастанд. Мавриди гуфтанист, ки интиҳоби дурусти онҳо аслан аз шароити имкониятҳои мавҷуда ва бештар аз сатҳи маҳорату кордонии афроди масъул дар татбиқи ин раванд вобастагӣ дорад. Аз ин нигоҳ, бояд донист, ки яке аз омилҳои муайянкунандаи сатҳи ҳамкориҳои натиҷабахш миёни субъектҳои тарбия бобати амалигардонии тарбияи ҳуқуқии насли наврас ин интиҳоби дурусти роҳу воситаҳои таъминкунандаи ин раванд мебошад. Бинобар ин, шахсони интиҳобкунандаро зарур аст, ки аз худ дар ин самт камолати хирадмандӣ зоҳир намуда, роҳу воситаҳои нисбатан бехтарро хоста гиранд, то дараҷаи ҳамкориҳои субъектҳоро дар сатҳи зарурӣ таъмин карда бошанд.

Амалишавии ҳамкорӣ, ки яке аз муваффақиятҳои татбиқи тарбияи ҳуқуқии мактабии наврас мебошад, дар сурати пурра риоя гаштани принципҳои метавонад ҳосил шудани натиҷаҳои ин равандро боз ҳам дар поёи баландтар таъмин намояд.

КИТОБНОМА:

- 1.Гринкевич В.В. Педагогические основы нравственно-правового воспитания старших подростков. Автореф. дис. канд. пед. наук. – Минск, 1991.
- 2.Давыдов Г.П. Основы правового воспитания учащихся общеобразовательной школы. Автореф. дис. докт. пед. наук. – М., 1984.
- 3.Крутецкий В.А., Лукин Н.С. Психология подростка. – М.: Просвещение, 1965.
- 4.Кузнецов Г.А. Взаимодействие нравственного и правового воспитания в формировании личности старшего подростка. Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1979.
- 5.Методика правового воспитания учащихся / Под ред. А.В.Мицкевича, В.М.Обухова. – М.: Просвещение, 1982.
- 6.Раевская З.Д. Предупреждение отклонений в нравственном поведении детей и подростков. Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1984.
- 7.Свани Л.А. Формирование осознанных представлений о правах и обязанностях у подростков в процессе внеклассной работы. Автореф. дис. канд. пед. наук. – Тбилиси, 1986.
- 8.Хасанов Ш.К. Правовое воспитание как средство преодоления деформации правосознания осужденных: общетеоретический аспект. Автореф. дис. канд. пед. наук. – Душанбе, 2009.
- 9.Ҳамидов У.Т. Омода сохтани ҷавонон ҳамчун омӯзгорони оянда ба истифодаи шакли воситаҳои ҳамкориҳои субъектҳои тарбия дар раванди таъмини тарбияи ҳуқуқии наврасон. // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ: «Проблемаҳои тарбияи ҷавонон дар замони муосир». – Душанбе, 2011. – С. 176-194.

ПРИНЦИПЫ ВЗАИМОСВЯЗИ СУБЪЕКТОВ ВОСПИТАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ ПОДРОСТКОВ

У. ХОМИДОВ

В нынешних условиях системы образования страны в поддержании эффективной взаимосвязи субъектов воспитания для обеспечения правового воспитания подростков знание действующих принципов этого процесса и информированность о содержании каждого из них, имеет большое научное и практическое значение. В статье делается попытка решения данного вопроса, целью которой является оказание методической помощи сотрудникам сферы образования.

Ключевые слова: *подростки, правовое воспитание, сотрудничество, субъекты воспитания, принципы сотрудничества, школа, семья, учителя, родители.*

PRINCIPLES OF RELATIONSHIP EDUCATION SUBJECTS IN THE COURSE OF LEGAL EDUCATION OF TEENAGERS

U. HAMIDOV

Under the current circumstances the country's education system in the maintenance of effective relationships education entities to provide legal education of teenagers knowledge of the applicable principles of the process and informed of the content of each of them is of great scientific and practical importance. The article is an attempt to address this issue, which aims to provide guidance to employee education.

Key words: adolescents, legal education, cooperation, training entities, the principles of cooperation, school, family, teachers, parents.

РАВОНШИНОСӢ
ПСИХОЛОГИЯ

АСОСӢОИ ПСИХОЛОГИИ БАРОҲМОНИИ МУНОСИБАТИ
ФАРДӢ-ПСИХОЛОГӢ ДАР РАВАНДИ КОРӢОИ ТАРБИЯВӢ
БО НАВРАСОН

Н. АБДУРАШИТОВ,
мудири шуъбаи педагогика, психология ва таъсилоти
фарогири ПРМ ба номи А. Ҷомии АТТ

Бунёди ҷомеаи демократӣ ба дуруст роҳандозӣ намудани раванди таълиму тарбия вобаста аст. Мо дар чунин фазои башардӯстонаи ҷаҳоние қарор дорем, ки талабот ба тарбияи шахсияти ба ниёзи замон ҷавобгӯӣ меафзояд. Дар ҳамбастагӣ бо ин талабот масъалаи тарбияи насли наврас дар рӯҳияи инсондӯстӣ, ифтихори ватандорӣ, эҳтироми арзишҳои миллию умумибашарӣ дар радифи масоили мубрами рӯз қарор гирифт.

Яке аз омилҳои муҳими рушди ҷомеаи шахрвандӣ ва пойдории давлати демократӣ аз инкишофи ҷамъонибаи наврасон вобаста аст. Зеро наврасон ояндаи ҳар як миллат ба шумор меравад. Танҳо фарзандони соҳибмаърифату ҷамъониба инкишофёфта метавонанд дар бунёди давлати пешрафтаву мутамаддин саҳмгузор бошанд.

Дар ин раванд таҳқиқи масъалаи асосҳои психологии бароҳмонии муносибати фардӣ-психологӣ дар раванди корҳои тарбиявӣ бо наврасон хеле муҳим арзёбӣ мегардад.

Ҳангоми ташкил ва ба роҳ мондани корҳои тарбиявӣ омӯзгор на танҳо бо хонандагони алоҳида, балки бо коллективи синф муносибати фардӣ-психологӣ барқарор мекунад. Ба хотири он ки як хонанда аз хонандаи дигар бо хусусиятҳои тақрорнашавандаи фардӣ-психологии худ фарқ мекунад, ба муаллим зарур аст, ки дар ҷараёни таълиму тарбия нисбат ба ҳар як хонанда рафтору муносиби фардӣ намояд ва аз ин ӯ он методи таъсиррасонии мақсадноки педагогӣ пурсамар истифода барад. Зеро дуруст ба роҳ мондани муносибат бо назардошти хусусиятҳои фардӣ-психологии ҳар як хонанда дар синф сифати кори таълиму тарбияро баланд мебардорад. Чунки дар ҷараёни тарбия муаллим нисбат ба як хонанда аз методҳои гуногуни таъсиррасонӣ истифода бурда, самарани хуб ба даст хоҳад овард ва айнан ҳамон методро нисбати дигар хонанда истифода бурда, соҳиби комёбиҳо намешавад. Саволе ба миён меояд, ки «Барои чӣ чунин ҳолат педагогӣ руҳ меҳдихад?» Сабаби руҳ додани ҳатогии педагогӣ дар он аст, ки муаллим хусусиятҳои синнусолӣ ва имконияти он методҳоро ба ҳисоб нагирифта, ин ӯ он методи таъсиррасонии педагогиро дар як мавқеи мувофиқи мақсад ва дар мавқеи дигар нодуруст истифода мебарад. Аз ин рӯ, яке аз муваффақиятҳо ва комёбиҳои муаллим дар он аст, ки ӯ тавассути санъати волои педагогӣ ва дониши андӯхтаи хеш така карда, ба дили ҳар як хонанда роҳ ёбад. Ин тарзи кор муваффақиятҳои кори муаллимиро метезонад ва сатҳи кори таълиму тарбияро баланд мебардорад.

Аз ин ҷиҳат, омӯхтан ва донишдони хусусиятҳои фардӣ-психологии ҳар як хонанда ба муаллим роҳ мекушояд, ки ӯ бо хислатҳои мизоч, қобилияту истеъдод, шавқу ҳавас, талабот, хоҳишу маром, ҳиссиёту ирода ва сатҳи инкишофи равандҳои маърифатии ҳар як хонанда аз наздик шинос шуда, масъалаи тарбияи шахсияти хонандаро дар гурӯҳ ва ба воситаи гурӯҳи хонандпгон ба роҳ монад. Зеро ки дар психологияи хонандагон муносибатҳои коллективии зоҳиршуда, тавассути коллектив ва ҳамбастагии корҳои тарбиявӣ хислатҳои хонандагон рушду камол меёбанд. Бинобар ин, ҳангоми ба роҳ мондани муносибатҳои фардӣ-психологӣ ба муаллим зарур аст, ки ба одоби муоширот, бодикқатӣ, хушёрӣ ва нисбат ба хонандагон ҳозирҷавобӣ зоҳир кунад ва ба ҳубӣ тасаввур намояд, ки рафтори нодурусти ӯ ба оқибатҳои номатлуб оварда мерасонад. Аз ин рӯ, ташкил кардан ва гузаронидани ҳар як ҷорабинии тарбиявӣ аз муаллим донишу маҳорат, таҷрибаи корӣ ва дуруст интихоб кардани ҷорабиниҳои таъсиррасонии тарбиявиро талаб мекунад.

Ҳамчунин, зарур аст, ки хусусияти синнусолӣ ва имконияти донишандӯзии хонандагон ба ҳисоб гирифта шавад, дар он сурат самаранокии чорабиниҳои тарбиявӣ меафзояд. Аз ин ҷиҳат, ба муаллим зарур аст, ки психологияи хонандагонро хуб донанд ва тафовутҳои фардии ҳар як хонанда ва ҳислатҳои фарқкунандаи ӯро хуб дарк кунанд. Бинобар ин, ҳар чӣ қадар муаллим хусусиятҳои психологӣ ва тафовутҳои фардии хонандагонро ошкор намояд, дар он сурат ӯ ҳамон қадар кори таълиму тарбияро мувофиқи мақсад ташкил менамояд, таъсиррасонии тарбиявиро дар асоси хусусияти фардӣ-психологии тарбиягирандагон ба роҳ мемонад. Вале, мутассифона, баъзан муаллимон ҳилофи талаботи бароҳмонии муносибатҳои фардӣ-психологии хонандагон баромада ба натиҷаҳои самарабахш ноил намешаванд. Ба роҳ мондани муносибати фардӣ-психологии хонандагон талаб мекунад, ки муаллим дар чараёни кори таълиму тарбия хусусиятҳои психологии талабагон ва шароити махсуси ба ин ё он сифатҳои шахсият таъсир расонандаро ба ҳисоб гирад.

Зеро ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои фардӣ-психологии хонандагон боз аз он ҷиҳат зарур аст, ки муаллим бояд табиати зухуроти ин ё он сифатҳои шахсиятро хуб донанд ва мувофиқи он сари вақт чораи судбахши психологию педагогӣ андешад. Масалан, муаллим ва ё тарбиядиханда дар пеши худ мақсад мегузорад, ки ҳислати саркаширо дар шахсияти наврасон бартараф кунанд. Барои ин муаллим бояд барои худ ошкор намояд ва хуб дарк кунанд, ки ҳислати саркашӣ дар наврасон қай пайдо шудааст, сабаби пайдоиши вай дар чист ва саркашӣ чи гуна хусусият дорад. Барои донишани вачҳи сар задани ҳодисаи саркашӣ манбаи он ва табиати ба вучуд омадани онро хуб доништан зарур аст.

Аз ин рӯ, ба роҳ мондани муносибати фардӣ-психологӣ ба муаллим имконият медиҳад, ки ӯ бо хонандагон ҳам дар ҳолати оромӣ, хуб будани кайфияти рӯҳӣ ва ҳам дар ҳолати баланд будани вазъи ҳаяҷони хеле баланд роҳҳои дурусти муоширот ва таъсиррасониро интихоб карда, самарабахш истифода барад. Аз ин ҷиҳат, дар зери таъсири ангезандаҳои гуногун ҳолати ҳаяҷони баланд ба вучуд меоянд. Масалан, хонанда дар чараёни таълим ба комёбиҳо соҳиб намешавад, дар таносуби байниҳамии муаллиму хонандагон зиддиятҳо ба вучуд меоянд, сар задани ихтилофҳои дохилии коллективи хонандагон, дар тарзҳои муносибатҳои байниҳамии ҷамъият мавқеи муайянро ишғол намудани хонандагони алоҳида ва ғайраҳо.

Бешак, комёб нашудани хонандагон боиси ба вучуд омадани ҳолати ҳаяҷони баланд мешавад. Онҳо дар зери таъсири вазъи номувофиқ саҳт мутаассир шуда, муносибати эмотсионалӣ ва ҳиссиёти баландро аз сар мегузаронанд. Дар ин замина дар ҳиссу шуури хонандагон рафтори манфӣ ташаккул меёбад. Албатта, чунин шаклҳои рафтор ба дилсардӣ, ғамгинии наврасон сабаб мешавад. Аз ин тарзи рафтор хонандагон худро нороҳат ҳис карда, сипас саркашию дағалӣ ва ҳисси қаҳру ғазаб зоҳир мекунанд. Ин оқибат ба он оварда мерасонад, ки хонандагон талаботу хоҳиши муаллимиро иҷро намекунанд ва нисбат ба ҷамъият муносибати манфӣ зоҳир менамоянд [1, с. 74-79].

Комилан исбот шудааст, ки дар чараёни ташаккули одат ва шаклҳои рафтор, инчунин шаклгирии ҳислатҳои шахсияти хонандагон ба типҳои системаи асаб вобаста мебошанд. Аз ин рӯ, ба муаллим зарур аст, ки низоми ба роҳ мондани муносибатҳои фардӣ-психологии хонандагон хусусиятҳои фаъолияти типҳои низоми асаби онҳоро ба ҳисоб гирад ва вобаста ба махсусиятҳои психологии онҳо нигоҳ карда, рафтори муносибро интихоб намояд. Ин тарзи муносибат, бешубҳа сифати кори таълиму тарбияро баланд мебардорад. Ҳамаи хонандагон ба яке аз чор типҳои системаи асаб ё мизоч мансуб мебошанд. Масалан, хонандагоне, ки мизочи халерикӣ доранд, онҳо ба

типи серҳаракат дохил мешаванд. Хусусиятҳои серҳаракатӣ ва зиндадилӣ (дар мувозинатбуда) ба типи хонандагони мизочи сангвиникӣ мансуб аст. Хусусиятҳои ботамкинӣ ва оромӣ ба типи хонандагони мизочи флегматикӣ алоқаманд аст. Хусусиятҳои тезмутаассиршавӣ ва сустҳаракатӣ ба типи хонандагони мизочи меланхоликӣ мансуб мебошад.

Аз ин ҷиҳат, ҳангоми ташкил кардан ва ба роҳ мондани кори таълиму тарбия хусусиятҳои типологии мизочи хонандагонро ба эътибор гирифта, нисбат ба хусусиятҳои ҳар як типи мизочи онҳо ин ё он чорабиниҳои таъсиррасонии педагогиро мувофиқи мақсад ба роҳ мондан зарур аст. Масалан, ҳангоми кор бурдан ба хонандагони типи серҳаракат ва беқарор зарур аст, ки муаллим бисёр худдорӣ кунад, ботамкинӣ, сабру таҳаммул нишон диҳад ва иҷрои ин ё он амалро аз ҳуди онҳо талаб кунад. Намояндагони типи суст бисёр канорагир, шармгин, тарсончак ва ғайрифайол буда, ба қувваю ғайрати худ кам боварӣ доранд ва бо осонӣ аз таъсири атрофиён мутаассир мешаванд ва ҳодисаҳои ба вучуд омадаро бо душворӣ аз сар мегузаронанд.

Аз ин ҷиҳат лозим аст, ки хонандагони гурӯҳи сустро бештар дастгирӣ карда, боварию эътиқоди онҳоро нисбат ба имконоти худ зиёд карда, сонӣ онҳоро рӯҳбаланд намоем, ба ҳеч вақт, кӯшиши кардан зарур нест, ки нисбат ба хонандагони гурӯҳи суст таъсири бади педагогӣ расонем, ҷазои саҳтро нисбати онҳо раво бинем ва онҳоро саҳт ба зери танқид гирем. Зарур аст, ки бо лафзи хуш ва суханони нарм ба онҳо мурочиат намоем. Ҳеч гоҳ, ба он роҳ додан зарур нест, ки бо хонандагони бо зудӣ оташиншаванда ва ё аз ҳад тез ба ҳаяҷоноянда суханони ночоро истифода барем. Аввалан, ин шакли муносибат боиси ба вучуд омадани ҳаяҷон мегардад ва дуҷум оташи бонги қаҳру ғазоби хонандагонро боз ҳам баланд бардошта, дар он ҷо ҳиссиёти рӯҳафтадагӣ, ноқомиро ба вучуд меорад ва дар ботини онҳо мавқеи манбаи доминантиро ишғол мекунад. Аз ин ҷиҳат интиҳоби тарзи дурусти муносибат, лафзи нарму гуворо омили муҳими оромию хушиҳои муносибати байниҳамии муаллиму хонандагон мебошад.

Дар баробари ин ҳангоми ба роҳ мондани муносибати фардӣ-психологии хонандагон таълимоти И.П. Павловро дар хусуси ҳолати фазаи пӯстлохи нимқӯраҳои калони майнаи сар ба ҳисоб гирифта зарур аст. Ҷамҷунин ҳангоми ба роҳ мондани муносибатҳои фардӣ-психологӣ ҳаминро фаромӯш кардан лозим нест, ки усули ҳавасмандкуниро нисбат ба ҳар як хонанда истифода бурда шавад, самараи таъсири он якхела намешавад. Масалан, лозим мешавад, ки як хонандаро якҷайл таърифу тавсиф намоем то ки ӯ аз қувваю ғайрати худ ва имконоташ зиёдтар боварӣ ҳосил карда, бештар супоришҳои додашударо иҷро кунад, лекин нисбат ба дигар хонанда ҳамон тавр муносибат кунем, натиҷаи хуб ба даст овардан амри маҳол аст. Хонандаро аз ҳад зиёд таърифу тавсиф кунем, вай ба имконоту қобилияти худ баҳои баланд дода, дигар аз болои худ кам кор мебарад ва баъд ба танбалӣ роҳ медиҳад [3...].

Зиёда аз ин, камбудии хонандаро ҳар чӣ қадар ба ӯ бигӯему ӯро саҳт ба зери танқид гирем ҳам, доимо самараи дилхоҳ ба даст намеорем. Аз ин рӯ, пеш аз он ки хонанда ҳавасманд гардад ва ё ҷазо дода шавад, зарур аст, ки ҳислату мизоч, қобилияту истеъдод, шавқу ҳавас ва дигар тарафҳои психологии ӯ ба назар гирифта шавад [2...].

Дар ин радиф ҳаминро гуфта зарур аст, ки ҳангоми ба роҳ мондани муносибати фардӣ-психологӣ бо ҳар як хонанда ва ташкили чорабиниҳои тарбиявӣ, ба ҷиҳатҳои муносибати хонандагон таъҷиб кардан зарур аст. Зеро ки ҳар як хонанда ба ин ё он соҳа шавқу ҳавас, майлу хоҳиш ва муҳаббати беандоза дорад. Масалан, рағбат ба мутолиаи китобҳои бадеӣ, варзиш, мусиқӣ, санъати тасвирӣ ва ғайраҳо.

Ҳамин тариқ, ба таври ҷамбасти қайд кардан мумкин аст, ки ҳар як муаллим ва шахсоне, ки таълиму тарбияи насли наврасро ба уҳда доранд, бояд ҳаминро ба асос гиранд, ки сатҳи инкишофи равандҳои маърифатӣ, донишдӯзӣ, шавқу ҳавас, майлу хошиш, талабот, қобилияти фикрӣ, инчунин, хусусиятҳои мизочу характер ва қобилият аз якдигар фарқ доранд. Калонсолон бояд ҳамаи инҳоро ба эътибор гирифта, ба наврасон тарзе муносибат намоянд, ки ба онҳо фаҳмо бошад. Онҳо пеш аз ҳама дар муносибат бо кӯдакон нутқи фасеҳ, захираи луғавии ғанӣ, сухани нишонрас ва маданияту ахлоқи ҳамида дошта бошанд, ки бо ин роҳ муносибатҳои нави байниҳамдигарии падару модарон ва фарзандон ташаккул дода шавад. Дар байни онҳо сабуқфикриву тоқатнопазириро бартараф намуда, дар ҷойи он таҳаммулпазириро инкишоф додан зарур аст.

КИТОБНОМА:

1. Абдурашитов Н.Ф. Тарбия ва ислоҳи психологии наврасони ҳуқуқвайронкарда. – Душанбе: Ирфон, 2015. - 152 с.
2. Атаханов Р., Абдурашитов Н.Ф., Бобоев Н.Р. Таҳқиқи масъалаи муносибати байни падару модарон ва наврасон (ҳуқуқвайронкардагон) дар шароити зисти онҳо дар мактаби махсус // Илм ва инноватсия. – Душанбе, 2013. № 3-4 (5-6). - С. 18-25.
3. Павлов И.П. Полное собрание сочинений. Т.3. Кн.2 – М.: Изд. АН СССР, 1952 г.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВНЕДРЕНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОТНОШЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ РАБОТ С ПОДРОСТКАМИ

Н. АБДУРАШИТОВ

В статье рассматриваются особенности подросткового возраста и психологические основы внедрения индивидуально-психологических отношений в процессе воспитательных работ с подростками. Анализ литературных источников показывает, что нет специальных исследований, рассматривающих психологические основы внедрения индивидуально-психологических отношений в процессе воспитательных работ с подростками. Есть основания предположить, что решение вопроса о путях внедрения индивидуально-психологических отношений в процессе воспитательных работ с подростками, учёта меры выраженности черт характера у подростков-правонарушителей.

Ключевые слова: воспитание, индивидуально-психологическое отношение, отношение, ответственность, подросток, подросток-правонарушитель, ребёнок, родитель, социализация.

PSYCHOLOGICAL BASES OF INTRODUCTION OF INDIVIDUALLY-PSYCHOLOGICAL RELATIONSHIPS IN THE PROCESS OF EDUCATIONAL WORK WITH TEENAGERS

N. ABDURASHITOV

The article discusses the features of adolescence and the psychological basis of the implementation of individual psychological relations in the process of educational work with teenagers. The analysis of literary sources shows that there are no specific studies examining the psychological bases of introduction of individually-psychological relations in the process of educational work with teenagers. There is reason to believe that the solution to the question of how to implement individual psychological relations in the process of educational work with teenagers, accounting measures of severity of traits in adolescents offenders.

Key words: education, individual psychological attitude, respect, responsibility, teenager, young offender, child, parent, socialization.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

З. НУРИДДИНОВА

*соискатель Института развития
образования им. А. Джамии АОТ*

С образованием, связано будущее нашего общества, именно в стенах средних профессиональных учебных заведений готовятся специалисты, которым предстоит в скором времени работать в постиндустриальном обществе, в обществе информационных технологий. «Специфика нашей эпохи состоит, прежде всего, в том, что впервые в истории человечества общество столкнулось с ситуацией, когда система образования должна подготовить новое поколение людей к жизни в условиях, которых пока нет. К решению тех задач, которые сегодня оно ещё не сформировало»

[2. с.334].

Современное образование должно дать будущим специалистам высокий профессионализм, духовность и нравственность, обеспечить общую образованность, профессиональную мобильность. Пересмотр нацеленности образования обусловил изменение подходов к формированию профессиональных умений. Что же понимается под профессиональными умениями? Профессиональные умения вбирают в себя особенности предстоящей профессиональной деятельности и предполагают способность оптимально и эффективно осуществлять её. Это довольно общее понимание профессиональных умений и оно конкретизируется через особенности той или иной профессии и необходимые способности, позволяющие сделать успешную карьеру.

Ещё Я.А.Коменский утверждал, что во всякой школе дело обучения и воспитания всецело определяется учителем. Педагог, учитель, преподаватель должен оставаться главной фигурой и в современной школе. От того, каким является и будет учитель в школе, таким является и таким будет наше современное и будущее общества. Ключевыми фигурами учебно-воспитательного процесса в школе являются ученик и учитель. И от того, какова будет атмосфера взаимодействия между ними, зависит успех демократизации и развития творческого мышления в формировании профессионального образования в учебно-воспитательном процессе.

В учебной деятельности и в формировании профессионального образования и воспитания рассматриваются взаимоотношения: «ученик-учитель», «ученик-ученик», «ученик-информация». [6, с.184].

Успешное выстраивание взаимоотношений в процессе профессионального обучения и воспитания во многом обусловлено:

- ◆ личностью учителя;
- ◆ его педагогическим инструментарием;
- ◆ способностью осуществлять постоянную рефлексию и корректировку процесса обучения и воспитания согласно современным требованиям.

Представление о роли педагога в учебно-воспитательном процессе формируется в зависимости от государственной политики в целом и, конечно же, **сегодня нужны**, прежде всего, не исполнители, а люди творческие, способные принимать решение и аргументировать их, ответственные за собственные действия, за собственное обучение.

Переориентация роли учителя должна быть направлена на успех обучаемого в будущем, в постоянно меняющемся мире.

Целостное видение проблемы становления и саморазвития профессионала-учителя способствует определению сущности процесса профессионально-творческого саморазвития, выявлению и систематизации соответствующих особенностей и условий их разрешения в образовательном процессе школы, характеристике общих и специфических закономерностей и принципов их реализации. ***Мы обратимся к акмеологии***, которая сегодня развивается преимущественно как наука о профессионализме, концентрируя в себе различные точки зрения на это понятие, и вырабатывая собственное комплексное понимание данной категории.

В данной трактовке очевидна ***акмеологическая*** составляющая, где сделан явный крен в сторону деятельностного аспекта проблемы, по сути, отождествляется профессионализм с профессиональным мастерством. Некоторые авторы «расширяют» определение, отмечая, что в профессионализме помимо специальных знаний, умений и навыков должны оптимально сочетаться все качества: специально-деловые, личностные и весьма нравственные (патриотические) [2, с.22].

Полилатеральный подход позволяет выделить в определении сущности профессионализма две взаимосвязанные подсистемы:

- ***профессионализм деятельности;***
- ***профессионализм личности.***

► ***Профессионализм деятельности*** – более традиционная характеристика – акцентирует внимание на высокой профессиональной квалификации и компетентности специалиста, разнообразии эффективных профессиональных навыков и умений, способов решения профессиональных задач (в том числе и творческих), что в совокупности позволяет осуществлять деятельность с высокой и стабильной продуктивностью.

► ***Профессионализм личности*** отражает высокий уровень профессионально важных и личностно-деловых качеств, ***креативности***, характеризует мотивационную сферу и ценностные ориентации субъекта труда, направленность на прогрессивное развитие саморазвитие.

Обе подсистемы являются качественными характеристиками субъекта труда и находятся в диалектической единице: опережающее развитие одной из подсистем

профессионализма будет обязательно стимулировать развитие другой. Это взаимодействие очень важно при решении практических задач.

Например, интенсивное развитие профессиональных навыков и умений будет тормозить, если от его уровня будут отставать соответствующие психологические качества личности, и наоборот:

- развитие профессионально важных личностных качеств позволит освоить новые умения и повысить эффективность уже имеющихся;

- система ценностных отношений, задающая иерархическую структуру доминирующих мотивов личности, побуждает личность к утверждению в профессиональной деятельности, и наоборот;

- уровень профессиональной компетентности отражается на самооценке личности, особенностях общения, навыках социального поведения и т.п.

В этом ключе Л.М.Митина фиксирует отличие профессионала от специалиста: *профессионал* - является субъектом профессиональной деятельности, а не просто носителем совокупности знаний и умений, на современном этапе развития общества, специалиста уже становится недостаточно. «Он владеет профессиональной деятельностью в целом, удерживает её предметность в многообразных меняющихся ситуациях, способен к построению своей деятельности, её изменению и развитию. Если выразить иными словами, он способен к саморазвитию» [9,с.186].

Для нас здесь важен акцент на субъективной активности профессионала, так и связь с процессом саморазвития. «Саморазвитие лежит в основе профессионального развития, как динамического и непрерывного процесса самопроектирования личности» [там же, с.184].

В акмеологическом понимании профессионализм – это такое свойство развивающейся личности, в котором интегрированы личностные и деятельностные стороны явления. По результатам исследований лаборатории психологии профессионального развития под руководством Л.М.Митиной фундаментальным условием развития интегральных характеристик личности профессионала является осознание им необходимости изменения, преобразования своего внутреннего мира и поиск новых возможностей самоосуществления в профессиональном труде. Хочется только добавить, что подобного профессионального самосознания недостаточно, необходим дальнейший запуск механизмов саморегуляции, самообразования или приобретения соответствующих навыков, если данные механизмы ещё не сформированы. [9, с.184].

Ещё одной базисной акмеологической категорией, дающей возможность глубже исследовать выбранную проблему, является «личностно-профессиональное развитие».

Данное понятие изучалось в психологии труда и профессиологии, как правило, с двух позиций:

- 1) как профессионально-квалифицированное развитие, в основном связанное с обучением и самообразованием;

- 2) как профессионально-должностное развитие, проявляющееся в кадровом движении, профессиональной карьере.

Акмеологическое его понимание объединяет обе обозначенные позиции и акцентирует внимание на достижение высших стандартов в профессиональном развитии: «Личностно-профессиональное развитие – это процесс развития личности (в широком понимании), ориентированный на высокий уровень профессионализма и

профессиональных достижений, осуществляемый с помощью обучения и саморазвития в процессе профессиональной деятельности профессиональных взаимодействий» [1,с.256].

На наш взгляд, акмеологический подход актуален в нашем исследовании для процесса профессионально-творческого саморазвития учителя средней школы, как зрелой личности. В акмеологии «вершина зрелости – **«АКМЕ»** - рассматривается как многомерная характеристика состояния взрослого человека, охватывающая определённый период его прогрессивного развития, связанного с большими профессиональными, личностными и социальными достижениями» [там же].

«В более узком понимании предметом акмеологии является поиск закономерностей саморазвития и самосовершенствования зрелой личности, самореализации в разных сферах, самообразования, самокоррекции и самоорганизации» [там же].

К сожалению, большинство работ характеризуется исследованием лишь отдельных сторон профессионального обучения без учёта их взаимодействия и взаимовлияния. Для наших целей в соответствии с идеей *полилатерального подхода* большой интерес представляют обобщающие концепции, в которых делаются попытки исследовать психолого-педагогические механизмы профессионального (учителем) обучения в целом и, что важно, в тесной связи с другими этапами профессиональной личности (В.А.Бодров, В.В.Чебышева, В.Д.Шадриков и др.) [385].

Н.Ф.Вишнякова на основе взаимозависимости акмеологии, психологии творчества и педагогической психологии предлагает новое направление, которое условно обозначает как *креативная акмеология*. Предметом научного познания будут являться особенности и тенденции процесса и результата творческой зрелости личности, объективные и субъективные факторы достижения творческих вершин и профессионального мастерства в процессе её саморазвития. [1, с.184].

Креативная акмеология, таким образом, позволяет на основе профессионально-творческой направленности создавать такие учебные дисциплины, как психология творческого обучения взрослых и детей, психология творческого саморазвития, основы психолого-педагогического творчества, а также разрабатывать акмеологические технологии, способствующие развитию творческой индивидуальности учащихся и учителей и их профессиональному росту.

В различных профессиональных группах (по типологии Е.А.Климова) независимо от вида профессиональной деятельности были выявлены общие акмеологические инварианты [5,с.166]:

- ◆ особенности психологической саморегуляции (в частности, высокая работоспособность, стрессоустойчивость, способность к мобилизации своих ресурсов и т.д.);

- ◆ стимулирование творческой активности (креативность проявляется не только в высоком творческом потенциале, но и в специальных умениях нестандартно, но эффективно решать профессиональные задачи);

- ◆ определённый уровень развитости базисных психологических умений личностно-профессиональных качеств (развитая антиципация, проявляющаяся в умении точно прогнозировать ситуации, возникающие в профессиональной деятельности, умение принимать решение, высокая и адекватная мотивация достижений и др.).

Следовательно, сам процесс профессионально-творческого саморазвития до уровня профессионализма должен осуществляться комплексно и многоаспектно. Как показывает ряд проведённых исследований многих педагогов и психологов, большое влияние на формирование педагогических умений и мастерства оказывает профессиональная направленность. В нашем, и во многих других исследованиях она определилась по степени удовлетворённости учителей педагогической работой. «Чем больше привлекательных сторон современный педагог видит в своей профессии, тем большую значимость он придаёт этим привлекательным сторонам» [112]; [113]; [116].

В связи с успешностью педагогической деятельности обращают на себя внимание большой ряд личностных характеристик, одни из которых могут быть отнесены к темпераменту, другие – к характеру. Назовём те качества личности, которые являются общими для учителя с различным уровнем профессионально-педагогического образования и мастерства.

Выделяются следующие общие черты, характеризующие учителя:

- повышенная общительность и эмоциональность;
- высокий самоконтроль и чувство долга;
- повышенная требовательность к окружающим и тактичное обращение с ними;
- стремление к доминированию среди своих коллег;
- повышенная потребность в социальной поддержке, ориентация на групповые и социальные нормы, а также другие.

Высокие достижения в профессионально-педагогической деятельности более вероятны у учителей:

- ◆ обладающих высоким уровнем развития интеллекта;
- ◆ большей общительностью и эмоциональностью;
- ◆ развитыми нравственно-патриотическими ценностями;
- ◆ высокой требовательностью к себе и к другим;
- ◆ адекватным восприятием себя и других;
- ◆ более высоким уровнем самоконтроля и самоорганизации;
- ◆ повышенной социальной и профессиональной активностью;
- ◆ стремление к новаторству и творчеству.

Набор перечисленных личностных качеств находит своё проявление в типе социального, коммуникативного поведения учителей. Из этого следует, что можно говорить о многофакторной структуре психологических предпосылок успешности учителя в профессиональной педагогической деятельности.

Из психологических свойств учителя как индивида личности и субъекта деятельности наиболее профессионально значимыми оказались:

- ◆ общая и профессиональная эрудиция;
- ◆ интеллект и специальные способности;
- ◆ профессиональная направленность и адекватная самооценка;
- ◆ некоторые нейродинамические свойства и свойства темперамента;
- ◆ характерологические качества и тип социального поведения.

По своему содержанию, очевидно, что положение, подчёркивающее исключительную роль «личности» учителя, может сильно повлиять на подготовку и достижение вершины личностного развития школьника.

К педагогической деятельности не в меньшей степени, чем к научной, подходит афоризм: «Нельзя творчески трудиться, не умея творчески мыслить» (М.Н.Кашапов) [10, с.159].

От современного учителя требуется растить творца собственной судьбы, и не на бумаге, не в проектах, а на деле. Если так, то приоритеты современного учителя совсем иные, чем учителя с традиционным подходом к учебно-воспитательному и профессионально-ориентационному процессам.

У подавляющей части учителей аналитический этап процесса решения проблемы заметно уступает исполнительной стадии. Это значит, что решение принимаются педагогами без предварительного глубокого и обстоятельного анализа ситуации, а в связи с этим не в состоянии определить педагогические цели и задачи, связанные с тем, что и когда надо делать для разрешения проблемно-педагогической ситуации. Типичность для учителей оказалось стереотипность мышления, которая проявляется в том, что они не видят перемен от одной ситуации к другой.

Успешность принятия педагогических решений зависит также от особенностей субъективного определения учителями проблемно-педагогической ситуации, т.е. от тех уже психологических критериев, в терминах которых ими описывается данная ситуация. Оказывается, что одна и та же проблемно-педагогическая ситуация может оцениваться разными учителями как: профессиональная, педагогическая, дидактическая, социально-психологическая, мотивационная, этическая, нравственно-патриотическая и обобщённая. Педагогический критерий в определении проблемной ситуации заключается в том, что в ней оценивается не столько поведение и действия учащихся, сколько деятельность учителя, его педагогическое мастерство, творчество, ошибки и успехи, отношение к учащимся.

Профессиональные знания и умения составляют, по сути, содержание профессиональной подготовки учителя.

Профессиональные знания многообразны это:

- хорошее знание всех предметов обучения;
- знания в областях педагогики, психологии, методике, в коммуникативной сфере;
- владение инновационными методами обучения и воспитания.

«Владение знаниями составляет тот багаж профессионала, который во многом определяет уровень компетентности, без них все разговоры о совершенствовании деятельности и саморазвития лишаются смысла» [224, с.256].

То же можно сказать и о специальных умениях: умения не только составляют важнейшее условие выбора действий и достижения целей, но и являются обобщенной, уникальной характеристикой деятельности и степени её освоения личностью. Наконец, знание своих способностей, их самоовладение профессиональной техникой являются основой для успешного выбора и определения пути дальнейшего профессионально-творческого саморазвития.

ЛИТЕРАТУРА:

- 1.Вишнякова, Н.Ф. Психологические основы развития креативности в профессиональной акмеологии: дисс. ... д-ра психол. наук / Вишнякова Н.Ф. – М., 1996. – 390 с.
- 2.Деркач, А.А. Акмеология /А.А.Деркач, В.Г.Зазыкин. – Спб., 2003.–256с.

3. Доманов, А.Д., Зимичев, А.М., Якунин, В.А. Индивидуально-психологические различия в процессе обучения. // Психолого-педагогическое обеспечение учебного процесса в высшей школе в условиях её перестройки. М.- Л., 1988.

4. Елканов, С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя / С.Б.Елканов. – М., 1989. – с.185-189

5. Климова, Т.Е. Подготовка будущего учителя к профессионально-творческой самообразовательной деятельности: автореф. дис....канд. пед.наук / Климова Т.Е. – Челябинск, 1995. – 22 с.

6. Коменский, Я.А., Локк Д., Руссо Ж.Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие, - М.: Педагогика, 1989. - С. 56-57.

7. Краевский, В.В. Методология педагогического исследования / В.В.Краевский, - Самара, 1994. – С 165 - 302.

8. Маралов, В.Г. Основы самопознания и саморазвития / В.Г. Маралов. – М., 2002. – с. 79; 154-156; 256-258

9. Махкамов, Д. Инновация, демократизация и кредитная система обучения.- Душанбе.,- Сифат, 230 с.

10. Махкамов Д., Хазраткулова Н. Демократизация воспитание и обучение, как педагогическое явление. «Масъалаҳои маориф», № 3, 2015, с.52-56.

11. Махкамов Д., Абдуллоев А. Демократизация: преград и задачи. «Маърифати омӯзгор», №2-3, февраля 2012, с.43.

12. Психологическое сопровождение выбора профессии / под ред. Л.М.Митиной. – М., 1998. – с. 184 -186

13. Шадриков, В.Д. Проблемы системогенеза в профессиональной деятельности. М., 1982. – 33 с.

14. Курбонов М.Х. Модулы перехода от административной системы управления образованием к демократическим. «Маорифи Тоҷикистон», № 3, 2014, с.61-65.

МУНОСИБАТҲОИ ПСИХОЛОГӢ-ПЕДАГОГИИ АРЗИ ВУЧУД ҚАРДАНИ ДЕМОКРАТИКУНОНИИ ТАҲСИЛОТИ КАСБӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

З.НУРИДДИНОВА

Таҳсилоти муосир бояд ба мутахассисони оянда корозмудагии баланд, порсой ва маънавиёти баланд, таъмини саводнокии умумиро таъмин намояд. Зери мафҳуми маҳорати касбӣ чиро мефаҳмам? Маҳорати касбӣ хусусиятҳои хоси касби интихобқардари ташкил дода чигуна онро дар амал татбиқ қунониданро мефаҳмонад. *Калидвожа:* демократикунонӣ, ахлоқ, маҳорати касбӣ, фаъолияти касбӣ, мутахассис.

PSYCHOLOGY-PEDAGOGICAL APPROACHES OF THE REALIZATION TO DEMOCRATIZATIONS OF THE VOCATIONAL TRAINING IN REPUBLIC TAJIKISTAN.

Z. NURIDDINOVA

Modern formation must give the future specialist high professionalism, spirituality and morality, provide general education, professional transportability. The revising focus formation has conditioned change an approach to shaping the professional skills. What is understood under professional skills? The Professional skills particularities liing ahead professional activity and expect the ability optimum and effectively realize it.

Keywords: democratization, professional skill, activity, professionalism.

ФИЗИКА

ФИЗИКА

**ТАЪЛИМИ ФАНИИ «АСТРОНОМИЯ» ДАР СИНФИ XI МУТОБИҚИ
СТАНДАРТИ НАВИ ТАҲСИЛОТ**

А. ДАВЛАТОВ, Д. КУЧАКШОЕВ
ходимони илмии Пажӯҳишигоҳи рушди маориф
ба номи А. Ҷомии АТТ

1. «Астрономия» яке аз илмҳои қадимтарин ба шумор рафта, ҷирмҳои осмонӣ, системаи онҳо, ҳодисаҳо ва ҷараёнҳои дар Коинот рӯйдихандаро меомӯзад. Он ҳамчун илми бунёдӣ бо физика, математика ва кайҳоншиносӣ алоқамандии зич дорад. «Астрономия» барои инкишофи илмҳои дигар: геодезия, харитасозӣ, баҳрнавардӣ, ҳавопаймӣ ва таҳқиқоти муҳим нақши махсусро мебозад.

Ба ҳама маълум аст, ки бо сабабҳои мухталиф омӯзиши «Астрономия» дар мактабҳои Тоҷикистон дар сатҳи паст қарор дорад ва таълими он дар ҳамгирӣ бо физика ба роҳ монда шудааст. «Астрономия» дар асл як қисми физика буда, барои мукамал омӯхтани он қонуниятҳои физика ва математика зарур аст. Баъдан, «Астрономия», ки Коинотро меомӯзад, ҳамаи донишҳои оид ба табиат омӯхтаи хонандагонро ҷамъбаст намуда, робитаи байни фанҳоро устувор менамояд. Бинобар ин, омӯзиши он ҳамчун фанни алоҳида дар синфи 10-11 хеле зарур мебошад.

Зарурияти таҳияи стандарти фанни «Астрономия» барои литсейҳо, ки омӯзиши чуқури фанҳои табиатшиносиро фаро мегирад, дар он аст, ки ҷаҳонбинии хонандагонро оид ба табиат ва Коинот васеъ намуда, онҳоро бо заҳмати олимони гузаштаи халқи тоҷик, ки солҳои сол барои инкишофи илми «Астрономия» саҳмгузор буданд, шинос менамояд. Инчунин ҳангоми ҳамгирӣ бо физика бисёр қисмҳои «Астрономия» дар сатҳи паст омӯхта мешуданд ё умуман омӯзонида намешаванд, ки бисёр ҳодисаҳои дар табиат рӯйдиханда барои хонандагон нофаҳмо мемонанд. Зиёд намудани соатҳои «Астрономия» имконият медиҳад, ки қорҳои мустақилонаи хонандагон ҳангоми мушоҳидаҳои астрономӣ, ҳалли масъалаҳо, тайёр намудани маъруза, рефератҳо дурусттар ба роҳ монда шаванд.

2. Соҳаи истифодаи стандарт. Стандарти фанни «Астрономия» бо мақсадиба танзим даровардани мазмун, мундариҷа ва ҷараёни таълиму орзёбии фанни мазкур таҳия шудааст. Стандарти фанни «Астрономия» барои синфи 11 ҳуҷҷатест, ки меъёри дониш, малака ва маҳорат (салоҳият)-ҳои хонандагонро дар литсейҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян ва муқаррар менамояд.

Стандарти фанни мазкур бо мақсади дуруст ва самаранок ба роҳ мондани ҷараёни омода намудани омӯзгорони литсейҳо ҳамчун ҳуҷҷати заминавӣ барои таҷдиди барномаи таълимӣ истифода мешавад. Илова бар ин, мавзӯъ ва мундариҷаи стандарт ҷузъи таркибии системаи арзёбии ҷамъбасти колледжу донишгоҳҳо буда, ҳамчун мавзӯҳои алоҳидаи қорҳои мустақилонаи донишҷӯён, қорҳои курсӣ ва дипломӣ истифода бурда мешавад.

Дар ҷараёни фаъолият хонандагон ҳангоми омӯзиши «Астрономия» ба он усул ва методҳои тафаккури инсонӣ бо тарзи табиӣ, индуксия ва дедуксия, ҷамъбаст ва мушахасгардонӣ, анализ ва синтез, тасниф ва системабандӣ, абстраксия, аналогия ва тамсиласозӣ дохил мегарданд. «Астрономия» дар ташаккули мушоҳидаронӣ, махсусан дар синфи 11 мавқеи хос дорад, маҳорати мушоҳидакуниро инкишоф дода, дар ҳаёт бодикқат, мушоҳидакор будани ҳар як хонандаро тарбия мекунад, ки унсурҳои асосиаш дар мактаб шакл мегиранд ва инкишоф меёбанд. Вазифаи асосии курси «Астрономия»-и мактабӣ ташаккул додани тафаккури мантиқии хонандагон, инкишофи қобилияти зеҳнӣ ва эҷодии онҳо, тарбияи эътиқодӣ оид ба имконияти дарк намудани табиат, малокаву маҳорати истифодаи донишҳои гирифта барои фаҳмондани ҳодисаҳои олами атроф, ташаккул додани мустақилона аз худкуни донишҳо оид ба «Астрономия», татбиқи амалии онҳо ва монанди инҳо мебошад.

3. Масъалаҳои асосии курси «Астрономия»:

- Инкишоф додани дониши хонандагон аз «Астрономия», робитаи он бо фанҳои табиатшиносӣ;
- тасаввуроти пурра гирифтани хонандагон оид ба манзараи муосири олам;
- ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳое, ки барои хонанда дар ҳаёт ва давом додани таҳсил дар мактабҳои олии заруранд;
- истифодаи тақвимҳои астрономӣ ва харитаи сайёри осмони ситорзор;
- дуруст шарҳдиҳии ҳодисаҳои астрономӣ дар асоси мушоҳидаҳо ва хулосабарорӣ аз рӯйи натиҷаи онҳо;
- муайян кардани масофа то ҷирмҳои осмонӣ, андозаи онҳо, масса, ҳарорат, таркиби химиявӣ;
- шинос намудан бо баъзе тахминиҳо ва фарзияҳое, ки ҳоло илман тасдиқ нашудааст;
- ёд додани дарки моҳияти ҳодисаҳо ва ҷараёнҳои астрономӣ;
- дар робита бо физикаи муосир шарҳ додани манзараи астрономии олам;
- шинос намудани хонандагон бо олимони барҷастаи соҳаи «Астрономия» ва марказҳои илмӣ- тадқиқотӣ ва расадхонаҳо;
- шинос намудани хонандагон бо олимони соҳаи «Астрономия»-и тоҷик:Добраволский О.В., Бобочонов П.Б., Ибодинов Х.И. ва самти таҳқиқоти онҳо;
- шинос намудани хонандагон бо самтҳои асосии пешрафти прогресси илмӣ – техникӣ.

4. Мақсад ва вазифаҳои омӯзиши фанни «Астрономия» дар синфи XI:

- Азҳудкунии дониш оид ба олами атроф, Коинот, галактикаҳо, Системаи офтобӣ, миқёси олами атроф, усули ҷенкунии бузургҳои астрономӣ; қонунҳои инкишофи Коинот; усули илмии дарккунии табиат ва ташаккул додани тасаввурот оид ба манзараи физикии олам;
- доштани қобилият ва маҳорати гузаронидани мушоҳидаҳо, пешниҳоди фарзияҳо ва сохтани тамсилаҳо (моделҳо), муқаррар намудани ҳудуди истифодаи онҳо;
- тадбиқ намудан донишҳо оид ба «Астрономия» ва астрофизика барои шарҳ додани ҳодисаҳои табиат, ҳалли масъалаҳои «Астрономия» ва физика, мустақилона андӯхтан ва баҳо додан ба дурстии маълумоти нави физикӣ, истифодаи технологияи муосир барои дарёфт, коркард ва пешниҳоди маълумоти илмӣ аз «Астрономия» ва физика;
- инкишофи шавқу ҳавас, қобилияти фикрӣ ва эҷодӣ дар ҷараёни ҳалли масъалаҳои астрономӣ ва физикӣ, мустақилона андӯхтани дониш, иҷро намудани мушоҳида, тайёр кардани маъруза, реферат ва дигар намуди корҳои эҷодӣ;
- истифодаи дониш ва малакаи бо дастоварда барои ҳалли масъалаҳои амаливу ҳаётӣ ва ҷимояи олами атроф, таъмини беҳатарии фаъолияти ҳаёти инсон ва ҷамъият, фаҳмонидани мавқеи инсон дар Коинот.

5. Салоҳиятнокии хонандагон аз фанни «Астрономия» дар синфи XI:

Хонандагон бояд:

- усули таҳқиқоти астрофизикиро донанд;
- оид ба асбобҳои астрономӣ маълумот ҳосил карда, сохт принсипи кор, истифодаи онҳо ва усулҳои таҳқиқоти астрономиро донанд;

- дар бораи олами ситораҳо маълумот дошта бошанд, фарқи байни онҳоро донанд ва қонунҳои ба онҳо хосро маънидод карда тавонанд;
- дар бораи ситораи ба Замин наздиктарин – Офтоб ва сохти он маълумот дошта бошанд;
- оид ба Коинот, таҳавулотҳои он ва галактикаҳо маълумот дошта бошанд;
- бо асбобҳои астрономӣ чирмҳои осмониро мушоҳида карда тавонанд;
- мафҳуми мушоҳидаро доданд ва мушоҳидаҳои назариро гузаронида тавонанд.

Хонандагон бояд тавонанд:

- шарҳи мафҳумҳои астрономӣ ва маълумот додан оид ба таърихи пайдоиши илми «Астрономия» дар давраҳои гуногун;
- муайян намудани мавқеи чирмҳои осмони ситоразор дар фаслҳои гуногуни сол;
- истифода намудани харитаи ситораҳо бо истифода аз системаи координатии осмон;
- шарҳи ҳаракати шабонарӯзии ситораҳо ва маълумот додан дар бораи ченкунии вақт, мафҳумҳои тақвим, намудҳои онҳо ва фарқи байни онҳо;
- маънидод намудани мафҳуми кӯраи осмон ва ҳаракати шабонарӯзии он;
- муайян намудани нуқтаҳо ва хатҳои асосии кураи осмон, арзи чуғрофӣ ва арзи маҳал;
- шарҳ додани ҳаракати солонаи дидашавандаи Офтоб, самтҳои олам мувофиқи ҳаракати ситораҳо ва Офтоб;
- шарҳ додани системаи геомарказӣ ва гелеомарказӣ ва фарқи байни онҳо;
- шарҳ додани даври гардиши сайёраҳо, муайян намудани масофа дар «Астрономия»;
- мустақилона ҳал намудани масъала оид ба қонунҳои Кеплер;
- маънидод намудани ҳаракати чирмҳои осмонӣ дар майдони қувваҳои ҷозиба;
- маънидод намудани қонуни ҷозиба дар робита бо физика;
- маънидод намудани ҳамсафарҳои сунъӣ ва ҳаракати онҳо;
- муайян намудани қиматҳои суръатҳои кайҳонӣ аз рӯи формулаи физикӣ.

6.Салоҳиятнокии омӯзгор ҳангоми таълими фанни «Астрономия»

Фанни «Астрономия» чунин салоҳиятнокии касбиро аз омӯзгор тақозо менамояд:

- дуруст ба роҳ мондани дарс аз рӯи нақшаи таълимӣ, равшану возеҳ шарҳ додани мавзӯи мувофиқи барномаи таълимӣ, китоби дарсӣ ва дигар маводи таълимиву методӣ;
- пешниҳоди дурусти мавзӯи ба хонанда ва тафсири дурусти он дар асоси талаботи дарси фанни «Астрономия»;
- дар мавқеи муайяншуда пурсидани мавзӯи дарс ва ёри расонидан ба хонанда ҳангоми нодуруст шарҳ додани савол ё мавзӯи дарс;
- риояи дурусти баҳогузорӣ ва ҳолдихӣ ҳангоми ҷавоби хонанда бо иловаи пурсишҳо ва ҷавобҳо;

- дуруст шарҳ додани мавзӯи нав ва пешниҳоди супориши таълимӣ ва вазифаи хонагӣ ба хонандагон;
- истифодаи технологияи иттилоотиву иртиботӣ дар рафти дарс;
- истифодаи усули интерактивӣ ва дигар усули таълим дар чараёни дарс.

7. Методҳои омӯзиш ва технологияи таълимии фанни «Астрономия» дар синфи XI

Таълими фани мазкур бо усули сухбат, лексияи кӯтоҳ, саволу ҷавоб, муҳоҷиса, мушоҳида, ченкунӣ, ҳалли машқу масъалаҳо ва усули фаъол ба роҳ мона мешавад.

Ба ғайраз он боз методҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

- ҳал кардани масъалаҳои гуногуни астрономӣ;
- ташкилу гузаронидани мушоҳидаҳои астрономӣ;
- дуруст шарҳ додани мафҳуми астрономӣ ва бузургҳои физикӣ;
- таввасути барномаҳои компютерӣ пешниҳод кардани мушоҳидаҳои намоишӣ, ҳалли масъалаҳо, нақша, расми асбобу дастгоҳҳо, харитаи астрономии тоҷик;
- санҷиши сатҳи дониш, маҳорат ва малакаҳои аввалини хонандагон (хатгӣ, шифоҳӣ, тестӣ ва ғайра).

8. Технологияи таълим. Технологияи таълими «Астрономия» шаклҳои зерин дорад:

1. **Назариявӣ.** Дар мавриди дарки ҳодисаҳо ва пайдоиши назария доир ба онҳо. Ин технологияи донишҳои китобӣ, таърихӣ, муқоисавӣ, системавӣ-сохторӣ ва оморию математикиро дар бар мегирад.

2. **Эмперикӣ.** Технологияи мазкур дар даврае истифода бурда мешавад, ки далелҳо оид ба ҳодисаи мушоҳидашаванда бо роҳи мушоҳидаҳо, муошират, сухбат ва ғайра ҷамъ мешаванд.

Дар таълими фанни «Астрономия» истифода аз технологияи иттилоотӣ ва иртиботии зерин тавсия мешавад: компютер, проектор, интернет, тахтаи электронӣ.

Роҳҳои азхудкунӣ. Дар шароити муосир усули зерини аз худ кардани фанни «Астрономия» мавҷуданд:

- хондани маводи таълимӣ аз китоби дарсӣ;
- тамошо кардани филмҳои марбут ба мавзӯъ;
- мутоилаи мавод аз интернет;
- гирифтани маълумоти иловагӣ аз сайтҳои ватанӣ ва хориҷӣ;
- ширкат дар семинару конференсияҳо.

Ташкили корҳои мустақилонаи хонандагон.

Барои беҳтар шудани сифати таълим ва аз худ кардани мазмуни дарси «Астрономия»-и синфи I корҳои мустақилонаи зерин бояд ташкилу гузаронида шавад:

- хондани маводи китобҳои дарсӣ;
- мутоилаи маводи иловагии таълимӣ;
- ташкили дафтари луғати истилоҳоти астрономӣ;
- ташкили дафтари ҳалли масъалаҳои астрономӣ ва супоришҳои таълимӣ, мушоҳидаҳои астрономӣ;

- омода кардани васитаҳои айёнии таълим;
- тартиб додани саволномаҳои тестӣ;
- гузаронидани мушоҳидаҳои астрономӣ;

КИТОБНОМА:

1. Воронцов–Вельяминов Б.А. Страут Е.К. «Астрономия». Учебник для общеобразовательных учреждений-11 класс.- М.: Дрофа, 2004.
2. Жуков Л.В., Соколова И.И. «Рабочая тетрадь по астрономии для 11 класса. Учебное пособие» – СПб.: Паритет, 2003.
3. Журнал «Земля и Вселенная».
4. Давлатов А., Зайниддинов В. Методика таълими физики дар синфи 9. ш. Душанбе, 2008.
5. «Астрономия», китоби дарсӣ барои синфи 11. Душанбе, «Маориф», 1989.
6. Кучакшоев Д., Давлатов А. «Физика бо формулаҳо ва расмҳо». Душанбе, «Ирфон», 2012.

ПРЕПОДАВАНИЕ АСТРОНОМИИ В 11 КЛАССЕ ПО НОВОМУ СТАНДАРТУ ОБРАЗОВАНИЯ

А. ДАВЛАТОВ, Д. КУЧАКШОЕВ

Стандарт образования – это важный государственный документ, на основе которого составляются учебники и планирования уроков. В статье рассматривается вопрос преподавания астрономии в 11 классе по новому стандарту образования. В нём раскрыты следующие вопросы: место астрономии в учебном плане, общая характеристика преподавания, цели и задачи преподавания астрономии в 11 классе, компетентность учителя и учащихся при изучении астрономии в 11 классе.

***Ключевые слова:** стандарт образования, учебный план, естественно-научное образование, научно-технический процесс, современная техника, компьютерная технология, современная физика.*

TEACHING ASTRONOMY IN THE 11th FORM FOR A NEW STANDARD OF EDUCATION

A. DAVLATOV D. KUCHAKSHOEV

The standard of education is an important state document on the basis of which textbooks and planning are formed. In article it's considered the question of teaching astronomy in the 11th form according to the new standard of education. In article revealed the following questions: the place astronomy in curriculum, a general characteristic of teaching astronomy in the 11th form, the purpose and problems of teaching astronomy in the 11th form, competence of the teacher and pupils when studying astronomy in the 11th form.

***Keywords:** standard of education, curriculum, natural-science education, scientific and technical process, modern equipment, computer technology, modern physics.*

ДОНИШҶОИ НАВИ ТЕХНИКӢ ВА ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИРИ ТАЪЛИМИ ФИЗИКА ДАР МАКТАБҶОИ ТАҲСИЛОТИ УМУМӢ ВА ОЛИИ КАСБӢ

МИРЗОЕВ О.

устоди ДДХ ба номи М. Назаршозев

ДАВЛАТОВ А.

устоди ДДОТ ба номи С. Айни

Равандҳои суръатноку ҷурталотуми ҷаҳонишавӣ симои ҷаҳони муосирро рӯз то рӯз тағйир дода истодаанд. Таҳлилгарон ин симоро зинаҳои нави инкишофи ҷомеаи муосир дар ҷаҳони мутараққӣ, ҷомеашиносон, чун гузариш ба зинаи иттилоотӣ-индустриалӣ номгузорӣ кардаанд. Яъне сифатҳои ҷомеаи навини инсонӣ, аниқтараш тамсилаи нави бозтавлид ба зинаи нави иттилоотӣ-индустриалӣ самт гирифтааст, зеро падидаҳои ҷойивазкунӣ афзалият ва рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ аз захираҳои моддиву энергетикӣ ба захираҳои зеҳнӣву иттилоотӣ мушоҳида мешавад. Пас, ба маврид аст, ки барои хонандагони мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва донишҷӯёни донишгоҳҳо баъзе сифатҳои ин омилро тавсия диҳем.

Пеш аз ҳама бо роҳи омӯзиши хонандагон ба фаҳмиши донишҳои техникӣ муносибати дурусти дигаргунсозии ашё, нерӯ ва ахбор баҳо дода, фаъолияти техникӣ, фаҳмиши илм ва фазои техникӣ, таъсири технология ба ҷомеа ва муҳити атрофро хуб дарк карда онро дар оянда дар ҳаёт ва фаъолияти меҳнати худ татбиқ кардан мумкин аст. Омӯзиши самараноки илму техника ва истифодаи дурусти онро дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсон танҳо таҳсилоти технологияи мактаб таъмин карда метавонад. Аз ҷониби дигар, таҳсилоти технологӣ аз таълими меҳнат бо мазмуни аниқ ҳуд фарқи калон дорад, ки дар омӯзиши донишҳои фанҳои табиатшиносӣ махсусан, физика, химия, математика, география ва биология ёри судман расонида метавонад ва ба ин роҳ фаъолияти эҷодии техникӣ ва технологияи хонандагон баланд бардошта мешавад.

Дар замони муосир татбиқи дастовардҳои илмиву-техникӣ ва технологияи навин дарёфтани донишҳои нав, равандҳои ҷаҳонишавӣ ва пешравии илму техникаро тақозо менамояд. Дар ин самт компютеркунонии таълим яке аз масъалаҳои муҳими дидактика ба шумор рафта, фаъолияти дарккунии хонандагонро боз ҳам баланд мебардорад. Пас, зарурати ба донишҳои нав, саводнокии иттилоотӣ, маҳорати мустақилона гирифтани дониш, сабаби пайдо гардидани намуди нави маълумот мебошад, ки дар навгониҳои технологияи иттилоотӣ мақоми низомовар ва нақши ҳамгироро иҷро менамояд.

Тараққиёти босуръати илм ва талаботи ҷаҳони муосир, ҷомеа ва замони масъалаи ташаккули донишҳои зеҳнии хонанда ва донишҷӯро ба миён мегузорад. Ҷамъбасти донишҳои зеҳнӣ ба муҳассилин имкониятҳои васеъ дода, нисбат ба фаъолияти худ боварибахш будани донишҳоро таъкид менамояд.

Ҷамон вақт азхудкунии донишҳоро фаҳмишҳо айён мегардад, ки агар хонанда мустақилона фикр ронад, мустақилона масъала тартиб диҳад ва санҷишро иҷро кунад. Яке аз муҳимтарин шартҳои такмили ташаккули донишҳои зеҳнии хонандагон, такмили шаклу усулҳои таълим мебошад, кибо ин роҳ қобилияти равонии хонандагон ҳамаҷониба инкишоф ёфта донишҳои зеҳнӣ ва маҳорату малакаи онҳоро ташаккул медиҳанд.

Дарс бо истифода аз техника ва технологияи иттилоотӣ натанҳо раванди таълимро таъсирбахш менамоянд, балки хавасмандкунӣ ба таълимро низ таъмин менамоянд. Ин имконият медиҳад, ки хонандагон аз тамоми нозукиҳои технологияи навин огоҳ гашта, технологияи муосирро дуруст дарк намоянд.

Бояд гуфт, ки нақши донишҳои зеҳнӣ дар ташаккули ҷаҳонбинии илмии хонандагон ниҳоят калон аст. Таҷриба нишон медиҳад, ки инкишофи тафаккури эҷодӣ дар ҳама гуна намудҳои фаъолияти амалии хонанда зарур буда, яке аз воситаҳои ташаккули ҷаҳонбинии илмии хонандагон мегардад. Ҳалли масъасалаи мазкур муносибат ва истифодаи роҳҳои нави таълимро талаб менамояд. Аз ин рӯ бояд гуфт, ки ин кор пеш аз ҳама роҳи воридшавиро ба муҳити иттилоотӣ мекушояд. Бинобар ин, яке аз роҳҳои ба ин раванд воридгардии ҷомеаи мо тарбияи насли наврас, мутахассисони ҷавон ва бархурдор кардани онҳо аз дастовардҳои муосири илму техника мебошад.

Зери мафҳуми техника натанҳо восита ва олооти сохтаи инсонро баҳри равиш ва суръат бахшидани раванди истеҳсолот, истеҳсоли маҳсулот ва бо ин восита қонеъ гардонидани талаботи моддиву маънавӣ фаҳмид, балки иҷрои дурусти оқилона муносибат ба табиат ва муҳити иҷтимоӣ, ҳунари иҷро кардани нақш, дуруст таҳрезӣ кардан ва ба низом даровардани речаи қорӣ, қорқарди маҳсулот ва ғайраро ҳамчун таҷассумгари паҳлуҳои ҷудогонаи техника метавон пазируфт.

Компютер яке аз омилҳои тавоно барои қори эҷодии хонандагон ба шумор меравад. Ба ин роҳ хонандагон донишҳои навро ҷустуҷӯ намуда, эҷодкор, пуртоқат суҳбаторо ва меҳнатдӯст мегарданд. Барномаҳои компютерӣ барои эҷод намудани тасвирҳои гуногуни намоишӣ бо ҳамроҳии овоз, мусоидат намудан баҳри дар амал татбиқ намудани роҳҳои самарабахши аёният дар таълим ёрӣ мерасонанд. Нишон додани слайдҳо дар экранҳои калон ин яке аз воситаҳои беҳтарин баҳри шавқовар гузаронидани дарс доништа мешаванд.

Рушд ва пешравии ҷаҳони муосир ба ду ҷанбаи асосӣ, ки яке илму техника ва технология, дигаре маънавиёт ахлоқ ва пос доштани анъанаҳои ниёгон аст, сахт марбут мебошад. Рушди техника ва технология бе маънавиёт амалӣ нахоҳад шуд. Зарурати дониши нав, саводнокии иттилоотӣ, маҳорати мустақилона гирифтани дониш сабаби пайдо гардидани намуди нави маълумот мегардед, ки дар сохтори онҳо технологияи иттилоотӣ мақоми низомофар ва нақши ҳамгироиро иҷро менамояд.

Ворид намудани технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар раванди таълим ба сифати таълиму тарбия ҳамчун воситаи идоракунии раванди таълим ва таъмин гардидани фаъолияти касбии омӯзгорон ба шумор меравад.

Салоҳиятнокии омӯзгорҳангоми таълими физика.

Азбаски физика фанни табиат мебошад, қонунҳои бунёдии табиатро дар бар мегирад. Пас, вазифаи омӯзгори физика дар навбати аввал иборат аст аз:

— дуруст ва равшан шарҳ додани маводи таълимии ҳар як мавзӯи барномаи таълимӣ, китоби дарсӣ ва дигар маводи таълимиву методӣ;

— дуруст истифода бурдан аз китоби дарсӣ (нақша, ҷадвалҳо, формулаҳо, графикҳо, бузургии физикӣ) ва дигар маводи таълимиву методӣ-илмӣ, шарҳ додани мафҳумҳо (бузургӣҳо), қонунҳо, назарияҳо ва ҳодисаҳо дар ҷараёни дарс;

— мувофиқи ҳар як мавзӯ ба намоиш додани ҳодиса, таҷрибаҳоро дар муддати кӯтоҳ гузаронида, шарҳи илмӣ ҳодисаҳои табиат, татбиқи он дар амал, дар рузгор, истеҳсолот ва ғайра;

— дуруст шарҳ додани ҳар як калима ва ҷумлаҳои китоби дарсӣ дар ҷараёни фаҳмонидан;

— таҳлил намудани таърифи қонуну ҳодисаҳо, формулаҳо ҳисобкуниҳои бузургҳои физикӣ ва ҷенкунии онҳо;

— ҳал кардани навъҳои гуногуни масъалаҳои физикӣ ва махсусан, дар ҷараёни дарс аз масъалаҳои шифоҳӣ (сифатӣ) ва озмоишӣ истифода намудан, ташкил ва гузаронидани корҳои лабораторӣ ва ҳулосаи таҷрибаро шарҳ додан;

— тавассути барномаҳои компютерӣ пешниҳод кардани таҷрибаҳои намоишӣ, корҳои лабораторӣ;

— ҳалли масъалаҳои намуди графикӣ, кашидани графика, сохтани графикҳо, таҳлили вобастагии байни бузургҳои физикӣ ва ҳулоса аз графика;

— кашидан ва истифода аз нақша, расми асбобу дастгоҳҳо, муаррифии олимони хориҷӣ ва ватанӣ;

— дуруст ба роҳ мондани санҷиши сатҳи дониш, маҳорат ва малакаҳои амалии хонандагон (хаттӣ, шифоҳӣ, тестӣ) дуруст ба роҳ мондан;

Технологияи нави таълим аз фанни физика азнамудҳои зерин иборат аст:

1. Назариявӣ-дар лаҳзаҳои дарки ҳодисаҳои табиат, пайдошавии назария доир ба онҳо;

Ин технологияи донишҳои китоби дарсӣ, методӣ-илмӣ, таърихӣ, кашфи қонунҳо, муқоисавӣ сохтори системавӣ ва омориву математикиро дар бар мегирад.

2. Эмперикӣ- технологияи мазкур дар давраи истифода мешавад, ки далелҳо доир ба ҳодисаи мушоҳидашаванда бо роҳи озмоиши педагогӣ; анкетагузаронӣ, саволу ҷавоб, муошират, суҳбат, омӯзиши ҳуҷҷатҳои мактабӣ ҷамъоварӣ мегарданд.

3. Озмоишӣ –технологияи мазкур аз технологияҳои пешин бо хусусиятҳои хосси худ фарқ мекунад.

а) вақт (дарозмуддат ва кӯтоҳмуддат)

б) озмоиши ҳодиса (сода ва мараккаб)

в) ташкили озмоишӣ (лабораторӣ ва ҳонагӣ)

г) мақсад (шакли тозааш мушоҳида) мебошад;

Дар таълими физика истифода аз технологияи иттилоотӣ ва иртиботӣ тавсия мешавад; проектор; интернет; тахтаи эдектронӣ, диска, касета;

Усули дарк намудани маводи таълимӣ дар шароити муосир аз физика

— тавассути хондани маводи таълимӣ аз китоби дарсӣ ва мутоилаи он;

— тамошо кардани филмҳои таълимӣ оид ба мавзӯъ; (диска, касета)

— мутоилаи маводи таълимӣ аз интернет;

— ба даст овардани маълумоти иловагӣ аз сайтҳои ватанӣ ва хориҷӣ;

— иштирок дар семинару конференсияҳо;

Роҳҳои ташкил ва гузаронидани корҳои мустақилонаи хонандагон.

Барои беҳтар шудани сифати дарс ва аз ҷониби хонанда аз худ кардани мазмуни дарси физика дар синф корҳои мустақилонаи зерин ҳар як омӯзгор ташкил намоянд;

— хондани маводи мавҷудаи китоби дарсӣ;

— мутоила намудани калимаву ҷумлаҳои китоби дарсӣ;

— шарҳ додани мафҳумҳо (бузургҳои) физикӣ;

— мутоилаи маводи иловагии таълимӣ;

— ташкили дафтари луғати истилоҳоти физикӣ;

— ташкили дафтари ҳалли навъҳои гуногуни масъалаҳои физикӣ;

- тайёр кардани асбобҳои аёнӣ;
- омода кардани воситаҳои аёнӣ таълимӣ;
- тартиб додани саволномаҳои тестӣ.

Дар чараёни таълим ҳар як омӯзгори физика ба ин масъалаҳои асосии таълим диққати махсус диҳад.

КИТОБНОМА:

- 1.Ленина И. Я. Внеклассная работа по физики М; 1977.
- 2.Умаров У. С., Раҷабов У. Х., Корҳои беруназсинфӣ аз физика . Душанбе «Деваштич» 2004.
- 3.Давлатов А., Зайниддинов В. Методикаи таълими физика дар мактабҳои таҳсилоти асосӣ. Душанбе 2008
- 4.Давлатов А., Кучакшоев Д., Китоби намоиш таҷрибаҳо аз физика барои синфҳои (7-9) Душанбе 2014
- 5.Кучакшоев Д., Давлатов А., «Физика бо расмҳо ва формулаҳо», «Маълумотнома аз физика ва математика» Душанбе 2003

НОВЫЕ ТЕХНИЧЕСКИЕ ЗНАНИЯ И СОВРЕМЕННОЙ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИИ ФИЗИКИ В СРЕДНИХ И ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

О. МИРЗОЕВ, А. ДАВЛАТОВ

В статье отмечено о новых технических знаний и технологических процессов, их огромную роль в обеспечении процесса обучения, позволяющие учащимся приобретения знаний при использовании технических средств. А также показаны пути ознакомления учащихся с научными основами современных технологий наряду с глубокими знаниями по новейшей технике и технологических знаний.

Ключевые слова: *технические знания, физика, техника и технология, обучение, учащиеся, современная физика.*

NEW TECHNICAL KNOWLEDGE AND MODERN TECHNOLOGY IN PROCESS TRAINING OF PHYSICS AT HIGH SCHOOLS AND HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

О. MIRZOEV, A. DAVLATOV

In article it is noted about new technical knowledge and technological process their huge role in ensuring process of training, the acquisitions allowing pupils knowledge when using a technical tool. Acquaintance of pupils with scientific bases modern technologies along with profound knowledge on equipment and technological knowledge.

Keywords: *technical knowledge, physicist, technician and technology, training, pupils, modern physics.*

**ФАЛСАФА ВА СИЁСАТШИНОСӢ
ФИЛОСОФИЯ И ПОЛИТОЛОГИЯ
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ И
НАУКИ
В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАНА**

М. ЗИЁВИДДИНОВА
соискатель Института развития
образования им. А. Джами АОР

В истории образования Республики Таджикистан и государственности таджиков в целом после истинной независимости Республики Таджикистан с внедрением политики и поддержки Президента страны Эмомали Рахмона появились качественно новые отношения, которые нашли свое отражение и в Конституции, и в действующих законах, и в других нормативно-правовых актах.

С обретением независимости Республика Таджикистан, представившись в международных отношениях в качестве независимого субъекта международного права, объявила, что в своей деятельности как полноправное государство будет придерживаться достижения стабильного мира, уничтожения ядерного оружия и других средств массового поражения, недопущения применения силы в решении споров и разногласий между суверенными государствами. Эти вопросы прямо указаны в Декларации независимости Республики Таджикистан - «Республика Таджикистан как независимый субъект международного права устанавливает дипломатические, консульские, торговые и другие отношения с иностранными государствами, обменивается с ними полномочными представителями и заключает международные договора»

Сегодня государственную независимость Республики Таджикистан официально признали свыше 150 стран мира. Республика Таджикистан с признанием основных документов международных отношений, в том числе Устава Организации Объединенных Наций, Хельсинского Заключительного акта, Парижского Пакта и других актов строит фундамент своей внутренней и внешней политики, считает высшими ценностями человека и защиту его прав и свобод, независимо от национальной, религиозной, расовой и половой принадлежности.

Четкое осознание геополитической позиции и ясное определение основных направлений внешней политики позволили Таджикистану найти свое место в современном мире, поэтапно закрепить это положение и направить богатые возможности на решение внутренних проблем. Как отметил Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон: «... Любая государственная политика в конечном итоге – это защита национальных интересов, мастерство политика на международной арене заключается в нахождении рационального и справедливого баланса интересов различных государств». Взаимовыгодное сотрудничество с влиятельными международными организациями – Организацией Объединенных Наций, Организацией по Безопасности и Сотрудничеству в Европе, Организацией Исламская Конференция, Европейским Союзом, Содружеством Независимых Государств, Евразийским Экономическим Сообществом, Шанхайской Организацией Сотрудничества и другими занимает во внешней политике Республики Таджикистан особое место. Следует отметить, что взаимовыгодное сотрудничество представило Таджикистан мировому сообществу, познакомило с его внешней и внутренней политикой демократического и правового государства.

Создание современных учреждений – лицеев и Президентских школ, в том числе, Президентский лицей-интернат для одаренных детей Республики Таджикистан в г. Душанбе, Государственное учреждение «Президентская школа для одаренных детей» в городе Чкаловск, Государственное образовательное учреждение «Президентский лицей имени Абуабдулло Рудаки для одаренных детей» в городе Турсунзаде являются ценными достижениями сферы образования за годы независимости.

С началом 2011-2012 учебного года вступили в строй Государственное учреждение «Президентская школа для одаренных детей» в Бохтарском районе, Государственное учреждение «Президентский лицей для одаренных детей» в городе Хорог и Государственное учреждение «Президентская международная школа для одаренных детей» в городе Душанбе.

За годы независимости заметно увеличение финансирования общеобразовательных, основная часть средств, выделяемых на сферу, направляются на эту ступень образования. Если в 2000 году для общеобразовательных учреждений было выделено в общем 27,6 млн. сомони, то в 2010 году эти показатели составили 707,3 млн. сомони. Следует отметить, что в 2016 году на развитие сферы образования предусмотрено 3 млрд. 150 млн. сомони, что на 10% больше чем в 2015 году и в 13 раз больше по сравнению с десятилетней давностью.

Также в 2015 году Правительством страны была принята «Государственная программа выявления и развития талантов на 2015-2020 годы», в соответствии с которой в областях, городах и районах будут образованы учебно-воспитательные центры для талантливых детей.

За годы обретения независимости Таджикистана было издано свыше 200 наименований школьных учебников тиражом 18 млн. экземпляров на общую сумму 72 млн. сомони. Было завершено издание школьных учебников для таджикских учебных заведений. В настоящее время готовятся к печати школьные учебники на киргизском, туркменском и узбекском языках.

В Республике Таджикистан функционируют свыше 65 начальных профессиональных учебных заведений. Ныне в средних общеобразовательных школах страны обучаются один миллион 750 тысяч учеников и ежегодно почти 110-112 тысяч учеников заканчивают учебу.

За 25 лет независимости были отремонтированы и сданы в эксплуатацию общежития для девушек, обучающихся по Президентской квоте, соискателей и слушателей аспирантур, возведен «Студенческий городок», построены и сданы в эксплуатацию факультет строительства и архитектуры Таджикского технического университета имени академика М. Осими, Таджикский аграрный университет и жилые дома для преподавателей филиала данного университета в городе Дангара, филиал Государственного педагогического института и его общежитие в Раштском районе, общежитие Хорогского Государственного университета имени М. Назаршоева, учебный корпус Государственного университета права, бизнеса и политики, восстановлено и оборудовано здание Таджикского государственного медицинского университета имени Абуали ибн Сино, отремонтирован спортивный зал Государственного педагогического университета имени С. Айни, реконструировано здание филиала Государственного московского университета имени М.В. Ломоносова, что и является наглядным достижением времени.

Учреждение филиала Государственного московского университета имени М. Ломоносова в городе Душанбе, Московского энергетического института и Национального исследовательско-технологического университета «Московский университет стали и меди» являются начинаниями Главы государства Эмомали Рахмона. В ближайшем будущем намечено открытие филиала Харьковского политехнического университета. С 1997 года по 2016 год в высшие профессиональные учебные заведения согласно квоте поступило свыше 10 тысяч девушек и юношей.

Согласно Указу Президента Республики Таджикистан от 1 октября 2010 года учреждена Президентская стипендия для студентов высших профессиональных учебных заведений слушателей аспирантур.

С целью совершенствования сферы образования, поднятия статуса учителя и поощрения работников образования Указом Президента Республики Таджикистан от 18 февраля 2006 года учреждена премия Президента Республики Таджикистан в области образования. На основе данного Указа учреждено 5 премий по 2000 долларов США.

В соответствии с тем, что сфера образования признана приоритетной в социальной политике государства, Правительство Республики Таджикистан постоянно увеличивает объем ее финансирования. Надо отметить, что для поддержки отрасли наравне с бюджетным финансированием, использовались также спонсорские средства и гранты. С привлечением международных финансовых институтов с 1990 по сегодняшний день для поддержания реформы сферы образования привлечено 14 спонсорских проектов и грантов на общую сумму 160 млн. американских долларов.

Именно за годы независимости, с целью изучения и исследования важных экономических и социальных проблем, при Академии наук Республики Таджикистан были образованы новые научные учреждения – Институт экономики, Институт демографии, Институт по проблемам воды, гидроэнергетики и экологии, Институт государства и права, Агентство по ядерной и радиационной безопасности, Хатлонский научный центр и др.

С целью материальной поддержки научных исследований при поддержке Президента Республики Таджикистан в 1996 году был создан Президентский фонд фундаментальных исследований. Постановлением Правительства Республики Таджикистан, с целью создания необходимых условий для проведения фундаментальных и практических исследований, учреждениям, расположенным в академическом городке Академии наук был присвоен статус научного центра республиканского значения, что способствовало их результативной научно-исследовательской деятельности.

Научные открытия ученых Академии наук за годы государственной независимости Республики Таджикистан в области математики, физики, астрофизики, сейсмологии, геологии, водных проблем, гидроэнергетики, экологии, биологии, истории, философии, филологии, востоковедения, экономики, демографии и права свидетельствуют о возможностях научных кадров и огромном потенциале таджикской науки. Свыше 300 разработок и научных рекомендаций ученых Академии наук Таджикистана представлены для внедрения в производство, большинство из которых используются в настоящее время в предприятиях и учреждениях республики. Результаты научных исследований ученых– обществоведов Академии наук сыграли важную роль в повышении патриотического духа, национального самосознания и морально-правового воспитания граждан страны.

Укрепились международные научные связи Академия наук Таджикистана с мировыми научными центрами, особенно, с научными учреждениями России, Австрии, Индии, Китая, Японии, США и других стран-членов СНГ. Академии наук стала полноправным членом Международной ассоциации Академий наук, Ассоциации Академий наук Азии, Академий наук развитых стран и Международного совета научных центров. В настоящее время Академия наук на основании 10 соглашений осуществляет научно-техническое сотрудничество с 7

странами мира, участвует в реализации 5 межправительственных соглашений, является членом 5 международных организаций, комиссий и комитетов. Более 200 ученых завершили совместные исследования с учеными зарубежных научных организаций. За годы независимости научные открытия нескольких таджикских ученых признаны международными научными организациями и удостоены международных премий и наград.

Созданы благоприятные условия для воспитания научных кадров и обеспечения научных учреждений молодыми научными специалистами. В данное время в научных учреждениях Академии работает свыше 150 кандидатов и докторов наук из числа молодых ученых до 35 лет. За период независимости на Советах защиты кандидатских и докторских диссертаций научных учреждений Академии наук почти 120 человек защитили кандидатские и докторские диссертации.

Наряду с Академией наук в годы независимости точнее 2003 году с инициативой академика педагогических наук Мухаммадулло Лутфуллоева и согласно с приказом главы государства уважаемого Эмомали Рахмона была создана Академия педагогических наук. Благодаря этому до нынешнего 2016 года в учёном совете защитились свыше 200 кандидатов педагогических наук. Учёные

Одновременно в нашей стране проведены дни культуры России, Кыргызстана, Китая, Азербайджана, Казахстана, Беларуси и Туркменистана. Только в течение 2007 – 2010 годов за счет средств «Программы развития библиотечной деятельности в Республике Таджикистан на 2006 – 2015 годы» выделено 2,5 млн. сомони для укрепления материально – технической базы библиотек страны, пополнения их фондов вновь изданной литературой, ремонта зданий библиотек, оборудования их мебелью и другим необходимым инвентарем. За 3 последние годы в сокровищницу библиотек страны посредством «Каравана книг» внесено более 195 тысяч вновь изданной литературы.

Периодическая печать является важным составляющим демократического общества. В этом направлении также за годы независимости осуществлены коренные преобразования. Благодаря созданию благоприятных условий для свободы слова ежегодно возрастает число средств массовой информации, особенно частных газет и журналов. Если в 1995 году было зарегистрировано всего 69 газет и 19 частных журналов, то в 2000 году это число возросло соответственно до 85 и 25, а в 2005 году до 154 и 30.

В настоящее время в республике функционируют 270 газет, 136 государственных, частных, общественных, отраслевых журналов и 8 информационных агентств, которые издаются на таджикском, русском, узбекском, английском, фарси и киргизском языках. Бессмертное наследие предков для взрослых и детей из цикла «Звезды нравственности» и «Школьная библиотека» с хорошим качеством были изданы издательствами «Адиб» и «Маориф». Благодаря именно независимости стали доступны читателям книги и другие драгоценные творения - «Священный Коран», «Маснави маънави» (Сборник духовности), «Хидояи шариф» (Благородное напутствие), «Шахнаме», «Кабуснаме», «Кимиёи хирад» (Эликсир мудрости), «Ахлоки Мухсини» (Этика Мухсини), «Приключение Хотамы», «Тутинома» (Книга попугая), «Гулистон» (Цветник), «Бустон» (Сад), «Шашмаком» (Шесть мотивов).

Одним из ярких явлений периода независимости стало присвоение общенационального статуса Национальной библиотеке Таджикистана имени

Фирдоуси и Национальному музею Таджикистана имени Бехзода. В этот период была образована первая Национальная консерватория Таджикистана.

В Республике Таджикистан, где расположены свыше 2 тысяч памятников истории и культуры, за годы независимости по указанию и непосредственной поддержке Главы государства в городах, районах и областях восстановлены и отремонтированы 36 уникальных памятников, из числа мавзолеев, музеев, мечетей, крепостей, медресе и минаретов.

В то же время, с целью охраны памятников истории и культуры образованы Хульбукский историко-культурный заповедник,

Республиканский музей-заповедник в Дангаре, Государственное предприятие «Панджрудский республиканский историко-культурный комплекс».

За последние 25 лет с участием многочисленных гостей из стран ближнего и дальнего зарубежья на высоком международном уровне проведено много юбилеев великих представителей истории и всемирно известной таджикской литературы, которые свидетельствуют о достойном почитании руководства таджикского государства славного прошлого истории и культуры таджикского народа. Все это еще раз доказывает, что Глава государства заботится и ценит глубокую древнюю цивилизацию таджикской нации.

В том числе, проведение международного симпозиума «Восхвалитель справедливости и лучей мудрости», посвященного тысячелетию «Шахнаме» Абулькасима Фирдоуси 5 сентября 1994 года, торжественные мероприятия в честь 680 – ой годовщины со дня рождения великого ученого и мыслителя Востока Мир Сайид Али Хамадони в сентябре 1995 года и празднование 675 - летнего юбилея Ходжа Камола Худжанди в 1996 году, надолго останутся в сердцах участников и гостей. В том же году в присутствии участников третьего форума таджиков и персоязычных представителей мира в городе Худжанде были сняты покрывала с памятников Ходжа Камола и великого сына таджикского народа, Героя Таджикистана Бободжона Гафурова, что явилось благородным начинанием и заботой об увековечивании светлой памяти наших славных предков. Празднование 90 – ой годовщины со дня рождения академика Бободжона Гафурова в 1998 году, торжественное заседание в честь 90 – летия Мирзо Турсунзаде 27 октября 2001 года и юбилейные мероприятия, посвященные 1000 – летию великого мыслителя Востока Носир Хисрав Кабадиани увеличили дух гордости и почитания общества за бессмертные исторические и литературные сокровища предков.

Многие праздничные мероприятия, посвященные юбилеям поэтов и писателей и общественным политическим деятелям таджикского народа, таким, как Абулькасиму Фирдоуси, Сайид Али Хамадони, Камолу Худжанди, Омару Хайям, Бободжону Гафурову, Мирзо Турсунзаде, Мухаммаду Асими, Баходуру Искандарову, Гулому Алиеву, Алоуддину Богоуддинову, Лоику Шерали и другим, способствовали новому анализу и прочтению их наследия, лучше и глубже ознакомили мировую общественность с наукой и культурой Таджикистана, способствовали усилению национальной гордости народа.

В ряду других проведенных политических и культурных мероприятий по непосредственной инициативе Президента страны Эмомали Рахмона празднование 2500 – летия древнего Истаравшана, юбилейные мероприятия в честь 2700 – летия древнего города Куляб, 3000 – ление города Гиссара, благоустройство исторических памятников, объявление Хульбука культурным заповедником, превращение

нескольких районов республики с удивительной природой в туристические зоны стали свидетельством вхождения Таджикистана в зону стабильного роста.

В эти знаменательные дни Таджикистан празднует 25 – ление государственной независимости. От всей души мы работники образования поздравляем всех таджикстанцев с этим знаменательным днём.

Желаем мира, счастья и процветания нашему родному городу! С праздником Таджикистан!

ЛИТЕРАТУРА:

1.Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмон Маджлиси Оли Республики Таджикистан – Душанбе – 2014 г.

2.Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмон Маджлиси Оли Республики Таджикистан – Душанбе – 2015 г.

3.Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмон Маджлиси Оли Республики Таджикистан – Душанбе – 2016 г.

4.Зафар Саидов, Абдунаби Сабуров. Таджикистан на рубеже тысячелетий: Реализация национальных интересов на международной арене. – Душанбе, Деваштич 2005 г. – 431 с.

5.Зафар Сайидзода. Основные тенденции внешней политики Республики Таджикистан на рубеже столетий. – Душанбе, Контракт 2009 г- 415 с.

МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ СОҲАИ МАОРИФ ВА ИЛМ ДАР СОЛҲОИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

М.ЗИЁВИДДИНОВА

Дар мақола муаллиф оид ба рушди соҳаи маориф дар 25 соли Истиқлолияти миллӣ ибрози ақида намудааст.

Лозим ба ёдоварист, ки дар солҳои Истиқлолияти давлатӣ муносибатҳои байналмилалӣ дар соҳаи илму маорифи Тоҷикистон ба тадриҷ тараққӣ ёфта, мартабаю нуфузи Тоҷикистонро дар мамолики дунё баланд бардоштааст. Дар ин солҳо садҳо муассисаҳои илмӣ таъсис, сохта ба истифода дода шуданд.

Калидвожаҳо: Истиқлолият, маориф, таълиму тарбия, муносибатҳои байналмилалӣ, таърих, адабиёт, муассисаҳои илмӣ.

INTERNATIONAL ATTITUDES OF EDUCATION AND SCIENCE IN THE YEARS OF INDEPENDENT OF REPUBLIC OF TAJIKISTAN

M. ZIYOVIDDINOVA

In this article the author says about the develop of education during 25 years of national Independence. It is important to noticed that in these years international attitudes in educational sphere had developed and Tajikistan becomes popular near other countries.

Key words: Independence, education, upbringing, international attitudes, history, literature, educational institutes.

**ОЛИМОНИ МО
НАШИ УЧЁНЫЕ**

ҲАДЯИ ПУРАРЗИШИ ОЛИМ

С. ТУРОНОВ

*ходими илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф
ба номи А. Ҷомии АТТ.*

П. ЛУТФУЛЛОЕВА,

*номзади илмҳои педагогӣ, мудири шӯъбаи технологияи
меҳнат, санъат, варзиш ва асосҳои бехатарии хонандагонии
Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии АТТ.*

Нашриёти «Сифат» китоби нави академики АТТ, устод Муҳаммадулло Лутфуллоевро таҳти унвони «Тулӯи хуршеди истиқлол ва масъалаҳои тарбия» ба таърифи расонд. Асар ба 25 – солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон – Ватани маҳбубамон бахшида шудааст, ки тухфаест пурарзиш. Дигар хел ҳам набояд бошад: Истиқлол худ арзиш аст, арзишро сухане мебояд арзанда.

Воқеан, Истиқлолро ҳамчун арзиши маънавий пешниҳод кардан дар илми педагогика идеяи нав аст. Сухан бобати он аст, ки дар ин илм солиёни зиёд ҳафт арзиш ба қалам дода мешуд: Инсон, Сулҳ, Замин, Ватан, Хонавода (оила), Касбу кор (меҳнат), Илму дониш, Фарҳанг. Чанд сол пеш ба ин арзишҳо устод Муҳаммадулло Лутфуллоев арзиши нухум – Ишқу муҳаббатро илова карда буд (нигаред ба асарҳои «Шарафномаи миллат», Душанбе, 2003; «Педагогикаи миллии халқи тоҷик», Душанбе, 2015...).

Ва, инак, арзиши даҳум – Истиқлол. Устод фикри худро асоснок мекунад: «Истиқлол арзиш аст ва он бори ин вазро мебардорад». (саҳ- 11).

Ҳамин тавр, фикри солиме оид ба сифати дониш ироа гардидааст, ки ин низ қобили таваҷҷӯҳ аст: солҳои охир бобати сифати дониш бисёр мегӯянд менависанд. Вале ҳама суханҳои тақрору умумӣ. Устод М. Лутфуллоев ба ин масъалаи нозук равшанӣ андохта менависад: «Дониш барои фаъолу мунаввар шудани ақлу хирад ва занг назадани он хизмат намуда, бо ҳамин ҳамчун ҷавшан бар тан сифати худро нигоҳ медорад. Рӯдакӣ мефармояд:

**Дониш андар дил чароғи равшан аст,
В – аз ҳама бад бар тани ту ҷавшан аст.**

Воқеан, дар замони мо баҳсу муҳоҷисаҳо бобати сифати дониш хеле зиёданд, ҳеч нест, ки ҳамфикрӣ даст диҳад. Ҳол он ки ҳазор сол пеш дар ҳамин байти устод Рӯдакӣ тамоми маъноҳои вазифаи сифати дониш дарҷ ёфтааст. Агар касе аз талабаҳо ё шахсони дигар ба саволи «Сифати дониш» - ро чӣ тавр мефаҳмӣ? Ҳамон байти устодро мисол биёрад, нуран алонур мешавад. Ва агар байти зерини Фирдавсро зам намояд:

**Тавоно бувад, ҳар кӣ доно бувад,
Ба дониш дили пир барно бувад.**

Баҳои 100 хола бояд гузошт.

Бо вучуди он барои равшантар шудани маъноҳои «сифати дониш» баъзе паҳлуҳои онро ном бурда, шарҳи онҳоро ба хонандагони арҷманд ҳавола мекунем.

Ба ин маъноӣ, сифати дониш дар татбиқи амалии донишҳои андӯхта:

- дар тавлиди дониш (дониш бояд тавлидкунанда бошад);
- бедор намудани фаъолияти маърифатҷӯии одам, дар айни замон талабагон;
- ба таълими инкишофёбанда таъсир мерасонад;
- ташаккули фаъолиятҳои (корҳои) мустақилонаи талабаҳо кӯмак мерасонад;
- ҷавобгӯи стандарти давлатии таълим аст;
- мактабиёро ба зиндагӣ омода месозад, роҳи минбаъдаи онҳоро муайян

менамояд, ифода меёбад. (саҳ. 18-19).

Асар аз панҷ боб иборат буда, хама ба масъалаи Ватану ватанхоҳӣ, истиқлолу истиқлолчӯӣ бахшида шудаанд. Муаллиф дуруст таъкид мекунад, ки Ватану озодии он, Ватану ободии он на танҳо ба инсонон, инчунин ба тамоми табиати зиндаи рӯи замин – ҳайвонот, парандагон, чарандагон, ҳашарот ... хос аст. Барои тасдиқи фикр, муаллиф боби сеюм – «Нурҳои файзу баракати истиқлол» - ро ба ҳамин масъала мебахшад. Устод аз адабиёти классикӣ ҳам ҳикояҳои тамсилии зиёд меорад, ки дар онҳо кабку гунчишку бозу саъбаю барра то чӣ андоза баҳри озодию истиқлоли худ мубориза мебаранд, тадбирҳо меҷӯянд. Муаллиф зимни ҳамин ҳикояҳои тамсилӣ зарурият ва аҳамияти тарбияро бори дигар таъкид карда менависад: шикоятҳо бобати тарбияи наврасон зиёданд. Бархе одамон меҷӯянд, ки тарбия дигар таъсире надорад, он назди чомеаи пуртазод очиз аст. Қисман метавон ба ин ва дигар шикоятҳо розӣ шуд.

Аммо тарбия ҳеҷ гуноҳе надорад ва он чун пештара инсон меофарад ва қудрату тавоноияшро гум накардааст. Гуноҳ на дар тарбия аст, балки дар тарбиятгар аст. Тарбия, пеш аз ҳама, илм ва ҳунар аст, ки қонуну қоидаҳо, асосу принципҳо, тарзу воситаҳо, усулу роҳҳо дорад. Ҳамаи чизҳоро ин ҷо овардан шарт нест ва ин ба вазифаи ин китоб ҳам ворид намешавад. Танҳо ду масъаларо пеши назар меорем: яке омӯхтану донишдони чихатҳои равонии тарбиятгиранда, майлу хоҳиши он, яъне психологияи одамро, аз ҷумла наврасонро надониста, онҳоро тарбия кардан имкон надорад. Мо инро барои он таъкид мекунем, ки тарбияи таваккалӣ нақше намебозад, таъсире надорад. Ин гуна тарбия ана ҳамонест, ки ниёғони мо таъкид кардаанд ва ташбеҳ додаанд ба гирдакон, яъне чормағз, ки болои гунбаде мегузоранд.

**Партави некон нагирад ҳар кӣ бунёдаш бад аст,
Тарбият ноаҳлро гирдакон бар гунбад аст.**

Шубҳае нест, ки маънои байт аён аст. Шумо, азизон, як сатил, ҳатто як ҳувол чормағзро болои гунбад (гунбаз) резед, якто ҳам намеистад, ҳама ғел мехӯрад, мерезад. Ин ҷо, албатта, як мавриди дигарро низ бояд таъкид кард: дар ин байт ноаҳлон, яъне «ҳар кӣ бунёдаш бад аст» - ро дар назар дорад. Вале мо меҷӯем: он ё онҳое, ки бунёдашон нек аст, бе гуфти мо ҳам роҳшонро, мавқеашонро дар зиндагӣ меёбанд. Вазифаи тарбия ҳамин аст, ки аз аҳлону ноаҳлон одам бисозад, одамонро ба роҳи рости мустақим, адлу инсоф, таҳаммулпазирӣ, некию нақӯӣ ҳидоят намояд.

Мо, ки одамом, соҳиби шуурем, ҳамон як нуқта, ё як сухан, ё як мисол кифоя аст, ки ибрат гирем. Ва ин ибратро мо метавонем аз пиндору гуфтору рафтори парандагону чарандагон низ бигирем. Махсусан онҳое, ки озодона зистан мехоҳанду истиқлолчӯ ҳастанд, барои мо беҳтарин намунаи ибратанд. Пиндору гуфтору рафтори онҳо тарбияро либос мепӯшонанд. Тарбияи мо таъсир надорад, зеро луч, урён аст, мисли пораи устухонест, ки гӯшташро саросар тарошида гирифтаанд. Тарбияро бояд ҷома ё либос пӯшонд ва ҷомаи тарбия пиндору гуфтору кирдори ҳам одамон ва ҳам ҳайвоноту табиати зиндаю ғайризинда аст.

Мавзӯи тарбияи озодихоҳиву истиқлолчӯӣ барои ҳама – одамону ҳайвонот дар ҳамаи асру замонҳо ҳеҷ гоҳ қуҳна намешавад ва ҳар касу ҳар чӣ баҳри озодии худ аз тарзу роҳҳои гуногун истифода мебарад. Ба ин қитъаи Абдурахмони Ҷомӣ зеҳн монед:

**Чу рӯбоҳ дар бешаи шер бошад,
Зияд эмин аз захми чанголи гургон.**

**Зи бедоди хурдод амон ёбад он кас,
Ки гирад Ватан дар чавори бузургон.**

Ду мисраи аввал ба ҳаёти ҳайвоноти ваҳшӣ бахшида шудааст: рӯбоҳ, шер ва гург. Рӯбоҳ ҳайвони тарсончак, вале макқору ҳилагар аст. Ў аз гург метарсад. Бинобар он дар бешае, ки шер зиндагӣ мекунад, гур интиҳоб кардааст. То замоне ки шер он ҷост, рӯбоҳ эмин аст, аз «захми чанголи гургон» ҳаросе надорад. Ду мисраи дигар ба одамону баъзе давлатҳои хурду заиф дахл дорад. Баъзе одамон, махсусан хушомадгӯён мураббие ёфта зеро қаноти ӯ мезиянд. Инҳо озодии комил надошта бошанд ҳам, хушанд аз рӯзгоре, ки доранд. Ҳамчунин давлатҳои камзӯру нотавон зеро қаноти давлатҳои зӯру пурқувват зиндагӣ мекунанд. Ҳамаи ин барои одамон ва насли онон восита ва намунаи тарбия аст. Одамон зимни ин мисолҳо тарбия меёбанд ва азбаски дорои ақлу фаросатанд, дар зиндагӣ роҳи муносиб, маъқул ва сазоворро интиҳоб менамоянд ва меқӯшанд, ки ба касе ё чизе вобаста набошанд.

Асари «Тулӯи хуршеди истиқлол ва масъалаҳои тарбия» китоби хонданибоб буда, бо забоне навишта шудааст, ки хоси устод Муҳамадулло Лутфуллоев мебошад: сода, раван, фаҳмо.

КИТОБНОМА:

1.М. Лутфуллоев Тулӯи хуршеди истиқлол ва масъалаҳои тарбия// ш.Душанбе Сифат 2016

БЕСЦЕННЫЙ ПОДАРОК УЧЁНОГО

С. ТУРОНОВ, П. ЛУТФУЛЛОЕВА

В статье говорится о книге «Восход зари независимости и проблемы воспитания» выдающегося автора Мухамадулло Лутфуллоева, посвящённой к 25 – летию независимости Республики Таджикистан. Анализируя данную статью, авторы приводят примеры из книги, например свободу и независимость желают не только люди, но и животные, птицы всё живое.

Книга «Восход зари независимости и проблемы воспитания» ясна, проста и идеальна в чтении, что присуще автору Мухамадулло Лутфуллоеву.

Ключевые слова: *Независимость, воспитание, знание, Родина, педагогика, ценность.*

PRICELESS GIFT OF SCIENTIST

S. TURONOV, P. LUTFULLOEVA

The article refers to the book "The Rise of the dawn of independence and problems of education" outstanding author Muhamadullo Lutfulloev, dedicated to the 25 th anniversary of Independence of the Republic of Tajikistan. Analyzing this article, the authors give examples from the book, such as freedom and independence don't want only people but also animals, birds, every living thing.

The book " The Rise of the dawn of independence and problems of education" simple and perfect in reading that is inherent in the author Muhamadullo Lutfulloev.

Key words: *Independent, upbringing, knowledge, Native town, pedagogy, value.*

**ФАРҲАНГШИНОСӢ
КУЛЬТУРОВЕДЕНИЕ**

ИСТИҚЛОЛИЯТ ВА ВАҲДАТ ДАР ТАЪЛИМ ВА РӢЗГОРИ ТОҶИКОН

Д. МАҲКАМОВ

*мудири шуъбаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи
касбии ПРМ ба номи А. Қомии АТТ*

Г. ҚОНМАҲМАДОВА

ҳодими калони илмӣи ПРМ ба номи А. Қомии АТТ

Истиқлолият ва Ваҳдати барои мо пурарзиштаринсарват буда, баҳои саъю талош ва кӯшишҳои созандагии аҳли ҷомеа ба шумор.

19- сол қабл, 27 июни соли 1997 дар Москва, Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ ба имзо расид. Ин санаи сарнавиштсоз тавонист фазои орому осоиштаро таъмин созад, ки кафили амнияти миллӣ ва бақои давлати Тоҷикистон маҳсуб меёфт ва меёбад.

Асос гузори сулҳу ваҳдат, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон аз лаҳзаҳои нахустини фаъолияти худ чамъ овардани мардуми парешонгаштаро мақсади аввалиндараҷа қарор дод: *«Мо бояд ҳамеша дар ёд дошта бошем, ки дурнамои сиёсати давлати Тоҷикистон бевосита ба афкори ваҳдати миллӣ ва эҳёи давлатдории тоҷикон асос меёбад».*

Баъзе рукнҳои ваҳдати миллӣ барои истиқлолият ва давлатдории тоҷикон дастоварди нав набуда, аз давраи давлатдории сулолаи Сомониён ба мо дар шакли мерос омада расидааст. Ба ин мисол шуда метавонад самти инкишофи илму маориф, адабиёту санъат, ғамхорӣ нисбат ба олимону донишмандон ва муҳтоҷону дармондагон, ки дар сиёсати стратегӣ ва иҷтимоии Тоҷикистон барало дарк карда мешавад.

Асос гузори сулҳу ваҳдат, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон пешбинона қайд менамояд: *«Ба кишвари мо, ки аз ҷиҳати ҷуғрофӣ на он қадар бузург аст, хоҳ ноҳоҳ ҳодисаҳои мусбату манфие, ки дар кишварҳои ҳамсоя ба вуқӯ мепайванданд, бе таъсир наменанд. Дар чорроҳаи бархӯрди манфиатҳои ташилотҳои бузурги ҷаҳонӣ барои ҳаёти устувори худ роҳи муносибтарини ҳалли масъалаҳоро пайдо кардан вазифаест, ки ҳамеша дар назди Тоҷикистон қарор дорад».*

Истиқлолияти тоҷиконро ҷанги бародаркуши дохилӣ ҳалалдор мекард ва мавҷудияту пойдории онро зери хатар мегузошт. Ҳамин зарурияти таърихӣ буд, ки ниҳоят 27-уми июни соли 1997 бо ба имзо расонидани Созишномаи истиқрори сулҳ хатари нестшавии давлатдории миллӣ бартараф гардид.

Дере нагузашта, мамлакат ба бунёдкорӣ ва созандагӣ рӯ оварда, сохтмони роҳи охани Кӯрғонтеппа- Кӯлоб, роҳи мошингарди Кӯлоб- Хоруғ- Кулма- Қароқум, азнавсозии роҳҳои Душанбе- Хучанд- Бустон- Чанак, нақби агбаи Анзоб, Шахристон, Чормағзак, шоҳроҳи Душанбе- Нуробод- Тоҷикобод- Ҷиргатол- Саритош, Душанбе- Хучанд- Мастчоҳ, Айнӣ- Панҷакент, Душанбе- Ваҳдат- Файзобод, Кӯрғонтеппа- Панҷи поён ва ғайраро оғоз бахшида ба анҷом расонид. Дар ин лаҳзаҳои мусоид барои баромадан аз муҳтоҷии энергетикӣ сохтмони нерӯгоҳҳои барқӣ- обии Помир-1, Сангтӯда-1, Сангтӯда-2, Роғун ва як қатор нерӯгоҳҳои хурду миёна оғоз гардид. Сохтмони хатҳои интиқоли барқи «Ҷануб- Шимол» (Роғун- Кобул- Ҳирот- Машҳад ва Роғун- Кобул- Исломобод) оғоз ёфт, ки Тоҷикистонро метавонад ба давлати интиқолдиҳандаи неърӯи барқ табдил диҳад. Ҳамаи ин дастовардҳо, фикр мекунам, самарай истиқлолият ва ваҳдату ҳамдигарфаҳмӣ мебошад. Дар ин замина мактабу маориф ҳамчун рукни мустақил бо симои хосси худ ва дар пояи маданияти миллӣ, забон, фарҳанг ва таъриху суннатҳои анъанавии мардумиаш арзи вучуд кард ва мекунад.

Методологияи илм собит месозад, ки муассисаҳои миллии тоҷик комилан дорои хусусиятҳои хос ва низоми мустақил буда, унсурҳои маълумот, шаклҳои ташкили қори омӯзишу парвариш, усул ва тарзу воситаҳои таълиму тарбияро таҷассум менамоянд.

Бо шарофати истиқлолияти давлатӣ ва ваҳдати миллӣ дар Тоҷикистон бештар аз 3782 муассисаҳои таълимӣ фаъолият менамоянд, ки аз он ҷумла 456 муассисаҳои

таҳсилоти ибтидоӣ, 577 муассисаҳои таҳсилоти асосӣ, 2601 тояш муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, 85 гимназия, 65 литсей, 22 мактаб- интернат барои кӯдакони ятим, 2 мактаб- интернат барои кӯдакони кар, 3 мактаб- интернати санаторӣ, 1 мактаб- интернат барои бачагони шунавоияшон суст, 4 мактаб- интернат барои кӯдакони нобино ва ғайраҳо фаъолият доранд. Дар арафаи омодагӣ ба ҷашни арзандаи истиқлолияти давлатӣ ва ваҳдати миллӣ гуфтан зарур аст, ки 3782 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ 1720249 нафар хонандаро фаро мегиранд, ки аз онҳо 823816 нафарашро духтарон ташкил медиҳанд.

Хурсандиовар мебошад, ки дар замони истиқлолият дар Тоҷикистон 12 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии ғайридавлатӣ ба фаъолият оғоз кард, ки аз он 3тояш муассисаи миёнаи пурра, 7 то гимназия, 2тояш литсей мебошанд. Дар ин муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ғайридавлатӣ бештар аз 4238 хонанда фаро гирифта шудааст, ки фаъолияти онҳо ҷавобгӯи талаботи стандарти давлатӣ мебошад.

Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар ҷумҳурӣ 2439 синфҳои камнуфус мавҷуданд, ки аз он 630 тояш ба вилояти Худмуктори Бадахшон, 342 тоаш ба вилояти Хатлон, 323 тоаш ба вилояти Суғд, 1144 тояш ба ноҳияҳои тобеи ҷумҳур мансуб мебошанд.

Дар ҷумҳурӣ бо шарофати истиқлолият ва ваҳдату ҳамдигарфаҳмӣ барои омӯзиши забонҳои хориҷӣ имконияти васеъ пайдо гардид. Имрӯз дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ 536107 нафар хонанда забони англисӣ, 3492 нафар хонандагон забони франсавӣ, 15248 нафар хонандагон забони олмонӣ, 6340 нафар хонандагон забони арабӣ, 332 нафар хонандагон дигар забонҳоро меомӯзанд.

Барномаи давлатии таъминот бо компютер ва дигар технологияи иттилоотиву иртиботӣ дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ ба пуррагӣ иҷро гардидааст. Дар арафаи омодагӣ ба ҷашни сазовори 25- умин солгарди Истиқлолияти давлатӣ ва Ваҳдати миллӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ бо 48125 компютер ва 8008 принтер таъминанд, ки аз он 17378 компютер ва 2886 принтер аз фонди захиравии Пешвои миллат ва Ҳукумати ҷумҳурӣ мебошанд.

Истиқлолият ва Ваҳдати миллӣ имкониятро фароҳам овард, ки дар назди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон 1968 ошхона, 2042 хобгоҳ, 182 истирохатгоҳ, 325 ҳамом, 576 хучраи тиббӣ, 1429 устухона, 236 гараж ва баъзаи пуриктидори варзишӣ сохта ба истифода дода шаванд. Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар раванди омодагӣ ба ҷашнвораҳои сиёсӣ дорои 969 толори маҷлисӣ, 1099 толори варзишӣ, 2844 майдони варзишӣ, 142 майдончаи бозии теннис, 81 ҳавзи шиноварӣ, 1335 майдончаи бозӣ гардиданд, ки ин дастоварди худ мебошад.

Сиёсати оқилонаи иҷтимоии Ҳукумати Тоҷикистон боиси беҳтар гардидани таъминоти кадрӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ гардид. Ҳоло дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон 104031муаллимон ба таълиму тарбияи насли наврас сару кор доранд, ки аз онҳо 70590 нафарашон бо маълумоти олии, 4714 нафар бо маълумоти олии нопурра, 13737 нафар бо маълумоти миёнаи касбӣ ва 4417 нафар бо маълумоти миёнаи умумӣ фаъолият менамоянд.

Вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Нуриддин Саид аз фаъолияти 4417 нафар омӯзгорон бо маълумоти миёнаи умумӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳамеша изҳори ташвиш менамояд. Мавсуф дар сатҳи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоми тадбирҳоро андешида истодааст, ки таъминоти кадрӣ ва масъалаи ҷо ба ҷо гузориши кадрҳо дар муассисаҳои

таълимӣ беҳтар гардад. Албатта дастовардҳо дар кори таълиму тарбия дар даврони истиқлолият сершуморанд ва ҳамаи онро дар як мақола ғунҷонидан амри маҳол мебошад. Яке аз иқдоми беҳтарини даврони истиқлолият ворид гардидани Тоҷикистон ба фазои ҷаҳонии таҳсилот ва роҳандозии низоми кредитии таҳсилот маҳсуб меёфт. Имрӯз дар тамоми муассисаҳои олии касбии мамлакат низоми кредитии таҳсилот роҳандозӣ карда шуд ва натиҷаи хуб ҳам дода истодааст. Ин низом дар муассисаҳои миёнаи касбӣ низ қариб ба пуррагӣ роҳандозӣ карда шуда истодааст. Минбаъд муассисаҳои ибтидоии касбӣ ба ин низоми таҳсилот ворид мегарданд.

Соли дуум аст, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ раванди гузариш ба шакли нави баҳогузорӣ ба дониш, малака ва маҳорати хонандагон ба таври озмоиш давом дорад. Итминони комил дорем, ки ин низоми нав бар низоми анъанавии мавҷуда бартарии зиёде дорад.

Аз ин ҷиҳат барои эҳёи муассисаҳои таълимии миллӣ ва рушди минбаъдаи онҳо ҳалли омилҳои дохилӣ ва берунӣ заруранд. Бе қисматҳои зайл омилҳои асосии дохилии худинкишофу худтақмили муассисаҳои миллии тоҷикро тасаввур кардан ғайри имкон мебошад:

1. Муассисаҳо бояд мақсаду вазифаҳо мушаххас дошта бошанд.
2. Мазмуни маълумот дар асоси талаботи инноватсионӣ ба роҳ монда шавад;
3. Шаклҳои ташкили таълим дар асоси талаботи ҷомеа роҳандозӣ гардад.
4. Усули тадрис.
5. Воситаҳои таълим.
6. Маълумот бо технологияи муосир.
7. Талаботи ҷомеа ба маълумот ва таҳассус мувофиқи талаботи бозори муосири меҳнат;
8. Мутобиқати маълумот ба талаботи бозори меҳнат.
9. Ба стандарти ҷаҳонӣ наздик кардани маълумоти касбӣ.
10. Муҳайё сохтани баъзаи моддӣ-техникии омӯзиши касб ва ҳунар дар асоси талаботи бозори меҳнат.
11. Муҳайё сохтани шароит барои ворид гардидани таҳсилот ба фазои ҷаҳонӣ дар асоси талаботи демократӣ.

Таҷриба ва амалияи муосир дар муассисаҳои ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ нишон медиҳад, ки муассисаҳои касбии тоҷик то кадом андоза дар ин даврони истиқлолият ба стандарти ҷаҳонӣ наздик гардидаанд. Яке аз ин талабот гузаштан ба низоми кредитии таҳсилот дар муассисаҳои касбӣ мебошад, ки бе он дипломҳои мутахассисони тоҷик берун аз сарзамин арзиш надоранд ва ба раванди кӯчидани қувваҳои коргарӣ ҳалал ворид менамоянд.

Чун мо дар давраи гардиши қатъии муносибатҳои бозоргонӣ, бухрони шаддиди иқтисодӣ ва ҷараёни ислоҳоти тамоми соҳаҳои хоҷагӣ, махсусан мактабу маориф қарор дорем, таълиму тарбияи ояндаи миллии худро бе тайёрии касбӣ ва маҳорати амалии ҳунари тасаввур карда наметавонем.

Эҳёи таҳсилоти миллӣ ҷараёни педагогиро фаро гирифта, пеш аз ҳама, дар мазмуни таълим, тарбия ва тараққиёт ифода меёбад. Дар ин ҳолат вазифаи ҷараёни таълим нисбатан васеъ шарҳ дода мешавад, ки овардани чанде аз онҳоро лозим мешуморем:

1. Вазифаи асосии таълим дар муассисаҳои таълимӣ омӯхтан ё роҳу тарзҳои омӯхтанро омӯзондан ва татбиқи донишҳои андӯхта дар вазъиятҳои гуногун мебошад.

2. Усул ва тарзҳои таълим ҳамон вақт арзиш доранд, ки агар майли табиии ҷавонро нисбат ба фаҳмидан, ҷустуҷӯ ва таҳқиқ ғаёб намуда, оҳанги таъсирро барангезанд, ғаёбияти эҷодӣ ва мустақилиятро бедор намуда, муносибати онҳоро ба ҳаёти воқеи ҷиддӣ намояд.

3. Мактаб муваззаф аст, ки дар андӯхтани дониши иловагӣ ба шогирдон, ки дар пешрафти онҳо нақши муайян мебозад, кумак расонад.

4. Дар шароити имрӯза бояд сифати корҳои курсӣ ва дипломи донишҷӯён бештар хусусияти эҷодӣ, ҷустуҷӯӣ ва ихтирокдорӣ пайдо намояд.

Аз таҳлили ғаёбияти муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии ҷумҳурӣ бар меояд, ки ҳоло дар муассисаҳо самти ахборотӣ баргарӣ дорад, тамоми вазн бар дӯши хотира бор карда шудааст.

Хотираи шогирдонро аз қонуни қоида, далелу рақамҳои шахшуда пур кардан лозим нест, балки роҳҳои асосии татбиқи амалии онҳоро ёд додан зарур мебошад.

Ба инкишофи тафаккури интиқодии онҳо, ба озодии афкор бештар бояд диққат дод, то ки онҳо аз ғулумии ақидавии меросӣ озод гарданд. Дар шароити имрӯза ҷаҳонишавӣ ва рушди фарҳанги техникӣ дар мафкураи донишҷӯён ва хонандагон як рафтори тайёрхӯрӣ бештар мушоҳида карда мешавад. Онҳо ҳоло ҳам кӯшиш мекунанд, ки ҳама чизро дар шакли тайёр аз устодон гиранд, ки ин ба инкишофи шахсияти донишҷӯён монеъ мегардад.

Мояи ифтихор аст, ки миллати мо истиклолро ба даст оварда, дар ҳама ҷабҳаҳо рушду нумӯ карда, ҳақ дорад боэътимодона модели маъруфи санҷидашуда ва эътирофгаштаи аҳли башарро дар таҳсилоти касбӣ интиҳоб намояд. Муҳимтарин вазифаҳои он иборатанд аз:

1. Зоҳир намудани ғамхорӣ дар бобати сихату саломатии насли наврас, ки мувофиқи омӯзишҳо ҳамаи онҳо бе нуқс нестанд...

2. Фароҳам овардани заминаи боэътимод ҷиҳати ташаккули қобилият ва истеъдоди фардии ҳар як толибилм.

3. Дар заминаи донишҳои ахлоқӣ инкишоф додани маънавиёт ва ахлоқи ҳамидаи инсон ҳақнигорӣ, шарафмандӣ, ҷустуҷӯ ва эҷодкорӣ, некбинӣ, ҳимматбаландӣ, покиву росткорӣ, парҳезкорӣ, шарму ҳаё, омӯзиши илму маърифат, эътиқод, кӯшиш баҳри истиклолияти эҷодкорӣ, дӯстиву рафоқат, сулҳу салоҳ, муқаддас донишҳои об, хок, замин, оташу ҳаво, ҳурмати волидайн, калонсолон, эҳтироми хурдсолон ва амсоли инҳо.

4. Ташаккули ақлу хирад, тақвияти диққату хотира ва ирода.

5. Тарбияи инсондӯстонаи насли наврас, тарғиби пайванди наслҳо.

Асос гузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон моҳи ноябри соли 1992 дар шаҳри бостонии Хуҷанд чунин изҳор карда буд: *«Ман қасам ёд мекунам, ки тамоми донишу таҷрибаамро барои дар ҳар хона ва ҳар оила барқарор шудани сулҳу равона карда, бори гулгулушукуфтии Ватани азизам садоқатмандона меҳнат мекунам».*

КИТОБНОМА:

1. Таджикистан и современный мир, Душанбе, 2003, № 2, с-13-14.

2.Э. Рахмон. Таджикистан на пороге будущего. Душанбе, «Шарки озода», 1997, с-16.

3. Движения национального единства и возрождения Таджикистана. Душанбе, «Шарки озода», 1997, с-37.

4. Маҷмӯи оморӣ соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе-2015, с-39-150.

НЕЗАВИСИМОСТЬ И НАЦИОНАЛЬНОЕ СОГЛАСИЕ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ И ЖИЗНИ НАРОДА

Д. МАХКАМОВ, Г. ДЖОНМАХМАДОВА

Данная статья посвящается 25- летию независимости Республики Таджикистан и 19-летию примирения и национального согласия таджикского народа. В статье авторы попытались отразить основные черты политического лидера XXI столетия в лице Основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона, сумевшего вывести таджикский народ из губительной пропасти гражданской войны, привести к миру и национальному единству и добывавшего настоящего суверенитета государства.

***Ключевые слова:** гражданское общество, демократия, унитарная, национальное согласие, Лидер нации, национальное единство, образование.*

INDEPENDENCE AND NATIONAL ACCORD IN THE FORMATION AND LIFE OF TAJIK PEOPLE

D. MAHKAMOV, G. JONMAHMADOVA

This article dedicated 25 years of independence and 19 years of reconciliation and national consensus. The authors have made an attempt to reflect the main features of a political leader XXI century in the face of the Head of State, President of Tajikistan, Emomali Rahmon, who was able to bring the Tajik people from the destructive abyss of civil war lead to peace and national unity and mining of the sovereignty state.

Keywords: civil society, democracy, unitary, national leader, national unity and education.

ИСТИҚЛОЛИЯТ ДАР РАВАНДИ РУШДИ ОМУЪЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИЧӢ

М. ЭҲСОНЗОДА

***ходими илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф
ба номи А. Ҷомии АТТ***

Имрӯз замони муосирро бидуни омӯзиши забонҳои хориҷӣ бахусус забони англисӣ дарк ва мушоҳида намудан ғайри имкон аст. Забони англисӣ ҳамчун забони глобалӣ қариб дар ҳамаи кишрҳои мухталифи ҷомеа ва дар мамолики тараққикарда ё худ рӯ ба инкишоф мавриди истифодаи васеъ қарор гирифта, барои рушди минбаъдаи тамаддун ва фарҳанги ҷаҳонӣ кумаки худро мерасонад. Алалхусус барои

дастрас намудани иттилооти тоза ва пешравиҳои илмҳои муосир, таҳсилот, огоҳи пайдо намудан ба илму фарҳанги давлатҳои воқеан ҳам аз ин самт пешрафта забони англисӣ нақши ҳамаҷонибаи худро иҷро мекунад. Аз худ намудани ин ё он забони хориҷӣ омӯзандаро водор месозад, ки фанни технологияи иттилоотиро ба таври бояду шояд донанд. Чун таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки барои саҳеҳ ва зуд аз худ намудани забони хориҷӣ технологияи иттилоотӣ хело як нақши арзандаро мебозад. Хушбахтона баъди ба Истиқлолияти давлатӣ ва Ваҳдати миллӣ расидани Тоҷикистон дар ин раванд бисёр барномаҳо аз тарафи ҳукумат пешниҳод гардиданд, ки барои рушди забонамӯзӣ мусоидат намудаанд.

Лозим ба ёдоварист, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бисёре аз барномаҳо ва паёмҳои ҳарсолаи худ соҳаи маориф баҳусус мавзӯи забонамӯзиро масъалаи калидии ҷомеа арзёбӣ менамояд. Маориф баҳри нақшаҳои иҷроӣ стратегияи ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи афзалиятнок маҳсуб меёбад. Алалхусус, иҷроӣ нақшаҳои дурнамои Ҳукумати Ҷумҳуриӣ дар доираи се ҳадафи асосии стратегия-раҳӣ бахшидани мамлакат аз бунбасти камуникатсионӣ, таъмини истиқлолияти энергетикӣ ва ҳифзи амнияти озуқаворӣ зина ба зина амалӣ гашта истодааст.

Дар даврони истиқлолияти комили давлатӣ аз тарафи роҳбари давлат барномаҳои гуногуни рушд ва инкишофи забонҳои хориҷӣ тарҳрезӣ шуданд, ки барои дар сатҳи ҷаҳонӣ аз худкунии забонҳои хориҷӣ мусоидат намудаанд.

Баҳусус, фармони Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4-уми апрели соли 2003 оид ба амали гардонидани барномаи давлатии омӯзиши забони русӣ ва англисӣ дар ҷумҳуриӣ барои солҳои 2004-2014 ба роҳ монда шуд. Ин барнома баҳри рушди устувори омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар стандартӣ ҷаҳонӣ забондонӣ ба роҳ монда шуд.

Ин чунин дар паёми имсолаи Пешвои миллат ба Маҷлиси Олӣ қайд гардид, ки *“Роҳбарони вазоратҳои маориф ва илм, рушди иқтисод ва савдо, инчунин ректорони муассисаҳои таҳсилоти олӣ супориши дода мешавад, ки дар давоми чор соли оянда масъалаи пурра бо омӯзгорони фанҳои дақиқ, технологияҳои иттилоотӣ ва забонҳои хориҷӣ, дар навбати аввал, русиву англисӣ таъмин кардани муассисаҳои таҳсилоти умумиро ҳал намоянд”*

Ҳамзамон Асосгузори сулҳу ваҳдат. Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёми соли чорӣ ба роҳбарону масъулони соҳаи илм ва маориф, Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли дастуру супоришҳои мушаххас доданд. ***«Ин раванд бояд дар оянда идома ёфта, сатҳу сифати касбу ҳунаромӯзӣ ва омӯзиши забонҳои хориҷӣ боз ҳам баланд бардошта шавад!»***

Гуфтаи маърид аст, ки имрӯзҳо дар пойтахти кишвар, шаҳри Душанбе марказҳои бисёри забонамӯзӣ, омӯзиши фанҳои дақиқ ва курсҳои таёрӣ ба Донишгоҳҳо ва муассисаҳои таълимӣ ба роҳ монда шудааст, ки ин тасмим баҳри рушди зеҳнии ҷавонон ва пешравии кишвари азизамон кумаки назаррасе мерасонад. Дар раванди донишандӯзӣ ва касбомӯзӣ аҳамияти забондонӣ ва забонамӯзӣ яке аз масъалаҳои калидӣ арзёбӣ гардидааст. Баҳри дар сатҳи баланд тайёр кардани мутахассисоне, ки ҷавобгӯи талаботи бозори меҳнат ва рақобатпазир бошанд, забондонӣ омили муҳимтарин мебошад.

Махсусан, дар раванди инкишоф ёфтани робитаҳои иқтисодӣ, муносибатҳои бозоргонӣ ва идоракунии фаъолияти хоҷагидорӣ бо техникаву технологияи

иттилоотиву иртиботӣ дониستاني забонҳои хориҷӣ шарт ва зарур мебошад. Яке аз нишондиҳандаҳои муҳими фарҳанги иттилоотии кишвари мо, ин дониستاني забонҳои англисӣ, русӣ, хитойӣ, арабӣ, олмонӣ ва ғайраҳо махсуб меёбад. Вазъи мавҷудаи саноати компютерӣ ончунон аст, ки амалан қисми зиёди барномаҳои гуногуни татбиқии муосир, муаррифғари технологияҳои иттилоотӣ бо забони англисӣ пешниҳод карда мешавад.

Забони англисӣ забони муносибатҳои байналхалқӣ ва иқтисодӣ буда, ҳоло дар тамоми муассисаҳои таълимии кишварамон ва зинаҳои таҳсилот ҳамчун воситаи муомила ва идоракунии техникавӯю технология омӯзонида мешавад. Чуноне, ки ба мо маълум аст, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ омӯзиши забони англисӣ аз синфи се то синфи ёздаҳ ва дар баъзе муассисаҳои хусусӣ аз синфи якум ба роҳ монда шудааст, ки ақидаи олимону методистон дар ин бора гуногун мебошад.

Л.В. Шерба дар ин хусус қайд кардааст, ки дарккунии маънои калимаҳо ва категорияҳои забони модарӣ бе мавҷудияти истилоҳҳо барои муқоиса хеле мушкил мебошад. Инчунин мавсуф зикр намудааст, ки омӯзиши забони хориҷӣ барои дониستاني забони модарӣ ёри калон расонида метавонад. Ба воситаи таъминнамоӣ бо истилоҳҳо хонандагон имконияти муқоиса карданро фароҳам ба даст оварда, аллакай дар зинаи таҳсилоти ибтидоӣ хонандагонро водор месозад, ки аз маҳдудияти забони модариашон озод шаванд.

Профессорон Г. В. Рогова ва И. Н. Верещагина дар ин бора ақидаашон андаке фарқ мекунад. Мувофиқи андешаи онҳо «Дар ҳоле, ки омӯзиши забони модарӣ хуб ба роҳ монда шудааст, омӯзиши забони хориҷӣ осонтар мегардад». Баъзе муҳаққиқони забоншинос андеша доранд, ки хонандагон бояд аввал сохтори грамматикӣ ва фонетикӣ забони модариашонро хуб омӯхта, баъд ба омӯзиши дигар забонҳо пардозанд, дар ин маврид андешаи Лоик Шералӣ далели гуфтаҳои болост:

Ҳар кас ба забони худ сухандон гардад,

Омӯхтани сад забон осон гардад.

Дар ҳақиқат муаллимон бояд ғайр аз методикаи таълими фанни тадрисшаванда бояд забони хориҷиро низ хеле хуб аз бар карда бошанду тавонанд, ки заминаи хубе баҳри таҳсили минбаъдаи касбомӯзӣ фароҳам оранд. Дар марҳилаи аввалаи омӯзиш аҳамияти қиддӣ бояд дод, зеро ин марҳила асосӣ ба шумор рафта, муваффақияти омӯзиши фан дар зинаҳои навбатӣ аз зинаи аввал вобастагии хеле калон дорад.

Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки чуқур омӯхтан ё худ дониستاني ин ё он забони хориҷӣ ба забаномӯз имконияти ваеъ медиҳад, ки забони хориҷии дигарро бемушкилот омӯзад. Дар муқоиса бо солҳои гузашта дар кишвари мо ҷалб ва шавқи ҷавонон ба забаномӯзӣ зиёд шуда истодааст. Ба андешаи олимони соҳаи забоншиносӣ барои фикри худро озодона баён намудан нафаре, бояд на камтар аз 3000 вожаю ибораҳоро донанд. Дар ин маврид азхудкунии калимаҳову ибораҳо барои забаномӯз кумак мерасонад, ки бо забони хориҷӣ озодона лӯқма партояд. Ҳар нафари забаномӯз бояд кушиш ба харҷ диҳад, ки фарҳангҳои (луғат) гуногунро дар даст дошта бошад чун забон мисли мавҷудоти зинда ҳаррӯз дар раванди инкишоф ва ҷараён ҳаст. Дар баробари пешрави ва тараққиёти илму техника вожаҳои зиёди нав ба забон ворид мешаванд, масалан олимони муосири англисишинос исбот намудаанд, ки ҳаррӯз дар забони англисӣ зиёда аз 100 калимаи нав пайдо мешавад.

Дар даврони Истиқлолияти давлатӣ омӯзиши забонҳои хориҷӣ зина ба зина рушд ва инкишоф ёфт. Ин тасмим баҳри расидани кишвари азизамон Тоҷикистон ба

накшаҳои гуногуни стратегӣ чи дар соҳаи маориф ва чи дар соҳаи иқтисодиёт мусоидат мекунад.

КИТОБНОМА:

1. Паёми Асосгузори сулҳу Ваҳдати тоҷикон, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомали Раҳмон; Душанбе 20-январӣ соли 2016;
2. Мамадназаров Абдусалом. Фарҳанги англисӣ- тоҷикӣ- Душанбе: Эр-граф, 2011, 1015 с.
3. Modern English language- Oxford University press- London
4. Технологияи иттилоотӣ барои хонандагони синфи 11, Ф. С. Комилов, Т. Розӣ, С. Ҳ. Мирзоев, И. Л. Қосимов, З. Ф. Раҳмонов Душанбе -2014
5. Истифода аз сомонаҳои таълимӣ дар шабакаи иҷтимоии интернет.

НЕЗАВИСИМОСТЬ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ.

М. ЭХСОНЗАДА

Эта статья включает в себя рост и развитие иностранных языков в эпоху независимости Республики Таджикистан. Независимость дала возможность, молодому поколению заниматься изучением иностранных языков в мировом стандарте. Также отмечено, что английский язык имеет важное значение для достижения стратегических планов и перспектив образования и экономики страны.

Ключевые слова: образование, технология, информация, независимость, иностранный язык, мировой стандарт, стратегический план, экономическая глобализация.

INDEPENDENCE IN THE DEVELOPMENT PROCESS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES

M. EHSOZODA

This article includes the growth and development of foreign languages in the era of the Independence of the Republic of Tajikistan. Independence made it possible that young generation engage in the study of foreign languages in the world standard. Also noted that English has a significant importance for achieving the strategic plans and prospects of education and the economy of the country.

Key words: Education, technology, information, independent, foreign language, world standard, strategic plan, economic and globalization.

ИСТИҚЛОЛИЯТ НЕЪМАТИ БЕБАҲО

Б. ЗУЛФОНОВ

*мудири баҳши масоили гузариш ба таҳсилоти 12-солаи
Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии АТТ*

Истиклолият муқаддастарин, азизтарин неъмат дунё, рукни асосии давлати озод, рамзи шарафу номуси ватандорӣ, кафолати хонаи ободу сари баланд ва нерӯи тақонбахши ҳаёти ҳаррӯзаи мо мебошад.

Эмомалӣ Раҳмон

Муқаддастарин чашни миллӣ Истиклолияти Тоҷикистон аст. Имсол мардуми шарафманди Ҷумҳурии Тоҷикистон 25-солагии Истиклолияти Тоҷикистонро чашн мегиранд. Таъмини ботантанаи чашни бошукӯҳ дар тамоми қаламрави Тоҷикистон пасдории ҳар як фарди Ҷумҳурии Тоҷикистонро нисбат ба неъмат бебаҳо ва ифодагари рамзи саодат, озодӣ, худшиносӣ ва худоғоҳӣ ва соҳибватаниву соҳибдавлатӣ нишон медиҳад. Мо ифтихор дорем, ки мардуми сарбаланди Тоҷикистон 25-сол пеш орзу ва ормони гузаштагонанро бо як талоши қавӣ амалӣ ва устувор намуданд. Ногуфта намонад, ки бо даҳлати душманони дохилию хориҷӣ дар рӯзҳои аввали соҳибистиклолии Тоҷикистон душвориҳои зиёд, пеш омада хавфи парокандашавии миллати тоҷик ва аз байн рафтани он таҳдид мекард. Бахт ба рӯи мардуми шарифи Тоҷикистон хандиду дар ин лаҳзаҳои ниҳоят мушкилу мураккаб фарзанди фарзонаи миллат Эмомалӣ Раҳмон дар шаҳри бостонии Хучанд сарвари давлат эълон гардид, Истиклолияти воқеии Ватанро ба талошҳои ватанпарваронаи халқи сулҳпарвар барқарор намуд. Истиклолият самтҳои асоситарини сиёсати давлати соҳибистиклоланро таҳрезӣ ё муайян намуда, дар доираи се ҳадафи асосии стратегӣ- таъмини истиклолияти энергетикӣ давлат, роҳи аз бунбасти коммуникатсионӣ ва ҳифзи амнияти озукавории мардуми кишвар қадамҳои устувор гузошанд. Асос гузори сулҳу Ваҳдати миллӣ-, Пешвои миллат, Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 1996 дар яке аз суҳбатиҳои муҳим қайд намуд, «Дар маркази тамоми низоми таълиму тарбияи кишвари мо бояд мақсураи Истиклолият, кадршиносӣ ин неъмат бебаҳо, анъанот, расму оини мардум ва дигар арзишҳои миллию умумибашарӣ қарор дода бошад». Дар тӯли 25-соли Истиклолият вазъи ҷомеаи мо рӯй ба беҳбудӣ ниҳода, дар самтҳои гуногуни ҳаёти кишвар пешравӣ комёбиҳо ба даст омаданд. Силсилаи шохроҳҳои автомобилгард, силсилаи хатсайрҳои ҳавоӣ бо кишварҳои дуру наздики ҷаҳон, нақбҳо дар дили кӯҳистон, пулҳои устувор аз балои дарёҳо моро бо ҳамдигар ва ҳамсояи кишварро пайваст. Акнун Тоҷикистони офтобрӯя ва зебоманзараи моро дар тамоми кишварҳои хурду бузурги олам мешиносанд ва арҷи эҳтиром мегузоранд. Албатта, ҳамаи ин дастовардҳо кам нестанд, вале инҳо моро қаноатманд карда наметавонанд. Муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2009-ум онро дар табрикоти солинавӣ «соли худшиносӣ ва худоғоҳӣ» номида буданд ва аз мардуми кишвар хоҳиш карданд, ки сохтани нерӯгоҳи барқи обии Сангтӯда -2, хати барқи Ҷанубу Шимол» вусъат дода шуда, сохтмони нерӯгоҳи Роғун аз нав шурӯъ ва тезонида шавад. Ҳамаи ин амру фармон ва супоришҳои ӯ иҷро шуда истодаанд. Ҷомеаи имрӯзаи моро бе маориф тасаввур кардан ғайри имкон аст. Бо ин тавачҷуҳо ғамхорӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мо, кормандони муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, муаллимону роҳбарони мактабҳои миёнаи умӯмӣ ва касбӣ, устодон ва омӯзгорони мактабҳои олии бояд ба донишу малакаи фарогир, бо заҳмати шабонарӯзӣ, самимят ва бо дасту дили гарм ҷавоб гардонем. Тӯли солҳои Истиклолият зиёда аз 2000 мактаби замонавӣ сохта шуда, бо таҷҳизот ва лавозимоти таълимӣ мучаҳаз гардонидани шудаанд. Асос гузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Рӯзи дониш 1-сентябри 2013 ба Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон ташриф оварда, чун

анъана ба доираи васеи устодону донишҷуён суҳбати озод ораста, ба онҳо баҳри пешравии фаъолияти минбаъдашон маслиҳатҳои муфиду судманд доданд. Ин дастуру хидоятҳои роҳбари давлат моро водор менамояд, ки ба вазъи мактабу маориф, дурнамои соҳа, илму технологияи муосир, фарҳангу таммадуни миллӣ, ифтихори ватандӯстӣ, эҳтирому арҷгузорӣ, ба муқаддасоти кишвар, арзишҳои волои миллӣ ва диниву инсонӣ, тарбияи ҷавонон дар рӯҳияи созандагиву худшиносӣ ва эҳёи андешаи бунёдии миллӣ бештар тавачҷӯх намуда, дар пешравии давлати соҳибистиклоламон боз ҳам қадамҳои устувор гузорем. Ниёғони мо яке аз қадимтарин ва куҳантарин тамаддунҳои ҷаҳониро офариданд, ки бар пойдевори «пиндори нек, гуфтори нек ва рафтори нек» устувор буд. Гузашта аз ин, онҳо низоми мукаммали давлатдориву идорат, санъати асили меъмориву шахрсозӣ, тарзи муттамаддину оқилонаи муносибати байни миллатҳо, эҳтироми озодии мазҳабҳову равияҳои гуногун ва риояи оинҳои ростини динӣ, инчунин ҷараёну мактабҳои гуногуни илмиву фалсафӣ ба мерос гузоштанд. Таърихи ҳаракати истиқлолҳои халқҳо хеле омӯзанда ва ибратбахш аст. Аз қувваи озодихоҳиву истиқлолталабӣ қавитар ва муқаддастар нерӯе вучуд надорад. Касе шаъну шараф ва ору номус дорад, барои истиқлолияти милливу давлатӣ, барои озодии Ватани худ ҳеч чизро дарег намедорад ва танҳо бо ҳаминроҳ сарбаландона, озодона ва бошарафона зиндагӣ мекунад. Мо бояд арзиши ҳастии худ, қадру қимати миллатро хуб донем, худро бо миллат якҷо, ҳаммаром ва ҳамтақдир шуморем. Худро ҳамтақдири миллат шуморидан дараҷаи баланди ҳудогоҳии инсон аст. Дар акси ҳол, бе шаку шубҳа аз бузургтарин лаззат ва ифтихор, яъне ифтихору кайфияти ватандорӣ маҳрум мемонем. Инсон ҳар қадар таърихи халқи худро хубтар донад, бо ранҷу азобҳо ва қомебиҳову қадрамониҳои ӯ ошно шавад, эҳтиромаш ба миллату Ватанаш бештар мегардад, мефаҳмад, ки гузаштагон барои соҳибватан ва соҳибмиллат шудан чӣ қадар қонбозиҳо карда ва қурбониҳо доданд. Мо тақдири фарзандони хурдсоламонро, ки ҳанӯз чун ниҳолакҳои нозук ҳастанд, ба дасти устодони доно, бозақоват, ботачриба, бофазилату бофарҳанг супорем, то ки ҷавонон дар оянда мустақилона ва уҳдабароёна, бо ҳисси баланди ифтихори миллӣ ва ватандорӣ давлати худро идора карда тавонанд. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар рӯзи Истиқлолият чунин қайд намуданд: «Дар даврони Истиқлолият як насли нав – насли озод аз қобилҳои идеологӣ ва маҳдудиятҳои мафкуравӣ, дорои тафаккури ҷаҳонбинии нав дар руҳияи ватандӯстию ватанпарварӣ ба қамол расида, рӯйи саҳнаи зиндагӣ омад, ки мо дар оянда метавонем парчами давлатӣ соҳибистиклоли худро дилпуруна ба дасти он супорем. Мардуми бо ору номуси мо бо меҳнати софдилона ва арзу иродаи қавии худ Ватани маҳбубамонро боз ҳам ободу сарсабз менамоянд, шуҳрати онро дар арсаи бйналмилалӣ баланд бардошта, дар бунёди ҷомеаи адолатпарвари демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ саҳми босазои худро мегузоранд ва бо ҳамин роҳ сарнавишти таърихии халқамонро, ки аз Истиқлол ва Ваҳдати ҷовидонаи миллӣ ибтидо мегирад, сарбаландона идома медиҳанд. Дар солҳои истиқлолият Ҷумҳурии Тоҷикистон новобаста ба баъзе мушкилот ба дастовардҳои бузург ноил гардид. Зеро дар рӯҳияи ватандӯстиву меҳнатпарастӣ, худшиносии миллӣ, ҳифзи сунат ва анъаноти неки фарҳангии ниёгон, бар пояи асолати миллӣ устувор намудани ҷаҳонбинӣ ва мафкураи ҷомеаи кишвар, бар асоси анъаноти ғании давлатдорӣ бунёд намудани низоми нави давлату давлатдорӣ миллӣ рукнҳои аслии сиёсати фарҳангии давлат ва ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Боиси хушнудист, ки дар солҳои истиқлолияти давлати

соҳаҳои муҳими иҷтимоӣ аз ҷумла, илму маориф, тандурусти ва фарҳангу варзиш ба маҷрои куллан нав ворид гардида, сол аз сол пеш меравад. Истиқлолияти давлатиро дар роҳи худшиносии милливу таърихӣ, эҳёи оину сунатҳо ва рушди илму адаб метавон марҳилаи дурахшони пурифтихори фарҳангу тамадуни миллий, даврони рушди нерӯи зеҳнӣ ва эҷодкорӣ арзёбӣ намуд. Вобаста ба ин меҳодам махсус хотирнишон намоям, ки маҳз ба шарофати истиқлолият сиришти маънавии миллати тоҷик расмияти сиёсӣ пайдо кард.

Роҳи мақсади мо бунёдкорӣ,
Хунаромӯзиви эҷодкорӣ.
Зафармандона миллати хеш,
Ба ҳам оему созем устуворӣ.

КИТОБНОМА:

- 1.Назарзода С.- Истиқлолва рушди забони давлатӣ.279с.
- 2.Алимшоев М.- Истиқлолияти давлатӣ- рушди босуботи ВМКБ.315с.
- 3.Раҷабов А. –нақши асосгузори сулҳу ваҳдат,пешвои миллат дар рушди маориф.61с.
- 4.Адабиёт ва санъат 2016.№22.саҳ.-3.

НЕЗАВИСИМОСТЬ - БЕЗЦЕННЫЙ ДАР

В. ЗУЛФОНОВ

Независимость, прежде всего, зависит от основных направлений развития Республики Таджикистан. Независимость требует решение основных задач: обеспечение энергетической независимости республики, обеспечение населения качественным продуктом питания. Независимость играет огромную роль в самосознании и национального самоопределения таджикского народа, возрождения национальных традиций и развития литературы и науки.

Ключевые слова: независимость, новости, изменение, патриотизм, развитие страны, коммуникация, возрождение.

INDEPENDENCE AS A FAVOR GIFT

В. ZULFONOV

Independence, depends primarily on the basic directions of development of the Republic of Tajikistan.Requires solving three major problems: ensuring energy independence of the country, the release of the communication roads, provision of population with food products. Independence plays a huge role in the identity and national self-determination, the revival of national traditions and the development of literature and science.

Key words: Independence, news, changing, patriotism, develop of the country, communication, regeneration.

ТАЪРИХИ БЕДОРИИ МИЛЛӢ, БУНӢДИ ДАВЛАТИ МИЛЛӢ ВА САМАРАИ ИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН

Б. КАМОЛОВА
*номзади илмҳои педагогӣ, мудири шуъбаи
ҷомеашиносии ПРМ ба номи А. Ҷомии АТТ*

Дар яке аз китобҳои бузурги халқи тоҷик «Тоҷикон», ки аз ҷониби алломаи бузург, қаҳрамони миллат Б.Ғафуров ба халқи тоҷик ато гардидааст, омадааст: «Агар кас гузаштаи аҷдоди худро надонад, инсонӣ комил нест! Ин хитобаи сода, вале дар айни замон ҷиддии бузургони илму адаби мо аз қаъри асрҳо ба гӯш мерасад ва хушдор медиҳад, ки аз таърихи миллату сарзамин, расму русум ва дину оини худ мудом воқиф бошем.

Воқеан, таърихро хотираи инсоният меноманд. Пас, ҳар фард бе омӯзиши таърихи кишвари худ, бе нигоҳ доштани аслу насаб ва маърифати бумиву зотиаш, аз решаи хеш дур ё канда шуда, ба вартаи гумномӣ ё фано қадам мениҳад ва ба таъбири имрӯзиён, «манқурт» мешавад. Яъне инсон таърихи гузаштаи худро фаро нагирад, табиист, ки аз зоти худ, роҳи тайкарда, дастовардҳои сиёсӣ фарҳангӣ ва бурду бохти мардумаш ноогоҳ монда, чун махлуқе одамсурат, вале бепарво, бемасъулият, бенишон умр ба сар мебарад. Ин бадбахтии бузург аст. Охир оӣ аз хотираи гузашта, фориғ аз ғами фардо чӣ хел худро инсон мешуморӣ?

Агар ин ғоча давлат, миллат ва қавмеро фаро гирад, чӣ мешавад? Аммо хушбахтона «тоҷикон бо қору пайкор барои ноил шудан ба озодӣ, бо созандагӣ ва бунёдкорӣ, бо ақлу заковати фарзандони нобиғааш дар арсаи илму адабу сиёсат, бо расидан ба даврони эҳёи давлатдорӣ ва ҷашидани заҳри шикаст, бо талошҳо баҳри худшиносӣ ва огоҳии миллат таърихи худро ғаниву рангин сохтаанд».

«Имрӯз мардуми кишвар ба худшиносӣ ва барқарор кардани хотираи таърихӣ хеш беш аз пеш ниёз дорад. Мо бояд аз таърихи гузашта сабақ бигирем ва барои ваҳдати комили миллӣ қорҳои бузургеро ба анҷом бирасонем. Дар ин роҳи пуршараф ҷопи осори гаронбаҳои академик Бобочон Ғафуров барои барафрӯхтани эҳсоси ватандӯстӣ ва ифтихори миллӣ мадад хоҳад расонд». *Эмомалӣ Раҳмон, соли 1998*

Дар асоси гуфтаҳои боло зикр намудан лозим аст, ки пас аз ба даст овардани Истиқлолият давлати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба давлати абарқудрат табдил ёфт. Дар ҳақиқат барои барпо намудани давлати миллӣ чунин одамони бузург ба мисли Б.Ғафуров ва Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба арсаи ҳаёт омаданд, ки айни муддао буд ва онҳо сари вақт давлати тоҷиконро роҳбарӣ намуда, халқи он замон гумроҳгаштаро аз паси худ ба роҳи дурусти таърихӣ ба пеш бурданд. Бо қору пайкори чунин бузургон ҶТ дар тамоми соҳаҳои ҳаёт рушду нумӯ ёфт. Масалан, дар соҳаи иқтисодиёт, фарҳангу санъат, маданият, иҷтимоиёт, сиёсат, маориф ва илм. Концепсияи миллии тарбия хеле бамаврид дарҷ гардид, ки он барои бедории миллӣ ва давлати миллӣ роҳнамои насли наврас гардид. Соҳаи варзиш ва сайёҳӣ хеле ба авҷи боло расид, ки натиҷаҳои он дар ҷумҳурии мо назаррас аст.

Худшиносии миллӣ-рамзи ваҳдату ҳамдигарфаҳмӣ

Ваҳдату ҳамраӣ, ҳамдигарфаҳмӣ, якдиливу муташаккилӣ ба ҳам хеле тавҷам буда, талқин намудани он ба ҷавонон, ба он пайгирӣ намудани онҳо ба худшиносии миллӣ оварда мерасонад. Мақсаду мароми ҷавонон тавассути таълиму тарбияи хуб ва донишу маърифати баланд амалӣ мегардад. Дар ин бора Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам

Эмомалӣ Раҳмон чунин ибраз доштаанд: «То даме, ки худшиносии миллӣ, пос доштани хотираҳои таърихӣ, ифтихор аз мансубияти миллӣ, дар шуури ҳар яки мову шумо падида наояд, то даме, ки ҳар кадоми мо манфиати миллиро ҳамчун қарзи муқаддаси шаҳрвандӣ эҳсос накунем ва эҳтиром нагузорем, то даме, ки хидмат ба Ватан ва миллат бароямон ба арзиши олии зиндагӣ табдил наёбад, мо ҳамчун давлати соҳибистиклоли миллӣ ба камол намерасем».

Мусаллам аст, ки дар кишвари мо дар даҳсолаҳои охир мақом чорабиниҳои фарҳангиву маданӣ, илмиву маърифатӣ ва таъсири мусбати онҳо ба фаъолияти ҷавонон боло рафтааст, ки тавассути онҳо ҷавонон тарбияи хуб мегиранд, омӯзгорон ҷавонро ба роҳи дурусти зиндагӣ ҳидоят менамоянд, илму маърифат ва мақому манзалати илмомӯзӣ дар байни ҷавонон низ хеле пеш рафтааст. «Худшиносӣ мақому манзалати инсонии худро бо решаҳои таърихӣ, бо сарнавишти миллату халқи худ ва бо аҳли башар дарк кардан аст.» Бо талқини хеш Президенти кишвар ҷавонро ба роҳи илму маърифат равона месозанд, ки гуфтаанд: «Бидуни пайванду ҳамгироии тамаддуни имрӯзаи тоҷикон бо таърихи қуҳанбунёди хеш ба қадри истиқлолият, ифтихори Ватану ватандорӣ, хуввияти миллӣ ва худшиносию ҳудогоҳии комил расидан мушкул аст. Ҳамчунин бе дарки огоҳонаи решаҳои таърихӣ, таҳкими истиқлолият пайдории давлатдорӣ ва бунёди ҷомеаи мутамаддин мушкултар хоҳад буд». Масалан, соҳаи илму маърифатро гирем, ҳангоми дар мактабу дабистонҳо таҳсил намудани хонандагон озмуну чорабиниҳои баргузор гардида истодаанд, ки ҷавонон дар он фаъолона ширкат меварзанд. Ҳоло дар ҷумҳуриамон ҷавонон-варзишгарон, ҷавонон-ихтироъкорон, ҷавонон-навоварон, ҷавонон-эҷодкорон ва ғайраҳо фаъолона дар соҳаҳои гуногуни кишварамон қору пайкори худро пешниҳод карда истодаанд.

Худогоҳии миллӣ аз тағйир додани хеш оғоз меёбад

Давлат дар идоракунии ва пешбурди ҳаёту зиндагии аъзои он, аҳолии он мақоми хосса дорад. Тӯли давраҳои зиёди таърихии худ тоҷикон бойгонии моддиву маънавии худро ғанӣ гардониданд. Худи иштироки донишҷӯён дар конференсияву семинарҳои, аз онҳо худогоҳии миллии онҳо дарак медиҳад. Тибқи дарсомӯзӣ ва машваратҳо дар муассисаҳои таълимӣ аз захираҳои табиӣ боҳабар мешаванд ҳар сангпорову кафи хокро азиз мешуморанд. Ҷавонон бояд аз пешвоёну қаҳрамонон чун Шерак, Исмоили Сомонӣ, Темурмалик, Муқаннаъ, Восеъ, Спитамен, Садриддин Айнӣ, Шириншоҳ Шохтемур, Бобочон Ғафуров, Нусратулло Махсум ибрат гиранд.

Рӯзгори пурғановати онҳо боиси рӯзгори шоиставу саҳифаҳои рангини миллати мо гардидааст ва дар таърихи қуҳанбунёди тоҷикон абадӣ сабт шудааст.

Вале табиати сулҳҷӯёнаи тоҷикон, ки ҳамеша ба гузашт ва созиш моил аст, агарчи дар таърихи гузашта боиси аз даст додани манфиатҳои ҳаётӣ шуда буд, ин дафъа барои дарки манфиатҳои умумимиллӣ мусоидат кард. Ин як навъ дурандешӣ ва хирадмандиро ифода мекард.

Ҷанги шаҳрвандӣ барои хоҷагии халқи мо зарару харобиҳои азимеро оварда, боиси ҳалокати даҳҳо ҳазор одамон гардид. Дар ин асно дар яке аз суҳанрониҳои худ Пешвои миллат, Раиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид карда буданд, ки «даҳсолаҳо лозим мешавад, то захму ҷароҳатҳои ин фалокат муолиҷа шаванд ва мо ба он мекушем, ки дар ҳар хонавода сулҳ ва оромӣ ҳукмфармо бошад».

Рӯзи аввали фаъолияти худ ба сифати Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ибраз дошта буданд, ки «ман қори худро аз сулҳ оғоз карда, ба мардуми

азияткашидаи кишварам сулҳу оромӣ меорам». Сулҳу салоҳ, оромӣ, пойдорию амният дар кишвар ба некӯаҳволиву зиндагии шоистаи мардум мусоидат намуд.

Давлати миллӣ-файзи Истиқлол

Чумхурии Тоҷикистон, ки имсол 25-умин солгарди таъсисёбии хешро таҷлил мекунад, бар идеологияи миллӣ асос ёфта, ҳадафаш дифоъ аз ҳастии таърихӣ миллати тоҷик аст, ки беш аз 80 дар сади ҷамъияти онро ташкил медиҳад, ин ҳудуди ҷуғрофӣ ва сиёсӣ ва бо ҳамин ормон арзи ҳастӣ дорад.

Забони тоҷикӣ забони расмӣ давлати мост ва кӯшиш ба харҷ меравад, ки ин забон рушду такомул ёбад, дар ҳамаи манотиқи кишвар ҳамчун забони давлатӣ садо диҳад ва ҳамагон онро фаро бигиранд. Ин давлат пушту паноҳи фарҳанги миллист ва барои равнақи ҳамаҷонибаи он тамоми имконотро, ки дар ихтиёр дорад, дар хидмати он мегузорад ва ҷиҳати муаррифии он ба оламиён низ кӯшиш ба харҷ медиҳад. Ин давлат таърихӣ миллии ҳафтҳазорсоларо як мактаби ҳудогоҳиву бедории миллӣ медонад ва ба ҳамин манзур садҳо асари илмиву ҳунари роҷеи таърихӣ наву кӯҳан ба нашр расид, аз тамаддуни ориёӣ ва ҳазораи давлати Сомониён тақдирӣ тақдир ба амал омад ва пайкараи муҳташами Амир Исмоили Сомонӣ дар пойтахт ва марокизи вилоятҳо қомат афрохт. Ин давлат, агарчи динро ҷудо аз сиёсат мешуморад, аммо ба рушди ислом ба ҳайси оини мазҳабӣ мусоидат мекунад ва огоҳ аст, ки арзишҳои миллӣ ҳамон арзишҳои исломианд. Дар солҳои истиқлол ҳазорҳо масҷид бунёд шуд ва даҳҳо ҳазор нафар ба зиёрати “Ҳонаи Худо” шарафёб гаштанд. Аммо давлати миллӣ, азбаски аслҳои демократиро ҳам арҷ мениҳад, ба ҳукуку озодиҳои фарҳангии ақаллиятҳои миллӣ, динӣ ва мазҳабӣ ҳам эҳтиром қоиладар буда, барои фаъолияти озоди онҳо шароити кофӣ муҳайё сохтааст.

Бедории миллӣ аз барпошавии давлати миллӣ зухур меёбад. Мусаллам аст, ки Давлати тоҷикон дар гули мавҷудияти худ марҳилаҳои гуногуни зиндагиро аз сар гузаронидааст. Бо сабабу омилҳои гуногун таъминкунандагии ваҳдати миллӣ ҳалалдор шуда, ба парокандагии қавмҳову маҳшавии миллату давлатҳо оварда расонидааст.

Муборизи бедории миллат бояд буд

Борҳо миллати тоҷик вазниниву мушкilotи зиёдеро аз сар гузаронидааст, ки таърих онро гувоҳӣ медиҳад. Хушбахтона Эъломияи истиқлолияти кишвар ба самъи ҳамагон расонида шуд ва Давлати Тоҷикистон қадамҳои нахустини мустақилонаи хешро дар даврони истиқлолият ба пеш гузошт. Агар ба таърих назар афканем, кишвари мо дар муборизаҳои шадиди сиёсӣ ва ҷанги бемаънии шаҳрвандӣ арзи ҳастӣ намуд. Ин нокомиҳои кишвари мо аз решаҳои чуқури таърихӣ сарчашма мегирифт. Ин решаҳои таърихӣ оқибатҳои мутеии ҳазорсолаи тоҷикон аз ҷониби аҷнабиён - арабҳо, қарохониҳо ва ғайраҳо, пош хӯрдани давлати абарқудрати Шӯравӣ, гусаста шудани робитаҳои иқтисод байни чумхуриҳои собиқи Шӯравӣ ва дигар омилҳо буданд, ки осори худро то давраҳои имрӯзи мо дарёфт намуда буданд. Ин буд, ки дар охириҳои солҳои 80-ум ва аввали 90-уми асри гузашта зери таъсири қувваҳои беруна як қатор омилҳои дохилӣ рӯи кор омаданд, ки таъсири манфии худро барои ташаккули андешаҳои зиддидавлатӣ расониданд. Ин ҷо эҳсоси ифтихори миллӣ ва талаби адолати иҷтимоӣ коҳиш ёфта буд. Омилҳои мазкур мардуми тоҷикро рӯ ба экстремизми сиёсӣ динӣ ва миллатгароӣ маҳалгароӣ хидоят менамуданд. Таъсири вусъатёбии исломгароии кӯркӯрона, худҳоҳиҳои бадоқибат, минтақабозиву маҳалгароӣ авҷ гирифта буд. Дар оқибат натиҷаи обро лей кардани як гурӯҳ одамони ифротгаро ва адӯёну ҷангҳои кишвар гардид.

Баъди соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон ин омилҳо хеле авҷ гирифтанд.

Таърих гувоҳ аст, ки ҳар давлату ҷомеа ба душвории бухрон дучор мешавад ва бо роҳҳои гуногун ин мушкилиҳо ҳаллу фасл карда мешавад. Дар кишварҳои дигари дунё низ ҳамин гуна ҷангҳои дохилӣ ва задухӯрдҳои кашокашҳо, ки оқибат давлатҳоро ба пошхӯрӣ наздик оварда мерасониданд, ба мо аз таърих маъмул аст.

Бахтномаи миллати тоҷик

9 сентябри соли 1991 Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барпо гардид ва якҷанд қарорҳои дахлдор қабул намуд. Дар ин асно барои миллати тоҷик чун обу ҳаво дар сари давлати тоҷикони азияткашида сарваре лозим буд, ки муддаои дили халқро фаҳмад ва авзои сиёсиро муътадил сохта, безарар гардонад.

Ва ҳамин тавр ҳам шуд. Дар натиҷа сарвари давлати тоҷикон, Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба дарди халқи тоҷик малҳам гардид. Ба тӯфайли қарору фармонҳои побарҷо ва қорбариву қордонӣ муаммоҳои шахрвандиро ҳал намуд, аз фарҳангу тамаддун, бузургиву шахомати гузаштагони худ истифода кард. Дар чунин вазъият ба бахти миллати тоҷик дар давраҳои сарнавиштсози таърихӣ шахсияти бузург ба сари давлат омад, ки давлат воқеан миллӣ шуд ва барои сулҳу ваҳдат заминаи хуб фароҳам гардид ва манфиатҳои миллат аз манфиатҳои шахсӣ боло доништа шуданд.

Ваҳдати миллӣ оинаи бедории миллӣ

Эмомалӣ Раҳмон-чун барпоқунандаи пойдевори ваҳдати миллӣ дар Тоҷикистон, чун фарди одил ба майдони сиёсат зухур кард, ки он аз лутфу қаромати тақдирӣ миллат буд. Давлати тоҷикон таҳти роҳбаладии оварандаи сулҳу амният ва барпоқунандаи бедории миллӣ ва тақвиятбахшандаи он бо азми устувору сарсупурдагӣ ба миллати хеш аз хатари нобудшавӣ раҳойӣ ёфт ва рӯ ба шоҳроҳи рушду таракқӣ ниҳод.

Дар кишварамон тибқи фармону қарорҳои сари вақти ва ба манфиати зиндагии халқ равонагардида ва ба маҷрои ҳубу беғалат ҳидоятгардида худшиносии миллӣ, хештаншиносӣ, ҳифзи хотираи таърихӣ, бузургдошти забон ва мероси фарҳангӣ пайдор гардид, ки дар онҳо симои миллат, суннатҳои давлатдӯӣ ва расму оинҳои аҷдодӣ ҳар чӣ бештар ташаккул ёфта бошанд, дар натиҷа бедории миллии побарҷо гардидааст.

Зинаҳо ва принципҳои давлати миллӣ

Бедории миллӣ дар якҷанд зинаҳо ба вучуд меояд ва тақмили инкишоф меёбад. Яке аз ин зинаҳо гузаронидани чорабиниҳои бузурги таърихӣ мебошад, ки саҳми онҳо дар тағйир додани мафкураву ақидаҳои ҷавонон бузург аст. Тавассути таҷлили ҷашнҳои 1100-солагии давлати Сомониён, 2500-солагии шаҳри Истаравшан, 2700-солагии шаҳри бостонии Кӯлоб, ҳазораи «Шоҳномаи»-и безаволи Фирдавсӣ, 1000-солагии Носири Хисрав, 650-солагии шоир ва орифи шаҳир Мирсаид Алии Ҷамадонӣ, 675-солагии классики назми форсу тоҷик, ғазалсарои бузурги машриқзамин Камоли Хучандӣ, рӯзи забони тоҷикӣ, соли бузургдошти тамаддуни Ориёӣ, 800-солагии Ҷалолиддини Румӣ, 1150-солагии поягузори адабиёти форсу тоҷик Одамушшуаро Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, 100-солагии зодрӯзи академик Б.Ғафуров, 1310-солагии Имоми Аъзам (Абӯҳанифа) ва дахҳо чорабиниҳои фарҳангиву илмӣ-маърифатӣ нишонҳои дурахшони эҳтиром гузоштан ба таърихи

тайкардаи миллат, бузургдошти шахсиятҳои оламшумули илмӣ ва фарҳангӣ ба шумор меравад. Дар ин асно дар ҳақиқат воқеан чашми ҷавонон кушода шуда, нигоҳи онҳо ба таърих, ҳаёту мамоти имрӯза ва ояндаи миллати тоҷик, давлатдорӣ он дигаргун гашт. Ҳазорҳо ҷавонон, ки сарвари кишвар онҳоро ояндаи миллат номидааст, ба суи дарҳои кушодаи илму маърифат, илму адаб, кошонаҳои маърифату илмӣ равон гаштанд, мафкураи ҷавонони имрӯза аз ҷавонони даҳ сол қаблӣ хеле тафовут дорад.

Зинаи дигари бедорӣ миллӣ дар донишони забони модарӣ, забони ноби тоҷикӣ-форсӣ аст, гузашта аз ин чун дар қарорхояшон пешвои миллат қайд мекунад, Фармони Президенти кишвар аз 4 апрели соли 2003 «Дар бораи тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» сиёсати давлатиро дар боби забонмӯзӣ муайян намуд, донишони забонҳои русиву англисӣ ва дигар забонҳои хориҷӣ ба ҷавонон зарур аст, забондонӣ ҷаҳондонист. Онҳо акнун сарфаҳм мерафтагӣ шуданд, ки забони ноби тоҷикӣ яке аз муқаддасоти давлатӣ ба ҳисоб меравад, тахти роҳбарии Пешвои миллати тоҷик муҳтарам Э. Раҳмон онҳо қадамҳои устуворонаи худро зеро парчами ҶТ ба пеш мегузоранд. Дар баромадҳои худ дар ин бора сарвари давлат қайд намудааст: «Забон дар ҳақиқат асоси давлат, ҳастӣ ва бақои умри миллат аст», дар мулоқоти худ бо аҳли зиёиёни мамлакат ӯ афзудааст: «Ифтихор аз ватану ватандорӣ, таъриху фарҳанг, ифтихор аз миллат ва хувияти миллӣ афзалтар аз ҳама дар попу бегазанд нигоҳ доштани забони модарӣ ифода меёбад. Таърих гувоҳ аст, ки баъди гум кардани забони модарӣ давлат низ дер ё зуд тафаккур ва ҳатто давлату давлатдорӣ миллии худро аз даст дода, забон ва унсурҳои фарҳанги бегонаро мепазирад». Забондонӣ ҷаҳондонист. Забони ғайрро пас аз забони модарӣ худ омӯхтан равост.

Зеро гуфтаанд: Ҳар ки ба забони худ сухандон гардад,
Донишони сад забон осон гардад.

Аз ин ҷост, ки ба воситаи забон ҷавонон миллати худ, забони худ, давлати худро дар дигар давлатҳо намоёндагӣ мекунад.

Чун варзишагарони номии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба майдони муборизаҳо баҳри рушду нумӯи халқи тоҷик ва давлатдорӣ он қадамҳои мубораки худро ниҳоданд, инҳо ҳама ба туфайли дастгирии сарвари бебаҳои тоҷикон муҳтарам Э.Раҳмон буд.

Хулоса.

Дар натиҷаи дар аксар ҷабҳаҳои ҳаёти кишварамон ҷорӣ намудани технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва рушди иқтисодӣ иҷтимоӣ, муносибатҳои нави муоширати инсонӣ ҷомеаи шахрвандӣ рушду нумӯёфтааст. Ҳаёти имрӯзаи тоҷикон тақозо дорад, ки дар ин раванд забон мақоми махсусро ишғол менамояд. Бедорӣ миллӣ дар радифи ин гуфтаҳо тавлид ёфтааст.

КИТОБНОМА:

1.Б. Ғафуров. Тоҷикон: Таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нав - Душанбе: Дониш, 2008. 870 с.

2.Эмомалӣ Раҳмон. Фарҳанг ҳастии миллат аст.-Душанбе; Матбуот-2001.-37с.

3.Эмомалӣ Раҳмон. Душанбе- шаҳри дӯстӣ ва бародарӣ.-Душанбе; Ирфон, 1998.-32с.

4.Эмомалӣ Раҳмон. Истиклолият неъматӣ бебаҳост.-Душанбе; Шарқи озад. 2001.-94с.

5.В.Набиев. Навниҳолони боғи истиқлол.- Душанбе; Авесто, 2001.-66с.

6.Партии и движения Таджикистана. -№10. 1999. с.4-7.

ИСТОРИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ПРОБУЖДЕНИЯ, СОЗДАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА И ПЛОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ ТАДЖИКИСТАНА

Б. КАМОЛОВА

В данной статье раскрываются значение и содержание Государственной независимости и национального пробуждения в Таджикистане. В ней разрабатываются принципы перехода на новый этап независимости в стране. Автор отмечает, что национальное самопознание берёт начало от изменения самой личности.

Ключевые слова: национальное самопознание, сознание, чувство гордости, национальное пробуждение, национальное государство, независимость Таджикистана

THE HISTORY OF NATIONAL AWAKING, THE CREATION OF THE NATION-STATE AND THE INDEPENDENCE OF TAJIKISTAN

В. КАМОЛОВА

In the article dialoged the content and the value of the State's independence and national revival in Tajikistan. It developed the principles of the transition to a new stage – independence in the country. The author notes that the national self begins from changes in the personality.

Key words: national self consciomeanness, consciousness, sense of the pride, national awakening, national state, the independence of Tajikistan

МЕТОДИКА

МЕТОДИКА

ОРОИШИ ДАФТАРИ (КАБИНЕТИ) МЕТОДИИ МУОСИРИ ФАННӢ- ОМИЛИ ТАШАККУЛИ ХУДОГОӢ ВА ХУДШИНОСИИ МИЛЛИИ МАКТАБИӢН

И. ДАВЛАТШОЕВ

*ходими пешбари илмии Пажӯҳишгоҳи
рушдимаорифи ба номи А. Қомии АТТ*

Дафтари (кабинети) методии фаннӣ дар мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ яке аз марказҳои коргузорию омӯзгорон ва донишандӯзии хонандагон махсуб ёфта, зеро роҳбарии Шӯрои иттиҳодияи методии муассиса амал мекунад. Он баҳри соҳавӣ гардонидани таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ташкили гӯшаи минбари таҷрибаи пешқадам роҳандозӣ карда мешавад. Гӯшаи дафтари методии ин ва ё он фан баҳри паҳн намудани таҷрибаи пешқадами омӯзгорон ва дастовардҳои беҳтарини синф пешкаш карда мешавад. Дафтари методии синф дар якҷоягӣ бо иттиҳодияи методии муассиса амал намуда, баҳри ганӣ гардонидани намунаи барномаҳои фаннӣ, машғулиятҳои беруназсинфӣ, соатҳои тарбиявӣ, дарсҳои кушод, озмунҳо ва маҳфилҳои фаннӣ бо дафтари методии мактаб ҳамкорӣ мекунад (3:4). Дар дафтари методии синф бояд тамоми маводи калидии фан чой дода шаванд, ки ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ бошанд. Аслан ороиши дафтари методии муосири фаннӣ аз пештоқи рӯ ба рӯи хонандагони синф бо нишондоди рамзҳои давлатӣ ва муқаддасоти миллӣ оғоз меёбад, ки аз рӯи анъана дар болои маркази он, яъне дар болои тахтаи синф расми (портрети) Пешвои миллат, асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон насб карда мешавад. Аз тарафи чапи он агар рӯйхати хонандагони синф ва ба кадом созмони талабагӣ тааллуқ доштани он бо расми аввалин асосгузори Давлати тоҷикон Исмоили Сомонӣ нишон дода шаванд, пас дар қисмати рости он суҳанҳои муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз Паёмҳои ӯ доир ба илму дониш ва поёнтар аз он гӯшаи синфӣ созмони талабагӣ васл карда мешавад. Агар тавонем, ки дар болои тахтаи синф ва чапу рости он Суруди миллӣ, Нишони давлатӣ, Конститутсия (Сарқонун)-и Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Парчами миллиро бо сабти тавсифномаҳои онҳо чой диҳем, моҳияти мазмуни мантиқии ороиши дафтари методӣ дучанд афзун хоҳад гардид. То ин ки ҳар лаҳзаю замон муқаддасот ва арзишҳои миллӣ дар хотири хонандагон мустаҳкам чой гиранд ва ба ҳудогоҳию ҳудшиносии миллии онҳо мусоидат кунанд. Чуноне ки Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба наздикӣ дар маросими ифтитоҳи МТМУ-28 ш. Норақ иброз доштааст: «Тарбияи насли наврас тавачҷуҳи бештар меҳодад..., омӯзгорон ва аҳли маориф вазифадоранд, ки донишҳои замонавиро ҳар чӣ амиқтар омӯзонанд ва онҳоро дар рӯҳияи дӯст доштани донишу маърифат, риояи одоби ахлоқи ҳамида, ҳудшиносиву ҳудогоҳӣ ва ватандӯстиву ватанпарастӣ тарбия намоянд» (7:2).

Дар мавриди истиқболи ҷашну санаҳои таърихӣ, дарсҳои кушод ва соатҳои тарбиявӣ шунавонидани суруди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон- шеъри Гулназар Келдӣ, оҳанги Сулаймон Юдаков, ки 7 сентябри соли 1994 қабул карда шудааст, ба гӯши ҳар хонанда таъсирбахшу гуворо садо медиҳад. Ҳангоми замзама кардани суруди миллӣ бо мусиқӣ барои хонандагон лаҳзаҳои ангезаи ифтихори ватандорӣ ва ҳудшиносии миллӣ фароҳам мегардад.

Нишони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Шӯрои Олии 24 ноябри соли 1992 қабул карда шудааст, низ дар муаррифи сарвату боигарихои табиӣ ва географияи кишвар нақши хос дорад. Дар он пахта, гандум (нишон аз боигарии ҳаёт ва хайру баракат), офтоб (нишон аз ҳаёти абадӣ, осоишта ва мамлақати офтобӣ), тоҷ (нишон аз соҳибдавлатӣ ва мустақилият) тасвир карда шудаанд.

Парчами давлатӣ матои росткунҷаест, ки дар кунҷи чапи пештоқи синф гузошта мешавад. Дар рӯи он се раҳи ранга ба таври уфуқӣ чой дода шуда, раҳи боло ранги сурх, паҳнои он ба раҳи сабзи поён баробар ва рамзи истиқлолият озоӣ, муттаҳидӣ ва ваҳдати миллии халқи кишварро ифода мекунад. Ранги сурх

мубориза ва ҷоннисориҳои халқ баҳри озодӣ ва истиклолият аст. Раҳи сафеди мобайнӣ якуним баробари паҳноӣ ҳар яке аз раҳҳои ранга аст, ки рамзи сулҳу сафои кишвар ва ҳаёти осоиштаи мардуми мамлакати соҳибхитӣро ба бор дорад **(6:33)**. Аз ин ҷост, ки намоиши Парчами давлатӣ дар ҷараёни бисёре аз ҷорабиниҳои фарҳангиву илмӣ-педагогӣ ва машғулиятҳои таълимиву тарбиявӣ ба худогоҳиву худшиносӣ ва ифтихори ватандорӣ хонандагон мусоидат мекунад.

Намоиши акси Конституция (Сарқонун)-и Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки он ҳамчун шаҳодатнома ва сарнавишти бахти миллат муаррифӣ гардидааст, хотиррасон намудани моддаҳои пураарзиши он, маҳаки арҷгузориҳои мактабиён нисбат ба муқаддасоти давлат ва арзишҳои илмиву фарҳанги миллӣ аст.

Баробари соҳибистиклолии ҳешро эълон кардан, Тоҷикистон ва шурӯъ намудан ба тайёр кардани лоиҳаи Конституция, инчунин қори тартиб додани рамзҳои нави давлатии Тоҷикистон оғоз гардид. Ҳамин тариқ, Конституция (Сарқонун)-и Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 бори нахуст тарқи раъйпурсии умумихалқӣ қабул гардид.

Асосҳои муайнкундаи сиёсат ва вазифаҳои низоми таҳсилот дар Каниститутсия (Сарқонун)-и Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуданд, ки маротибаи дуюм 22 июни соли 2003 таҳия ва қабул шуд.

Конституция (Сарқонун)-и Ҷумҳурии Тоҷикистон маротибаи охирин бо раъйпурсии умумихалқӣ саннаи 22 майи соли 2016 бо тағироту иловаҳои дигаргунсозандаи давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона аз нав тарҳрезӣ ва мақбули ҳамагон гардид **(4:8)**.

Дар қисми чапи нишасти хонандагон, ки байни тирезаҳо холианд, вобаста ба кабинети фаннӣ расмҳо(портрет)-и мутафаккирон ва ё олимони соҳа гузошта мешаванд. Дар поёни онҳо матни панду андарзи онҳо сабт гардонда шуда, ба поёни тирезаҳо гулдонҳо гузошта мешаванд.

Агар кабинети методӣ аз фанни забон ва адабиёти тоҷик бошад, расмҳои шоиру нависандагон (нобиғаҳои нотакрор)-и классики форс-тоҷик ва муосири тоҷик аз устод Рӯдакӣ сар карда то устод С. Айнӣ ва М. Турсунзода аз ду тараф ва қафои синф бо ду мисраъ шохбайт, ё як рубоӣ ва ё як порчаи насрӣ ороиш дода мешаванд. Чунончи, мисраҳои ҷовидонии устод С. Айнӣ мувофиқи матлабанд:

Мактаб ба ту ёд медиҳад илму адаб,
Мактаб зи ту мебарад ғаму ранҷу тааб **(1:163)**.

Дар қисмати охири синф дохили ҷевонҳо дастуру китобҳои дарсӣ, методӣ, бадеӣ ва овезаҳои нишондодҳои овозӣ(фонетикӣ), сарфу наҳви забони тоҷикӣ, дигар асбобҳои техникӣ ва болои ҷевонҳо гулдонҳо низ гузошта мешаванд. Ҳамаи ин фаъолияти худхизматрасонӣ ба ташаккули меҳнатдӯстӣ ва парваридани ормонҳои ҳазорсолаи худогоҳии ниёгон дар рафтору шуури насли баркамоли наврасон мебошанд. Дар қисми рости нишасти хонандагон гуфтори пандомӯзи адибон бо портретҳои ранга ва дар поёни онҳо овезаҳои либоси хонандагон бо тартиби муайян насб карда мешаванд, ки албатта бояд ба шакли тозаву озода тарҳрезӣ карда шаванд.

Вобаста ба соҳаи мавҷуда дарҳои кабинетҳои фаннӣ бо лавҳаҳои «Кабинети методи фанҳои забон ва адабиёти тоҷик», «Кабинети методи табию ризӣ», «Кабинети методи химияву биология» ва дигар фанҳо ороиш дода мешаванд.

Қобили зикр аст, ки дар ҳар кунҷу канори синф вобаста ба афзоиши таҷҳизоти фанҳои табииву риёзӣ, химия ва биология, ки хусусияти лабораторӣ доранд, болои мизҳо ва даруни ҷевонҳои синф асбобу олати айёни, лавозимоти техникӣ ва тибқи машғулиятҳои лабораторӣ моддаҳои химиявӣ гузошта мешаванд. Агар кабинетҳои методӣ ба фанҳои экология ва ё муҳити зист, инчунин ботаника бахшида шуда бошад, он гоҳ гулу гиёҳҳо вобаста бо нишондодҳои хосиятҳои таъбабиву шифобахшиашон ба намоиш гузошта мешаванд. Овезаҳои рангаи гулу гиёҳҳо ва растанӣ буттаҳо, боғҳои дарахтони меванок, расмҳои рангаи тоқзор ва маҳсулоти полезӣ, инчунин расмҳои навҳои гуногуни сабзавот баҳри пурмазмун ва ғани гардонидани воситаҳои айёнии таълим ёрӣ мерасонанд.

Тамоми намудҳои кабинетҳои фанӣ вобаста ба камиву зиёдатии маводи таълимӣ, асбобҳои айёнии техникӣ ва хусусиятҳои фарқкунандаи соҳавӣ ва бо принсипи дар боло нишон додашуда оро дода мешаванд. Ҷавобгарии нигоҳубин ва назорати нигоҳдорӣ аз ҳодисаҳои фавқулодаи барқ ва заминчунбӣ, риояи техникаи бехатарӣ ба зимаи устои барқӣ, омӯзгорони фанӣ, мудири дафтари методӣ ва роҳбари синф гузошта мешаванд. Бахусус, кабинетҳои фанҳои химия, физика, технологияи иттилоотӣ ва биология назорату нигоҳубини шабонарӯзии маводи таълимӣ ва асбобҳои техникаро тақозо доранд. Назорат аз болои таъмир, тоза нигоҳубин кардани номгуӣ маводи таълимӣ ва асбобҳои айёнии техникӣ аз ҷониби мутахассиси соҳа, хонандагони фаъол (ба сифати ёрдамчии усто-мутахассис) бо роҳбарии омӯзгори фанӣ ва роҳбари синф ба сомон расонида мешаванд.

Дари дафтари методии фаниро бо қулфи устувор ва се калиде, ки дар дасти омӯзгори фанӣ, роҳбари синф ва мудири кабинет нигоҳ дошта мешаванд, маҳкам нигоҳ доштан мумкин аст. Ҳифзи таҷҳизоти кабинетҳои фанӣ бояд дар ҳар як хонанда нисбати моликияти давлатӣ ҳисси масъулиятшиносиро ба бор орад. Ҳангоми баррасии соатҳои тарбиявӣ ва дарсҳои кушод ба истиқболи ҷашнвораҳои таърихӣ роҳбари синф ва мудири дафтари методии фанӣ ҳамеша бояд ба он саъйю талош намоянд, ки мазмуну мундариҷа он ба мазмуну мундариҷаи мавзӯи машғулияти дарси кушоди тарбиявӣ мусоидат карда, хонандагонро ба рӯҳияи ормонҳои ватандорӣ ва худшиносии миллӣ раҳнамун созанд.

Дар мавридҳои танаффус, дарсҳои тарбияи ҷисмонӣ ва дигар ҳолатҳои зарурӣ баҳри риояи техникаи бехатарӣ дар ҷунин кабинетҳо пайваستا баҳри назорат ва пешгирии ҳодисаҳои нохуш аз ҳисоби хонандагони фаъол навбатӣ таъин карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, кабинетҳои методии фанӣ дар мавриди самаранок истифодабарии тамоми ҷузъиёти он, риояи қоидаҳои бехатарӣ ва арзишноки таълимиву тарбиявӣ бешубҳа аз як тараф, ба ташаккули хусусиятҳои маънавию зеҳнии хонандагон мусоидат намояд, аз ҷониби дигар, ба баланд бардоштани сатҳи ҳудогоҳӣ ва худшиносии миллии мактабиён мувофиқат мекунад.

КИТОБНОМА:

1. Айни С. Ашъори мунтахаб. Мураттиб А. Маниёзов.- Сталинобод: Нашр. давл. Тоҷикистон, 1958.-170 с.

2. Давлатшоев И. Нақши арзишҳои фарҳангӣ ва муқаддасоти миллӣ дар камолоти маънавии мактабиён тибқи технологияи инноватсионии таълим. Китоби 3 (монография). -Душанбе: Ирфон, 2014.- 252 с.

3. Дафтари методии мактаб. Мураттибон Б. Қодиров, Н. Оқилов// Мухаррир А. Муродӣ.- Душанбе: 2007.- 41 с.
4. Конституция (Сарқонун)-и Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе: 2003.- С. 8.
5. Конституция – раҳнамои ҳуқуқи шаҳрвандон ба таҳсил. Мураттибон Р.М. Мирбобоев, А.Р. Одинаев. - Душанбе: 2014,- 256 с.
6. Расулиён К. Тоҷикистон.- Душанбе: Ирфон, 2015.- 172 с.
7. Раҳмонов Э. Тарбияи насли наврас таваҷҷуҳи бештар меҳодад (Суханронии пешвои миллат, Президенти мамлакат дар маросими ифтитоҳи МТМУ-28 ш. Норақ)//Садои мардум.- Душанбе : 30 апрели соли 2016,- С. 2.
8. Тарбияи худшиносӣ ва ифтихори милли.- Душанбе: 1999 .-13 с.

ОФОРМЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО МЕТОДИЧЕСКОГО ПРЕДМЕТНОГО КАБИНЕТА КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ И САМОСОЗНАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ

И. ДАВЛАТШОЕВ

Названная статья рекомендована заведующим методкабинетам, классным руководителям, замдиректорам по учебно - воспитательной работе, которая сыграет важную роль в формировании у школьников таких положительных качеств как: самосознание, патриотическая гордость, самоопределение. Её содержание охватывает тематики роли культурных ценностей и национальной священности в нравственном и духовном воспитании школьников.

***Ключевые слова:** методический кабинет, самосознание, патриотическая гордость, национальная ценность, национальная священность, подрастающее поколение, школа, кабинетная система, Лидер нации, нравственное и духовное воспитание.*

MAKING MODERN METHODOICAL OBJECT OFFICE AS A FACTOR OF NATIONAL SELF-DETERMINATION AND CONSCIOUSNESS OF STUDENTS

I. DAVLATSHOEV

This article recommended for methodical study, class teachers, deputy directors of training - educational work, which will play an important role in the formation of students' positive qualities such as self-awareness, patriotic pride and self-determination. Its content covers subjects the role of cultural values and the sanctity of the national moral and spiritual education of schoolchildren.

***Keywords:** methodical study, self-awareness, patriotic pride and national values, national sanctity, the younger generation, school, cabinet system, leader of the nation, the moral and spiritual education.*

ТАЪЛИМИ ИННОВАТСИОНИИ КАЛИМА (ЛУҒАТ) - И ЗАБОНИ АРАБӢ

С. ҶОНОВ

*унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди
маориф ба номи А. Ҷомии АТТ*

Маълум аст, ки тамоми забонҳо дар аксари адабиёти забоншиносӣ аз бахшҳои овоз, калима, ибора ва ҷумла иборат мебошанд, ки онҳо воҳидҳои асосии забон эътироф шудаанд. Ҳар яки ин мафҳумҳо дар бахшҳои гуногуни забон омӯхта мешаванд, масалан, овоз дар бахши фонетика, калима дар бахши лексика, ибора ва ҷумла дар бахши грамматика мавриди омӯзиш қарор мегиранд.

Лексикология дар таълими забони арабӣ яке аз қисматҳои асосии омӯзиши забон буда, мавзӯи баҳси он калима мебошад. Таълими калима дар забони хоричӣ мавқеи муҳим дошта, дар ҳама лаҳзаҳои дарс амалӣ зарурӣ ҳисобида мешавад. Махсусан, таълими калимаи забони арабӣ усули хосси худро дорост, ки он мутобиқ ба ҳама давраи замон хусусият ва равиши таълими худро дорад.

Имрӯзҳо дар раванди таълими забонҳои хоричӣ ду равия, таълими анъанавӣ ва таълими инноватсионӣ дида мешавад. Таълими анъанавӣ ин шакли умумии муқарраркунӣ, мустақкамкунӣ ва озмоиши фарҳангию ҷамъиятӣ мебошад. Таълими анъанавӣ дар илм бошад, маъноӣ муттасилӣ, дониш ва усули таҳқиқро дорад [4].

Таълими инноватсионӣ бошад, дар ҳар гуна нуқтаи назари гуногун мушоҳида мешавад, ки он бо технологияҳои инноватсионӣ, рушди ҷамъият ва сиёсат алоқа дорад. Дар адабиёти илмӣ мафҳуми инноватсия ҳамчун доираи васеи усул фаҳмида мешавад [5].

Таълими калима аз нуқтаи назари инноватсионӣ дар таълими забон нақши асосиро мебозад, ки он яке аз қисматҳои асосии омӯзиши забони хоричӣ мебошад. Ҳангоми таълими забони арабӣ усули инноватсионӣ мавқеи муҳим дошта, барои расидан ба ҳадафҳои омӯзиш мусоидат мекунад. Таълими калима яке аз фаслҳои асосии ин забон ҳисобида шуда, дигар бахшҳои забон эҳтиёҷ ба ин қисмат доранд. Калима дар сохти забон ба монанди ғиштҳо дар бино мебошад, ки ҳангоми чидани онҳо иморат месозем. Доир ба ин масъала чунин таъкид шудааст: «Бе грамматика на он қадар камро метавонем муошират кунем, аммо бе калима ҳечиз муошират карда наметавонем»[8]. Пеш аз ҳама таълими луғат дар маркази омӯзиши забон мебошад. Калима дар ҳамбастагӣ бо фонетика ва грамматика асоси муоширатро ташкил мекунад. Танҳо тӯфайли луғат ва грамматика кас метавонад фикру ақидаҳои худро ифода кунад [2].

Дар таълими инноватсионии калима истифодаи воситаҳои техникӣ, варақчаҳо, луғатномаҳо ва луғатҳои электронӣ истифода мешаванд ва инчунин китобҳои дарсӣ ҷиҳози асосии таълими калима мебошанд. Инчунин қисмати фаъоли луғавии забони хоричиро метавон бо назардошти синну соли хонандагон, номгӯи мавзӯот барои омӯзонидани нутқи шифохӣ ва дараҷаи мушкилиашон ба гурӯҳҳо тақсим кард.

Дар китобҳои методӣ қоршиносони соҳа таълими луғати забони хоричиро ба се зина тақсимбандӣ кардаанд:

- 1) Зинаи шинос намудани хонандагон бо шакл ва маъноӣ калима.
- 2) Зинаи машққунии калимаҳо.
- 3) Зинаи истифодабарии онҳо дар нутқ.

Дар зинаи аввал омӯзгор хонандагонро бо шакл ва маъноӣ калима шинос мекунад. Дар адабиёти илмӣ ду усули фаҳмондани маъноӣ калима қайд карда мешавад: а) бе тарҷума; б) тавассути тарҷума;

Бо усули аввал дохил мешавад: 1) фаҳмондан тавассути аёнӣ; 2) фаҳмиш тавассути ақлу фаросат; 3) тавассути шарҳ, фаҳмондан; 4) тавассути синоним ё антонимаш фаҳмонидани вожа[2].

Ин тарзи таълим одатан дар китоби дарсӣ барои хонандагони синфи 5-ум ва 6-ум пешниҳод шудааст. Масалан, хонандагон ба омӯзиши ҳарфҳои мепардозанд ва дар баробари ин, таълими калима ба воситаи расмҳо ва хониши он бо ҳарфҳои кирили омӯзонида мешавад. Дар китоби дарсии синфи 6-ум бошад, таълими калима бо ҳарфҳои арабӣ оварда шудааст ва тавассути расм нишон дода шудааст. Дар оғози ҳар як дарс луғатҳо бо тарҷумайи тоҷикӣ оварда шудаанд[6].

Дар зинаи дуюми ҳосилкунии малакаи луғавӣ машқҳои маъноӣ ва билохир иртиботӣ истифода мешаванд, ки самарайи иҷроӣ машқҳои маъноӣ барои ташаккул ва инкишофи малакаи лексикӣ амали муҳим ҳисобида мешавад. Масалан: Омӯзгор *مهنة* (касб)-ро ба хонандагон пешниҳод мекунад ва хонандагон бошанд атрофи ин мавзӯ муқола мекунанд.

Омӯзгор: *ما ذا تعرفون عن هذا الموضوع؟* (дар бораи ин мавзӯ чӣ медонед?)

Хонандаи 1: *مهنة مفيدة* (касб ғоидаовар аст)

Хонандаи 2: *أحب مهنة المعلم* (ман касби муаллимиро дӯст медорам)

Хонандаи 3: *مهنة أبي مهندسي* (касби падари ман муҳандисӣ аст)

Чуноне ки ба ҳамагон маълум аст, ҳамаи забонҳо аз маҳоратҳои омӯзиши иборатанд, ки онҳо дар амалияи забон воситаи асосӣ арзёбӣ шудаанд. Ин маҳоратҳо дар амалӣ намудани омӯзиши калимаҳо мавқеи асосиро доранд, ки аз ҷиҳати таълими инноватсионӣ ҳам воситаи зарурӣ ҳисобида шудааст. Ҳар яки ин маҳоратҳо дар омӯзиши калимаҳо ҷойгоҳи худро доранд, масалан, бо воситаи маҳоратҳои гуш кардан ва хондан калимаҳо омӯзонида мешаванд ва бо истифода аз маҳоратҳои сухан кардан ва навиштан калимаро дар амал татбиқ карда мешаванд.

Маҳорати гуш кардан ва хондан аз оғози омӯзиши забони хоричӣ шурӯъ шуда, дар тамоми зинаҳои дигари таълим идома меёбад. Усули корбурди маҳорати шунавонидан ва хондан хеле зиёд ҳастанд, ки ба ҳама ҷанбаҳои таълими калима мусоидат мекунанд.

Маҳоратҳои сухан кардан ва навиштан дар татбиқи амалии забон мавқеи асосӣ доранд, ки хонанда чизҳои шунавида ва хондаи худро тавассути ин маҳоратҳо инкишоф медиҳад. Татбиқи ин маҳоратҳо ҳам мувофиқи дараҷаи дониши хонандагон ифода меёбад. Усули корбурди маҳоратҳои сухан кардан ва навиштан, аз савияи дониш ва пуртаҷриба будани омӯзгор вобастагии калон дорад.

Дар забони арабӣ калимаҳо хусусиятҳо, ҷанбаҳо, қисматҳо ва усули истифодаи худро доранд, ки омӯзгор дар якҷоягӣ бо хонандагон метавонад қисматҳои зерини онро муҳокима кунад: маъноӣ калима, талаффуз, ҳарф ба ҳарф гуфтани калима, шакли замон, вазифаи калима дар ҷумла ва монанди инҳо. Методисти машҳур Ҷ. Скривенер бошад, роҳҳои таълими муштараки калимаро чунин муайян кардааст: муқоисаи калимаҳо бо расмҳо, ҷустани маъноӣ калима аз луғат, муқоисаи калимаҳо бо шарҳи онҳо, фаҳмиши калимаҳо дар муайянсозии матн [7].

Ҳифзи калима ва дониستاني маъноӣ луғавӣ он, имкон медиҳад, ки хонанда барои муошират ва фаҳмидани забони арабӣ замина гузорад. Доир ба ин масъала чунин қайд шудааст: «Дониستاني калима ин дониستاني талаффуз, навиштор ва маъноҳои ғайри онро дар бар мегирад»[8]. Барои дақиқ ва чуқуртар аз худ кардани калимаҳо ин вобастагӣ аз шакли таълими омӯзгор ва қисматҳои асосии калима мебошад. Мувофиқи китоби «методологияи таълими забони арабӣ» хангоми таълими калима бояд ин шартҳо ба эътибор гирифта шаванд:

1. Маъноӣ луғавӣ калима
2. Шакли талаффуз ва навишти он

3. Қисматҳои калима (префикс, суффикс ва решаи асосии калима)
4. Ба қадом ҳиссаи нутқ тааллуқ доштани калима.
5. Ҷойгиркунии калима
6. Сабти калима
7. Синоним ва антоними калима
8. Калимаҳои аз ҷиҳати навишт бо ҳам монанд.
9. Пай дар пайи калимаҳо [9].

Ба гуфтаи ин методист шартҳои зикршуда ҳангоми таълими калима ё луғат ба эътибор гирифта шаванд, инчунин дар таълими инноватсионӣ ин қисматҳо ба эътибор гирифта мешаванд ва нақши воситаҳои техникӣ назаррас аст. Таълими луғат вобаста ба дараҷаи омӯзиш усули худро дорад.

Нишон додани ашёи мавҷуда ва методи он – таълими луғат барои навомӯзандагони забон хеле самаранок аст, зеро навомӯзандагон баъди аз худ кардани ҳарф ба омӯзиши калима мепардозанд. Омӯзгор бояд таълими калимаро аз он ашёе, ки дар синф мавҷуд аст, шуруъ кунад. Масалан, ба монанди рӯчқа, бур, миз, курсӣ, лавҳа, девор, тиреза, китоб, муаллим, синф ва монанди инҳо.

Истифодаи дастурҳо ва нишон додани расмҳо – Омӯзгор дар таълими инноватсионӣ ҳарчи бештар бояд эҷодкор бошад ва кӯшиш кунад, ки дар ҳамаи дарсҳо дастурҳоро истифода намояд. Дар қисмати таълими луғат истифодаи дастурҳои луғавӣ муҳим аст, зеро дарс вақти муайяншудае дорад ва омӯзгор набояд дар бораи тарзи истифодаи он фикр кунад, балки омӯзиши луғатро амалӣ намояд. Инчунин, омӯзгор метавонад калимаҳои берун аз китоби дарсӣ алоқаманд ба мавзӯи дарс илова намояд. Бояд зикр намуд, ки дастурҳое, ки дар амалисозии луғат кӯмак мерасонанд, аз калимаҳои нав, транскрипсия, тарҷумаи калима, тарзи иҷрои бозиҳои луғавӣ ва дигар ҳадафҳо иборат аст. Ин гуна дастурҳо дар асоси дастурҳои умумӣ доир ба ягон фан ва ба ҳар як дарс аз ҷониби омӯзгор омода карда мешавад.

Истифодаи расм дар таълими луғат дар дарси забони хориҷӣ саҳми бузург дорад ва ин ҳолат яке аз усули инноватсионӣ ба шумор меравад. Дар ин бобат Зебровска чунин таъкид кардааст: «Хонандагон он калимаҳоеро, ки ҳамчун воситаи аёни дар дарс хозиранд, бештар дар хотир нигоҳ медоранд»[10]. Истифодаи расм бештар дар исмҳо ва сипас, дар феълҳо дида мешавад. Масалан, дар китоби дарсии забони арабӣ барои хонандагони синфи 5 -ум ва 6 -ум калимаҳо бо расм нишон дода шудаанд. Омӯзгор ба ғайри он расмҳое, ки дар китоб мавҷуд аст, бояд аз дигар расмҳо дар шакли электронӣ ва ё дар қоғаз нишон диҳад. Дар методикаи таълими забони тоҷикӣ ин масъала чунин гуфта шудааст: «Дар дарсҳои забони тоҷикӣ ҳар чи бештар истифода кардани воситаҳои аёни яке аз усули самарабахши таълими грамматика, луғат, фонетика, имло ва аломатҳои китобат доништа шудааст, ки принсипи умумидидактикаи аёнӣ низ маҳз ҳамин нуқтаро тақозо мекунад»[3].

Истифодаи расм дар таълими луғат аҳамияти муҳим дорад, масалан, омӯзгор расми одамро ба хонандагон нишон медиҳад, аввал худи калимаи одамро ба хонандагон пешниҳод мекунад сипас узвҳои инсонро ба навбат, барои мисол, гӯш, бинӣ, даҳон, мӯй, даст, пой ва монанди инҳоро муҳокима мекунад. Бо дарназардошти дастрас будани воситаҳои техникӣ имрӯз дар муассисаҳои таълимӣ омӯзгорон метавонанд оmodасозии дастурҳо ва пешкашнамой расмҳоро бо компютер амалӣ намоянд.

Таълими калима дар матн – бисёри муҳаққиқон ҳамфикр ҳастанд, ки бояд луғат дар матн таълим дода шавад. Одатан, калима дар танҳои на он қадар хуб ҳифз карда

мешавад, иловатан, маъноӣ калима ё ибора пурра фаҳмида намешавад. Матни интихобшуда бояд шавқовар, боварибахш, возеҳ ва ба ҳаёти омӯзандагон алоқаманд бошад. Ҳангоми аз худ кардани маъноӣ луғавии калима танҳо нисбат ба калима маълумот пайдо мекунем, аммо дар матн муносибати байни калимаҳоро фаҳмида метавонем. Китобҳои дарсӣ дар мактабҳои миёна ва ҳам дар мактабҳои олӣ аз матнҳо иборатанд ва калимаҳои навро, ки дар ҳар дарс омӯхта мешаванд, дар асоси ҳамин матнҳо пешниҳод мегарданд.

Истифодаи фарҳанг – Фарҳанг ё ин ки луғат пеш аз ҳама, ду хел мешаванд: тафсири ва дузабона. Дар фарҳангҳои тафсири калимаҳои дар айни як забон буда, бо калимаҳои як андоза фаҳмотарӣ боз ҳамон забон (ба воситаи синониму антонимҳо ва шарҳу маъноӣ луғавиашон) эзоҳ дода мешаванд. Дар фарҳангҳои дузабона бошад, калимаҳои як забон бо калимаҳои забони дигар (русӣ ба тоҷикӣ, тоҷикӣ ба русӣ, арабӣ ба тоҷикӣ, тоҷикӣ ба арабӣ ва ғ.) шарҳ дода мешаванд[3]. Луғатномаҳои дузабона усул ва тарзи истифодаи худро дорад. Масалан, «фарҳанги арабӣ – тоҷикӣ» - ро бе донишҷӯи лексикологияи забони арабӣ истифода намудан ғайри имкон аст.

Дар таълим ва омӯзиши забони хориҷӣ луғат нақши бузург дорад, зеро аз хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ шурӯъ карда, то мутахассисони забони арабӣ ба истифодаи луғат эҳтиёҷ доранд. Асбоби таълим ва омӯзиши луғат фарҳанг аст, ки хонандагон калимаҳои нофаҳморо аз он пайдо мекунад. Инчунин, омӯзгор бояд хонандагонро барои ҷустуҷӯи калимаҳо аз луғатномаҳо ҳавасманд намояд. Пеш аз ҳама, бояд ҳислати истифодаи дурӯстро аз аввал ҷорӣ намояд. Истифодаи фарҳанг муҳим ва самаранок буда, яке аз ҷузъиёти чуқур фаҳмидани калима хизмат мекунад.

Чуноне ки зикр намудем, дар ҷараёни омӯзиши калима фарҳанг ёрии аввалиндараҷа мерасонад ва истифодаи он метавонад тавассути китоб ё фарҳангҳои электронӣ сурат гирад. Аз ҷониби муҳаққиқи маъруфи тоҷик Сулаймонов Саидрахмон фарҳанги арабӣ – тоҷикӣ ба нашр расидааст, ки он метавонад барои омӯзандагони забони арабӣ хизмат кунад ва инчунин фарҳангҳои арабӣ бо дигар забонҳо бо шакли электронӣ дастраси ҳаводорони ин забони бузург аст.

Синоним - таълими синонимҳо муҳим аст, зеро дар забони арабӣ истифодаи синонимҳо хеле зиёд ба назар мерасад ва яке аз забонҳои бойтарин аз ҷиҳати синоним ба ҳисоб меравад. Синонимҳои забони арабӣ ниҳоят бисёр ҳастанд, масалан: калимаи уштур 500 синоним дорад ва калимаи моҳӣ бошад 3000 синоним дорад. Асосан, синонимҳо барои дарки амиқӣ калима ва инчунин, дар нутқи шифоҳӣ ва ҳам хаттӣ синонимҳо хеле васеъ истифода мешаванд. Синонимҳо барои бой намудани захираи луғавии хонандагон кӯмак мерасонанд.

Омӯзиши синонимҳо бештар барои таълимгирандагоне, ки зинаи аввали омӯзиши забонро тай кардаанд, истифода мешавад. Яъне дар даври аввали таълим ба таълимгирандагон калимаҳо омӯзонда мешаванд ва дар солҳои хониши баъдӣ бошад, онҳо ба синонимҳо шинос карда мешаванд. Таълими синонимҳо дар ҳамаи дарсҳо амалӣ карда мешавад. Синонимҳо дар забони арабӣ усули таълими худро доранд, ки ҷиҳати амалисозии онҳо дар алоҳидагӣ ва ҳам дар дохили матн мушоҳида мешавад. Яъне ҳангоме ки муаллим калимаҳои навро таълим медиҳад, синонимҳои онҳо ҳам оварда мешаванд. Инчунин омӯзгор таълими синонимҳоро бо истифода аз машқҳо ва бозиҳо меомӯзонад.

Антоним – ин қисмат дар омӯзиши забон хеле зиёд ба ҷашм мерасад, зеро антонимҳо дар таълим мавқеи хосса дошта, барои истифода бурдани акси калимаҳо,

яъне боз ҳам бой намудани фонди луғавӣ хизмат мекунад. Ҳангоми додани дарси нав ба хонандагон омӯзгор он калимаҳои навро, ки дар дарс оварда шудаанд, антонимҳои онҳоро ба хонандагон пешниҳод мекунад ва дар лаҳзаҳои мустақам кардани дарс оид ба антонимҳо саволу ҷавоб ё ин ки бозро ташкил мекунад. Муаллим метавонад хонандагонро ба ду гурӯҳ тақсим карда, ба ин тартиб, баъди онҳо мусобиқа ташкил кунад. Масалан: гурӯҳи аввал шифоӣ ё хаттӣ дар тахтаи синф як калимаро менависанд, гурӯҳи дуюм бошад, муқобили ин калимаро пайдо мекунад. Ба ҳамин тартиб гурӯҳи дуюм боз ба гурӯҳи якум калима пешниҳод мекунад. Ин амал то ғолиб омадани ягон гурӯҳ идома меёбад. Бо ин усул мо метавонем ҳадафи асосӣ таълими антонимро амалӣ намоем, ки барои дарки амиқ калимаҳо ва аз худ кардани калимаҳои нав кӯмак мерасонад. Дар нутқи шифоӣ ҳам, истифодаи антонимҳо хеле фавқулодда ба назар мерасад.

Омоним - омонимҳо гуфта, калимаҳои аз ҷиҳати навишт бо ҳам монанд ва аз ҷиҳати маъно гуногунро меноманд. Таълими ин мавзӯ, ҳамчун яке аз қабатҳои махсуси лексикаи забон, аз муаллим ва таълимгиранда маҳорати баланди илмию методӣ, вале аз хонандагон басо диққатнокиро талаб мекунад[3]. Дар забони арабӣ калимаҳои, ки аз ҷиҳати овоз бо ҳам монанд ҳастанд, хеле зиёд ба назар мерасад. Аз ин рӯ, усули аз ҳама мувофиқтар дар таълими овозҳои бо ҳам монанд, муқоиса буда, дар ҳама дарсҳо ин гуна калимаҳо бояд бо якдигар муқоиса карда шаванд. Он овозҳои, ки ба ҳам монанд ҳастанд, асосан, қоидаҳои худро доранд ва муҳимтарин қоидаҳои овозӣ инҳоянд:

а) фарқи баъди ҳаракатҳои дароз ва кӯтоҳ. Омӯзгор бояд ба ин гуна ҳаракатҳои диққати ҷиддӣ диҳад, зеро баъди онҳо фарқи овозӣ ва ҳам маъноӣ мебошад, аммо аз ҷиҳати талаффуз бо ҳам монанд ҳастанд, масалан:

مطر – مطار

زيت – زيتون

مسافر – مسافرين

Чуноне ки мушоҳида шуд, дар калимаи аввал ҳарфи то дорои касра буда, ва дар калимаи дуюм баъди ҳарфи то алиф (садоноки дароз) омадаст, ки нисбат ба калимаи аввал дарозтар талаффуз карда мешавад. Таъкидан, ин фарқ мушқилии қалоне барои ғайри соҳибзабонон мебошад.

б) фарқи овозӣ дар ҳарфҳои шамси ва қамарӣ – ҳангоми илова шудан ба калимаҳои забони арабӣ артикли муайяни (ал) агар ҳарфи аввали калима шамсӣ бошад, дар ин ҳолат ҳарфи лом хонда намешавад ҳарфи алиф ба ҳарфи шамсӣ мушаддад карда мешавад. Масалан:

شمس - الشمس

تلميذ - التلميذ

Дар ҳарфҳои қамарӣ бошад, ҳарфи лом хонда мешавад. Масалан:

بيت - البيت

ابريق - الابريق

جبل - الجبل

в) фарқи баъди овозҳо ва маҳраҷҳои бо ҳам наздик – мушқилии дигаре, ки дар ин забон вучуд дорад, ин ҳарфҳои бо ҳам монанд мебошад, ки инҳо барои таълимгирандагон забони арабӣ мушқилӣ ба бор меорад. Ба монанди инҳо:

سيف - صيف

سار - صار

Чуноне ки зикр намудем, ҳамаи он ихтилофоти овозиро, ки дар калимаҳои забони арабӣ дида мешавад, бештар ба таври муқоисавӣ бояд ба хонандагон фаҳмонем ва инчунин аз воситаҳои техникӣ истифода намоем, то ки дар зехни хонанда он нозукии фарқияти байни овозхоро қорӣ намоем [11].

Хониш ва навишти калима - яке аз қисматҳои асосии таълими калима ин хониш ва навишти калима мебошад. Хониши калима бо овози баланд бисёр судманд аст. Ин хонандаро бо калима шинос ва талаффузи онро ба ҷо меорад. Омӯзгор метавонад хониши калимаро бо овози худаш талаффуз кунад ё аз сабтҳои воситаҳои техникӣ ва хонандагон бошанд, баъд аз он такрор мекунад. Он калимаҳое, ки талаффузашон барои хонандагон душвор аст, ин гуна калимаҳоро онҳо бо навбат дар алоҳидагӣ мехонанд. Хондан маҳорати асосии омӯзиши забони хориҷӣ мебошад, тавасути он калима дар хотираи хонанда нақш мебандад.

Навишти калима ҳам маҳорати асосии таълим ба шумор рафта, дар бобати амалисозии шакли навишти калима ва қайди он воситаи асосӣ ҳисобида мешавад.

Дар ниҳоят, таълими инноватсионии калима пахлуҳо ва усули худро дорад, ки яке аз бахшҳои асосии таълим ва омӯзиши забони арабӣ ба шумор меравад. Калима дар таълими инноватсионӣ бо назардошти ихтирооти муосир ва комёбиҳои имрӯзу оянда таълим дода мешавад.

КИТОБНОМА:

1.Е. Н. Соловова. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс лекций: пособие для студентов пед. Вузов и учителей просвещения, 2006.-239с.

2.Каримҷон Усмонов, Алиҷон Бойматов. Методикаи таълими забони англисӣ. Душанбе.-2014. Хучанд: «Нури маърифат», 220с.

3.Шербой Саидбой. Методикаи таълими забони тоҷикӣ (барои донишҷӯёни факултатҳои филологии мактабҳои олии Тоҷикистон)- Душанбе 2014.-460с.

4.Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам / А. Н. Щукин.-М.: Филоматис, 2004.-210с.

5.Щемелева И. Ю. Применение инновационных методов обучения иностранным языкам в школе: учебно – методическое пособие И. Ю. Щемелева, Ю. С. Васильева, А. О. Наследова, И. В. Нужа. – Орск: издательство ОГТИ, 2009. – 118с.

6.Эмомов А. С. Мусофирова К. М. Забони арабӣ (Барои хонандагони синфи 10). – Душанбе-2008.-140с.

7.Scrivener J. Learning Teaching / J. Scrivener. – London: Macmillan, 1998. – 432 p.

8.Ronald Carter, Michael McCarthy. Vocabulary and Language Teaching, New York 2013.-254p.

9.Jack C. Richards, Renandya, Willy A. Methodology in Language Teaching. Cambridge University Press 2002.-422p.

10.Morgan, J. Mario, R. VOCABULARY, Oxford University Press, Oxford.-1987, 86p.

11.Noon Wal Qalam Arabic for speakers of other languages. An educational linguistic study. Dr. Waleed Al – Anati, associate professor of Arabic linguistics petra University – Jordan.

ИННОВАЦИОННОЕ ПРЕПОДАВАНИЕ СЛОВА НА АРАБСКОМ ЯЗЫКЕ

Преподавание арабских слов с точки зрения инновационного обучения играет главную роль в преподавании языка, где является главной частью при обучении иностранного языка. Слова вместе с фонетикой и грамматикой составляют главную роль в общении. Только на основе слова и грамматики человек может выражать свои мысли и убеждения. По этой причине преподаватели должны применять такие методы при обучении слов, чтобы ученикам было легче изучать язык.

Ключевые слова: инновационные методы, преподавание языка, арабский язык, преподавание слова в текста, использование словаря, синоним, антоним, омоним.

INNOVATIVE TEACHING THE WORDS IN ARABIC LANGUAGE

S. JONOV

Teaching of Arabic words in terms of innovative training plays a major role in language teaching, where it is the main part in teaching a foreign language. Words with phonetics and grammar, constitute a major role in communication. Only on the basis of words and grammar person can express their thoughts and ideas. For this reason, teachers must adopt the methods for teaching words to the students that it was easier to learn the language.

Key words: Innovative teaching words, Arabic language, teaching words in text, use dictionary, synonym, antonym, homonym.

БА МАЪЛУМОТИ МУАЛЛИФОН

Дар маҷаллаи илмии «Илм ва инноватсия» мақолаҳое ҷоп карда мешаванд, ки онҳо дорои натиҷаи таҳқиқотҳои илмӣ оид ба илмҳои педагогӣ, равшаншиносӣ, табиӣ, иқтисодӣ, гуминатарӣ, адабиётшиносӣ ва забоншиносӣ мебошанд. Ҳангоми ирсоли мақолаҳо муаллифон бояд қоидаҳои зеринро риоя намоянд:

Ҳаҷми мақола яқҷоя бо матн, расмҳо, ҷадвал, диаграмма, графика, рӯйхати адабиёт ва матни аннотатсия бо забонҳои русӣ ва англисӣ набояд аз 10 саҳифаи ҷопи компютерӣ зиёд бошад.

Мақола бояд дар системаи Microsoft Word омода карда шавад. Мақола дар компютер хуруфчинӣ гардида (гарнитура Times New Roman Tj 14, формат А4, фосилаи байни сатрҳо - 1см, хошияҳо: боло -3см, поён -2,5см, ҷап -3см, рост -2см;), ҳамаи саҳифаҳо бояд рақамгузорӣ кард шаванд.

Дар саҳифаи якум унвони мақола, дар сатри дуюм ному насаби муаллиф (муаллифон) нишон дода мешавад. Дар сатри сеюм номгӯи муассасаи таълимӣ, суроға ва e-mail. Баъд аз як фосила матни асосии мақола оғоз меёбад. Дар охири мақола баъд аз рӯйхати адабиёт аннотатсияҳо бо забонҳои русию англисӣ ва калидвожаҳо (8-10 калима) оварда мешавад.

Рӯйхати адабиёт бо тартиби умумӣ баъд аз матни мақола оварда мешавад. Қоидаҳои тартибдиҳии рӯйхати адабиёт бояд риоя карда шаванд.

Мақолаҳои илмие, ки ба маҷалла супорида мешаванд, бояд ҳулосаи экспертӣ, маълумотномаи муаллифӣ (барои мақолаҳои силсилаи табиӣ) ва тақризи мутахассисони соҳаро оид ба имконияти ҷопи он дошта бошанд.

Хайати тахририя ҳуқуқ дорад, ки мақолаҳои илмиро ихтисор ва ислоҳ намоянд.
Мақолаҳои, ки ба талаботи зерин ҷавобгӯ нестанд, бо пешниҳоди хайати тахририя маҷалла ба муаллифони баргардонида мешаванд.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В научном журнале «Наука и инновация» печатаются статьи, содержащие результаты проведенных исследований по педагогическим наукам.

При направлении статьи в редколлегию авторам необходимо соблюдать следующие правила:

1. Размер статьи не должен превышать 10 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотации на таджикском, русском, персидском и английском языках.

2. Статья должна быть подготовлена в системе Microsoft Word. Одновременно с распечаткой статьи сдается электронная версия. Рукопись должна быть отпечатана на компьютере (гарнитура Times New Roman Tj 14, формат А4, интервал одинарный, поля: верхнее-2,5 см, левое -3см, правое-2см:), все листы статьи должны быть пронумерованы.

Сверху страницы по центру листа указывается название статьи, ниже через один интервал инициалы и фамилия автора (авторов). Ниже название организации, адрес. Далее через строку следует основной текст. В конце статьи приводятся ключевые слова (до 10 слов на таджикском, русском и английских языках).

Ссылки на цитируемую литературу даются в скобках, например (12.с.42). Список литературы приводится общим списком после ключевого слова (под заголовком «Литература») в порядке упоминания в тексте.

К статье прилагается резюме на таджикском, русском и английском языках с указанием названия статьи. Текст резюме приводится в конце статьи после списка использованной литературы.

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи. Статьи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией не принимаются.

Масъули чоп: КАМОЛОВА С.

Мухаррири матни русӣ: ҚОНМАҲМАДОВА Г.

Мухаррири матни англисӣ: ЛУТФУЛЛОЕВА П.

Хуруфчини компютерӣ: КОМИЛОВА М., ХУДОЙБЕРДИЕВА Г.

Саҳифабанд: ҲАЙДАРОВ Р.

Ответственный секретарь: КАМОЛОВА С.

Редактор русского текста: ДЖОНМАХМАДОВА Г.

Редактор английского текста: ЛУТФУЛЛОЕВА П.

Компьютерный набор: КОМИЛОВА М., ХУДОЙБЕРДИЕВА Г.

Верёстка: ХАЙДАРОВ Р.

*Пажӯҳишигоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии АТТ, шаҳри Душанбе,
хiebони С. Айни, 45*

*Институт развития образования имени Абдурахмана Джамии Академии
образования Таджикистана, г. Душанбе, пр. С. Айни, 45*

---

*Ба матбаа ** супорида шуд. Ба чопаш *** имзо шуд. Когази офсетӣ. Андозаи
60x84 1/16 11,5 ҷузъи чопӣ. Теъдод 100 нусха. Супориши №*

---

*Дар нашриёти «Сифат» чоп шудааст.
ш. Душанбе, хiebони С. Айни, 45*